

Міністерство освіти і науки України
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

В. О. ВЕЛИЧКІН
В. О. ГОРДІЄНКО
М. В. ТИМОШЕНКО

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ

Дніпро
Акцент ПП
2017

УДК 336.77
ББК 65.262.222я9
В 27

*Друкується згідно з рішенням Вченої ради
Університету митної справи та фінансів
Протокол № 11 від 07.12.2015*

Рецензенти:

А. Г. Бабенко – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Університету митної справи та фінансів

О. П. Заруцька – доктор економічних наук, доцент, начальник відділу банківського нагляду Управління Національного банку України в Дніпропетровській області.

А. А. Мещеряков – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри грошового обігу та кредиту Університету митної справи та фінансів

О. Й. Шевцова – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Величкін В. О., Гордієнко В. О., Тимошенко М. В.
В 27 Банківське кредитування : монографія. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, Акцент ПП, 2017. – 168 с.
ISBN 978-966-921-122-4

Кризові явища у світовій економіці та економіці України останнього часу починалися, як правило, з банківського сектора ринка фінансових послуг. Неповорнення кредитів як явище кризи не було помилкою банків, які оцінювали кредитоспроможність заявників кредитів класичними перевіреними методами. Криза показала, що в цих методів було недостатньо. Вимоги часу – вдосконалення кредитного менеджменту, управління ризиками і розрахунків.

Для наукових і практичних працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

ISBN 978-966-921-122-4

© Величкін В. О, Гордієнко В. О,
Тимошенко М. В., 2017
© УМСФ, 2017

ЗМІСТ

Передмова	5
РОЗДІЛ 1. ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО НАДАННЯ КРЕДИТУ	6
1.1. Сутність, форми і види кредиту. Принципи кредитування.....	6
1.2. Умови розвитку кредитних відносин.....	8
1.3. Види кредитів, їх класифікація та економічна характеристика. Банківський кредит в економіці України.....	11
1.4. Види кредитних операцій.....	25
РОЗДІЛ 2. БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ	28
2.1. Сутність банківських ризиків. Завдання аналізу ризиків.....	28
2.2. Абсолютна та відносна оцінка ризиків.....	29
2.3. Кредитний, валютний, процентний ризики, ризик ліквідності.....	30
РОЗДІЛ 3. КРЕДИТНИЙ РИЗИК ЯК СКЛАДОВА БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	36
3.1. Поняття кредитного ризику. Показники, що характеризують кредитний ризик.....	36
3.2. Засоби обліку кредитного ризику. Управління кредитним ризиком.....	42
РОЗДІЛ 4. МЕНЕДЖМЕНТ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ	46
4.1. Диверсифікація кредитного ризику (рівень окремого кредиту, рівень кредитного портфеля).....	46
4.2. Планування обсягу активів, що генерують кредитні ризики. Методи управління ризиком кредитного портфеля банку.....	49
РОЗДІЛ 5. ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ОТРИМУВАЧА КРЕДИТУ	55
5.1. Сутність і завдання аналізу кредитоспроможності.....	55
5.2. Якісний аналіз кредитоспроможності.....	56
5.3. Система показників фінансово-економічного стану отримувача (користувача) кредиту.....	60
РОЗДІЛ 6. ПРОЦЕС БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ	81
6.1. Операції, що здійснюються банком у процесі кредитування.....	81
6.2. Кредити, що пов'язані з розрахунками (овердрафт, контокорентний кредит).....	84
6.3. Особливі типи кредитів (факторинг, форвейтинг тощо).....	84
6.4. Особливості проведення кредитних операцій банками у взаємовідносинах з підприємствами сезонних галузей промисловості, заготовельними, торговельними та постачальницько-збутовими підприємствами.....	85
6.5. Споживчий кредит та його особлива форма – авто кредит.....	88
6.6. Іпотечний кредит як тип економічних відносин.....	90
РОЗДІЛ 7. ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АПК	96
7.1. Гроші та кредит у системі відтворення АПК. Кредитні операції в АПК.....	96
7.2. Особливості оцінки кредитоспроможності підприємств АПК.....	99
7.3. Роль страхування як процедури управління кредитним ризиком.....	100

РОЗДІЛ 8. ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ І ЗАСОБИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІІ БЕЗНАДІЙНИХ БОРГІВ.....	103
8.1. Поняття та визначення проблемних кредитів.....	103
8.2. Управління проблемними кредитами (реабілітація, ліквідація)..	104
РОЗДІЛ 9. КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ, ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ ТА АНАЛІЗ.....	107
9.1. Кредитний портфель банку (суть та значення, різновиди, функції).....	107
9.2. Кредитний портфель як складова частина загального портфеля активів банку, основні економічні показники кредитного портфеля...	107
РОЗДІЛ 10. СТВОРЕННЯ РЕЗЕРВУ ДЛЯ ПОКРИТТЯ МОЖЛИВИХ ВТРАТ ВІД КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ.....	112
10.1. Економічний зміст резерву під знецінення активів (зокрема, кредитів).....	112
10.2. Формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.....	113
10.3. Резерви під стандартну та нестандартну заборгованість. Резерви як показник ефективності кредитного ризик-менеджменту.....	118
РОЗДІЛ 11. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ.....	120
11.1. Проблемні питання та ситуації банківського кредитування, що вирішує Кредитний комітет банку.....	120
11.2. Напрями наукових досліджень банківського кредитування ...	124
Висновки.....	126
Список використаної літератури.....	132
<i>Додатки.....</i>	136
<i>Додаток А.</i> Ключові терміни і поняття.....	136
<i>Додаток Б.</i> Положення про прядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ від 25.012012 р. № 23 (Витяг).....	138

ПЕРЕДМОВА

Кризові явища в світовій економіці та економіці України останнього часу (1998–1999, 2008–2009 рр.) починалися, як правило, з банківського сектора ринку фінансових послуг. Скрутне становище банків повільно поширювалось на весь фінансовий сектор і економіку в цілому. Практична зупинка кредитування економіки при надлишковій банківській ліквідності відбулась на падінні ВВП і масовому неповерненні вкладених ресурсів. Регулюючі установи (центральні банки країн, зокрема Національний банк України) намагалися зупинити цей процес, аналізуючи можливість виникнення нових ризиків.

Саме на вирішення завдань банківського кредитування і спрямована монографія. Її метою є надання знань, наближених до потреб роботи банків з оперативного аналізу діяльності в умовах підвищеного ризику та вимог контролюючих органів (зокрема, НБУ). У зв'язку з цим розглядається роль кредитного менеджменту для термінового реагування на підвищення ризиків у діяльності банку.

Монографія «Банківське кредитування» максимально наближена до навчальної програми дисципліни «Кредитний менеджмент» і рекомендується для студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» за галуззю знань 0305 «Економіка та підприємництво» за спеціальністю 8.03050802 «Банківська справа».

Автори використали термінологію, що відповідає термінам чинного Цивільного кодексу України. Так, замість використовуваних у навчальній літературі понять, наприклад, «позика», «позичка» автори монографії використовують виключно термін «кредит». Згідно з цим, термін «позичальник», який використовувався раніше в навчальній і методичній літературі, авторами замінений на «заявник кредиту» (далі – заявник), «отримувач кредиту» (далі – отримувач), «користувач кредитом» (далі – користувач).

Аналізуючи діяльність підприємства і банку, автори відмовилися від традиційно використовуваного поняття «коефіцієнт» як зв'язок між деякими кількісними економічними величинами. У монографії використовується поняття «показник» для позначення зв'язку між економічними явищами, розуміючи, що коефіцієнт – це тільки деякий множник між величинами.

Основні терміни і поняття, які використовуються в монографії, наведено у додатку А.

Автори будуть вдячні за надіслані зауваження та побажання з актуальних питань банківського кредитування.

РОЗДІЛ 1

ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО НАДАННЯ КРЕДИТУ

1.1. Сутність, форми і види кредиту. Принципи кредитування

З умовами сучасної ринкової економіки нерозривно пов'язане поняття позичкового капіталу – тих грошових коштів, власники яких віддають їх у борг з метою отримання прибутку у вигляді грошового відсотка за умови безперечного повернення початкового капіталу.

Поява позичкового капіталу була визначена розвитком капіталістичного способу виробництва, який виділив його в особливу історичну категорію, що обслуговує, в основному, кругообіг функціонуючого капіталу.

Першим і основним джерелом утворення позичкових капіталів є частина коштів, що вивільняється у процесі відтворення та накопичує в собі грошові капітали. Вивільненню грошових капіталів з процесу виробництва сприяє ряд об'єктивних чинників.

По-перше, це амортизаційний фонд підприємства. Амортизація основних фондів переносить частину їх вартості на собівартість продукції, результатом якої є вивільнення грошового капіталу, що може бути використаний для оновлення, розширення та відновлення виробничих фондів.

По-друге, виникає різниця, виражена в грошовому капіталі, між вартістю товару, що вивільняється в процесі реалізації продукції, та новими матеріальними витратами на придбання сировини і матеріалів.

По-третє, та ж різниця виникає в результаті інтервалу між часом отримання виручки від реалізації продукції і часом видачі заробітної плати.

По-четверте, додаткова вартість, що виникає в результаті виробничої діяльності, накопичення якої може також не тільки відкладатися у вигляді грошового капіталу, а й при досягненні певних розмірів використовуватись для розширення виробництва, зростання доходу, спрямовуватись на відтворення робочої сили, виробничих відносин.

Частина накопиченого грошового капіталу осідає в багатства, невикористання яких не приносить прибутку. Внаслідок протиріччя, що виникло між грошовими капіталами – багатством і капіталом діючим, з'являється сполучна ланка, що виступає як кредит. Вона дозволяє функціонувати цим капіталам у загальному кругообігу виробництва, приносячи прибуток: одним у вигляді додаткової вартості, іншим – у вигляді позичкового відсотка.

Другим джерелом утворення позичкових капіталів є капітали домогосподарств - фізичних осіб, які вбачають поповнення своїх багатств не в тому, щоб отримувати прибуток від вкладення у виробництво, а в тому, щоб надати в кредит ці капітали суб'єктам підприємницької діяльності або державі і заробити з цього позичковий відсоток за умови повернення первісного позичкового капіталу.

Третім джерелом формування позичкового капіталу є об'єднання інших кредиторів, які вкладають свій дохід і заощадження в кредитні установи. До них можна віднести страхові компанії, Пенсійний фонд, тимчасово вільні грошові кошти державного бюджету, заощадження та доходи різ-

них класів й інших інститутів. Отже, можна зробити висновок, що тимчасово вільні грошові кошти, які виникають на основі кругообігу промислового і торгового капіталу, грошові накопичення особистого сектора і держави утворюють джерела позичкового капіталу.

Рухом позичкового капіталу є кредит

Від початку ХХ століття, коли завершилось злиття промислового капіталу з банківським (імперіалістична стадія розвитку капіталістичного ринку – за В. І. Ульяновим (Леніним)), банки концентрують у собі весь позичковий капітал суспільства. В банках цей капітал набуває форми його ресурсів.

Особливості позичкового капіталу:

1. Позичковий капітал, який повинен бути повернений власникові після закінчення терміну кредиту, завжди залишається капіталом власника, власник не вкладає капітал у виробництво, як це робить суб'єкт підприємницької діяльності (далі – СПД). Позичковий капітал лише віддається у тимчасове користування з метою отримання прибутку у вигляді позичкового відсотка. Він відрізняється від капіталу-функції тим, що є капіталом-власністю.

2. Власники позичкового капіталу «продають» його як товар СПД за позичковий відсоток. У свою чергу, останні придбавають на нього засоби виробництва і робочу силу, в результаті експлуатації якої отримують додаткову вартість у формі прибутку, частиною якого і погашається позичковий відсоток і сам кредит.

3. На відміну від торгового і промислового капіталу, позичковий капітал не змінює своєї грошової форми. Його рух не змінює своєї структури. При наданні кредиту у грошовій формі він повертається до власника в тій же формі, але в іншому обсязі - збільшений на суму позичкового відсотка (грошового приросту).

4. Для позичкового капіталу характерною є специфічна форма відчуження у вигляді одностороннього переміщення вартості. Тобто позичковий капітал повертається через певний проміжок часу, а не спочатку, як це відбувається з товаром, обмінюваним на суму грошей при купівлі-продажу.

5. Породження грошей грошима, тобто здатність отримання без видимих витрат і проміжних ланок приріст (відсотки) грошима, наданими в борг, як від процесу виробництва, так і від товарного обігу.

6. Отримання прибутку у вигляді позичкового відсотка, тобто тієї частини додаткової вартості, яку виробничі СПД повертають позичковим власникам за використання позичкового капіталу.

Прибуток, що отримується від позичкового капіталу, є вираженням плати за кредит, яка відображається у фактичному розподілі її між отримувачем і кредитором і ділиться на дві частини:

- відсоток, що привласнюється власником позичкового капіталу – кредитором;
- підприємницький дохід, який присвоюється функціонуючим СПД.

Таким чином, ціною позичкового капіталу є відсоток. На відміну від ціни звичайних товарів і послуг, що являють собою грошовий вираз вартості, відсоток є оплатою споживчої вартості позичкового капіталу. Джерелом відсотка є дохід, отриманий від використання кредиту.

Між власниками позичкового капіталу і функціонуючими СПД виникає конфлікт інтересів щодо співвідношення рівня позичкового відсотка і підприємницького доходу, адже існує залежність, з якої об'єктивно випливає, що збільшення рівня позичкового відсотка зменшує частку підприємницького доходу, і навпаки. Практичне вираження розглянутий принцип позичкового відсотка знаходить у процесі встановлення величини банківського процента, що виконує три основні функції:

- перерозподіл частини прибутку юридичних і доходу фізичних осіб;
- регулювання виробництва і обігу шляхом розподілу позичкових капіталів на галузевому, міжгалузевому і міжнародному рівнях;
- антиінфляційний захист грошових накопичень клієнтів банку (на кризових етапах розвитку економіки).

Більш точну картину, яка відображатиме вартість кредиту, дає норма відсотка, або процентна ставка. Відсоток не може бути більше норми прибутку, оскільки ціна позичкового капіталу не виражає його вартості, її зміни не керуються законом вартості. Пропозиція позичкових капіталів і попит на них концентруються на грошовому ринку, який і є ринком позичкових капіталів і відрізняється від товарних ринків своєю єдністю.

Кредит виступає опорою сучасної економіки, невід'ємним елементом економічного розвитку. Його використовують як великі підприємства та об'єднання, так і малі виробничі, сільськогосподарські і торговельні структури; як держава, уряд, так і окремі громадяни. Кредитори, що володіють вільними ресурсами, тільки завдяки їх передачі отримувачам кредиту мають можливість отримати від нього додаткові грошові кошти. Кредит, що надається в грошовій формі, являє собою нові платіжні кошти.

1.2. Умови розвитку кредитних відносин

На поверхні економічних явищ кредит виступає як боргове відношення до грошових коштів. За допомогою кредиту придбаваються товарно-матеріальні цінності, різного роду машини, механізми, купуються товари з розстрочкою платежу. Об'єктом придбання за рахунок кредиту виступають різноманітні цінності (речі, товари). Однак «речове» тлумачення кредиту виходить за рамки політекономічного аналізу. Економічна наука про гроші і кредит вивчає не самі речі, а відносини між суб'єктами щодо речей. У зв'язку з цим кредит як економічна категорія розглядається як певний вид суспільних відносин.

Форми кредиту тісно пов'язані з його структурою, тому перш ніж розібратися у тому, які форми і види може мати кредит, коротко розглянемо його структуру. Структура – це те, що залишається стійким, незмінним. Кредит складається з елементів, що перебувають у тісній взаємодії один з одним. Такими елементами є насамперед суб'єкти його відносин.

Кредит виступає в двох головних формах: комерційній і банківській, що розрізняються за складом учасників, об'єктом кредиту, динамікою, величиною відсотка і сферою функціонування.

1. Комерційним кредитом називають кредит, наданий одним функціонуючим підприємцем іншому у вигляді продажу товарів з відтермінуванням платежу. Особливістю комерційного кредиту є те, що позичковий капітал тут злитий із промисловим. Мета комерційного кредиту – прискорити реалізацію товарів і одержання прибутку. Розміри цього кредиту обмежені величиною резерву промислових і торгових капіталів.

2. Обмеженість комерційного кредиту долається банківським. Банківський кредит надається банками та іншими кредитно-фінансовими установами СПД та іншим отримувачам у вигляді грошей. Об'єктом банківського кредиту виступає грошовий капітал, відокремлений від промислового. Кредитна угода тут відділена від актів купівлі-продажу.

У кредитній угоді суб'єкти відносин завжди виступають як кредитор і боржник.

Становлення кредитора і боржника відбувається насамперед на базі товарного обігу. Процес купівлі-продажу товарів не завжди приводить до негайного отримання продавцем їх грошового еквівалента, покупець не завжди має можливість відразу заплатити за товар, оплата проводиться тільки після закінчення певного терміну. Так, продавець стає кредитором, покупець – боржником.

Товарне звернення – не єдина база для виникнення кредитора і боржника. Кредитор і боржник з'являються у всіх випадках, коли на одному полюсі (в одного суб'єкта) відтерміновано отримання еквівалента, а на іншому – його сплату.

Кредитор – сторона кредитних відносин, що надає кредит. Кредиторами можуть стати суб'єкти, які видають кредити, тобто реально надають гроші у тимчасове користування. Щоб видати кредит, кредитору необхідно володіти певними ресурсами. Їх джерелами можуть стати як власні накопичення, так і ресурси, залучені від інших суб'єктів економічного процесу. У сучасному господарстві банк-кредитор може надати кредит не тільки з власних ресурсів, але й використовуючи залучені кошти, що зберігаються на його рахунках, а також мобілізовані за допомогою розміщення акцій та облігацій. Мобілізуючи вільні грошові ресурси підприємств і населення, банкіри стають колективними кредиторами.

Боржник – отримувач кредиту – сторона кредитних відносин, що отримує кредит і зобов'язана повернути отримані гроші. Історично отримувачами кредитів були окремі особи, які відчували потребу в додаткових ресурсах. З утворенням банків відбувається не тільки концентрація кредиторів, а й значне розширення складу споживачів кредитів.

Особливе місце в кредитній угоді належить боржнику – отримувачу кредиту.

По-перше, боржник – отримувач кредиту не є повноцінним власником наданих йому коштів, він виступає лише їх тимчасовим власником і користується чужими ресурсами, які йому не належать.

По-друге, боржник – отримувач кредиту застосовує надані кошти як у сфері обігу, так і у сфері виробництва (для придбання матеріалів, розширення і модернізації виробництва). Кредитор же надає кредит у фазі обміну, не входячи безпосередньо у виробництво.

По-третє, боржник – отримувач кредиту повертає надані ресурси, які завершили кругообіг у його господарстві. Для забезпечення такого повернення отримувач кредиту повинен так організувати свою діяльність, щоб забезпечити вивільнення коштів, достатніх для розрахунків з кредитором.

По-четверте, боржник – отримувач кредиту не тільки повертає вартість, отриману в тимчасове користування, але й сплачує при цьому більше, ніж отримувє від кредитора, він є платником кредитного доходу.

По-п'яте, боржник – отримувач кредиту залежить від кредитора, кредитор диктує боржнику свою волю. Економічна залежність від кредитора змушує отримувача кредиту раціонально використовувати надані йому кошти, виконувати свої зобов'язання як боржника. Навіть повернувши надані кошти, а також сплативши приріст до них у вигляді кредитного доходу, він не втрачає своєї залежності від вірителя: потенційно в своєму колишньому кредиторі він вбачає майбутнього кредитора, а тому повинен повністю виконати всі зобов'язання, що випливають з договору про кредит, створивши підставу для чергового отримання кредиту.

При цьому, перебуваючи в залежному від кредитора становищі, отримувач кредиту не втрачає своєї значимості в кредитній угоді як повноправна сторона. Без охочого отримати кредит не може бути і кредитора. Користувач кредитом повинен не тільки отримати, але й використовувати отримані в тимчасове користування ресурси таким чином, щоб повністю розрахуватися за свої борги. У цьому сенсі користувач кредитом – продуктивна сила, від якої залежить ефективне застосування ресурсів, отриманих у тимчасове користування.

Банківський кредит – це актив банку (джерело якого – власний та залучений капітал) у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на засадах строковості, повернення, платності, забезпеченості та цільового використання.

Строковість кредиту означає, що кредити видаються на певний строк, по закінченні якого вони повинні бути повернені.

Повернення кредиту означає, що отримані в борг кошти повинні бути повернені через певний час. Повернення кредиту забезпечується безперервністю кругообігу коштів і переходом їх у завершальній стадії в грошову форму.

Платність кредиту полягає в тому, що кредити банк видає за плату, яка становить певну частку кредиту і вимірюється в процентах (денних, місячних, річних). Розмір процента встановлюється з таким розрахунком, щоб сума, отримана від цих процентів, покривала витрати банку на залучення коштів, необхідних для кредиту, і витрат на ведення банківської справи, та головне – забезпечувала одержання певного доходу.

Принцип забезпеченості кредиту означає наявність у банку права на захист своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність отримувача кредиту. В банківській практиці найбільш розповсюдженими є такі форми забезпечення кредитів: застава майна, гарантія або порука, страхування фінансових ризиків та інші. Цільовий характер використання передбачає вкладення кредитних коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором.

1.3. Види кредитів, їх класифікація та економічна характеристика. Банківський кредит в економіці України

В основі роботи банківської системи лежить її політика, що визначає дії на перспективу, виробляється у процесі стратегічного планування, яке являє собою найбільш відповідальну частину банківського управління. Складовими частинами банківської політики є: кредитна політика; депозитна політика; інвестиційна політика; процентна політика.

При формуванні банківської політики стосовно кредитування велике значення має визначення перспектив змін кількісних, якісних і соціальних показників розвитку банківської системи, обґрунтування принципів здійснення її діяльності, виділення пріоритетів і вибір методів організації роботи. Основні показники, що характеризують кількісні зміни у банківській системі України (зокрема, в операції кредитування) розглядалися авторами з початку 2002 по 2014 рр.

Динаміка банківської системи в період з 2006 по 2014 рр., представлена у табл. 1.1 та на рис. 1.1.

За розглянутий період на 12 одиниць зросла загальна кількість банків, на 19 одиниць – кількість банків, які мають ліцензію на здійснення банківських операцій, на 23 одиниці – кількість банків, які отримали дозвіл на здійснення валютних операцій, та на 18 одиниць – кількість банків, що подають звітність Національному банку України. Кількісні показники до 2008 р. мали тенденцію до збільшення (коли вони досягли свого максимуму), але потім у зв'язку зі світовою кризою відбулось їх зменшення (на 01.01.2016 р. – 117).

У ці роки також спостерігалось проникнення іноземного капіталу в банківську систему України (табл. 1.2). Динаміку проникнення іноземного капіталу в банківську систему України з 2006 по 2014 рр. можна проаналізувати за даними, наведеними на рис. 1.2.

За період з 2006 по 2014 рр. з 13 до 35 одиниць (тобто втричі) збільшилась кількість банків з іноземним капіталом, а також кількість банків зі 100% іноземним капіталом. Слід зазначити, що за всі роки динаміка була позитивною і світова криза аж ніяк на неї не вплинула.

Таблиця 1.1

**Основні показники, що характеризують кількісні зміни
у банківській системі України з 2002 по 2014 рр.**

Показники	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість банків за реєстром (на кінець періоду)	193	198	198	197	194	194	194	190	173	
з них банки з іноземним капіталом	55	57	53	51	55	53	53	49	51	
у тому числі зі 100% іноземним капіталом	23	27	27	28	20	22	22	19	19	
Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення банківських операцій (на кінець періоду)	170	175	184	182	176	176	176	180	163	
Кількість банків, які отримали дозвіл на здійснення валютних операцій (на кінець періоду)	167	175	182	181	176	176	176	179	163	
Кількість банків, що подають звітність Національному банку України (на кінець періоду)	169	173	182	180	175	175	175	177	158	

Станом на 01.01.2014 р. іноземний капітал в Україні представлений 20 країнами, серед яких найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Австрії (28,4%), Франції (15,6%), Кіпру (10,7%), Росії (9,2%), Нідерландів (8,4%), Угорщини (7,1%), Польщі (6,0%). Слід зазначити, що банківський капітал, інвестований з Кіпру, є фактично реінвестованим капіталом, який українські промисловці перевели в банківські установи офшорів, а потім за легальними схемами інвестували в банківський сектор України.

За допомогою методу екстраполяції нами були побудовані прогнози проникнення іноземного капіталу у банківську систему України. В результаті використання методу трендів отримано прогнози кількості банків з частковим та зі 100% іноземним капіталом (рис. 1.3, 1.4).

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що при сталій економічній ситуації проникнення іноземного капіталу до банківської системи України буде тривати. З достовірністю 97% кожного року на український банківський ринок будуть проникати від 5 до 6 іноземних банків, і у 2015 р. 50% банків будуть з іноземним капіталом (до 90 банків). Банків зі 100% іноземним капіталом у 2015 р. буде близько 30 одиниць.

Підбиваючи підсумки щодо збільшення кількості банків з іноземним капіталом, треба виділити таке:

1) упродовж останніх років частка банківських активів, які контролюють іноземні банки, стабільно зростає (не тільки в Україні, а й у країнах Центральної та Східної Європи, Латинської Америки);

2) банки з іноземним капіталом на початковому етапі діяльності на національних ринках концентрують свою діяльність, як правило, на окремій ринковій ніші: обслуговують іноземні компанії та міжнародну торгівлю, проте ця тенденція тимчасова – по мірі закріплення на фінансових ринках банки з іноземним капіталом дедалі активніше здійснюють роздрібний банківський бізнес;

3) здебільшого активне проникнення іноземного банківського капіталу на національні фінансові ринки динамічно вплинуло на ефективність і конкурентоспроможність місцевої банківської системи;

4) прихід іноземних банків пов'язаний із впровадженням новітніх банківських технологій, західних стандартів менеджменту, що сприяє високоякісному й комплексному задоволенню потреб клієнтів у банківських продуктах. У цілому всі наведені тенденції тією чи іншою мірою простежуються і в Україні: банки з іноземним капіталом демонструють за багатьма ознаками нижчу конкурентоспроможність порівняно з вітчизняними, відбирають найвигідніших клієнтів, здійснюють географічну експансію у найпривабливіші регіони, на початкових етапах мало працюють із фізичними особами (хоча протягом останнього часу ситуація дещо змінилася).

Цей попередній висновок, зроблений за даними 2005-2010 рр., в подальшому не виправдався. Через воєнні дії на сході країни швидкість збільшення банків з іноземним капіталом упала майже до нуля. Кількість таких банків затримувалась на 50 (а на 01.01.2016 р. кількість банків-нерезидентів взагалі склала 19).

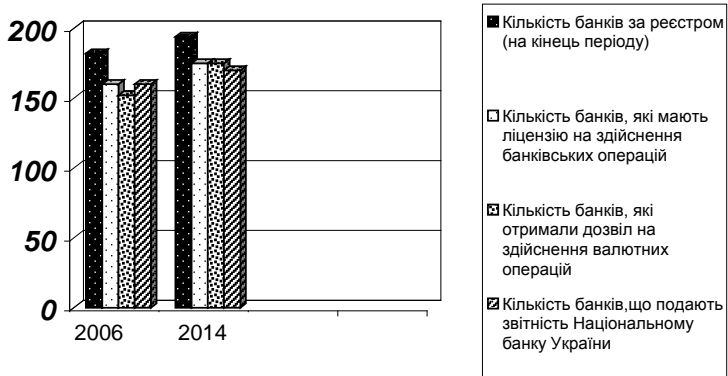

Рис. 1.1. Динаміка змін у банківській системі України з 2006 по 2014 рр.

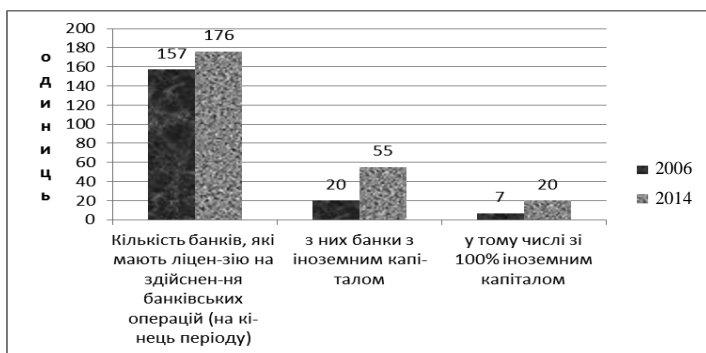

Рис. 1.2 Динаміка проникнення іноземного капіталу в банківську систему України з 2006 по 2014 рр.

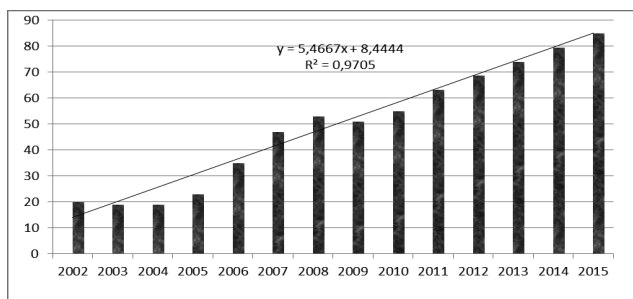

Рис. 1.3. Прогноз кількості банків з іноземним капіталом

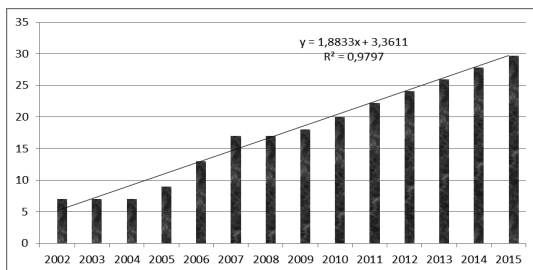

Рис. 1.4. Прогноз кількості банків зі 100% іноземним капіталом

Динаміка розвитку банківської системи по регіонах України наведена у табл. 1.2. Можна констатувати, що в період у 2006 – 2014 рр. вона характеризується значною нерівномірністю.

Таблиця 1.2

Динаміка розвитку банківської системи по областях України з 2006 по 2014 рр., одиниць

Регіони	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Автономна Республіка Крим та м. Севастополь	4	5	4	3	3	3	2	2	2
області									
Вінницька	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Волинська	3	2	2	2	2	2	2	2	2
Дніпропетровська	13	12	12	11	13	14	14	13	13
Донецька	9	11	11	10	10	10	11	11	11
Житомирська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Закарпатська	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Запорізька	5	4	4	3	3	2	3	3	3
Івано-Франківська	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Київська та м. Київ	85	83	89	97	100	105	112	113	110
Кіровоградська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Луганська	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Львівська	5	5	5	5	5	5	5	5	4
Миколаївська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Одеська	9	10	10	10	10	10	10	9	9
Полтавська	3	3	3	2	2	2	3	3	3

1	2	3	4	5	6	7	8/	9	10
Рівненська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	–	1	1	1	2	2	2	2	2
Тернопільська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Харківська	12	12	12	12	12	11	11	10	9
Херсонська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Хмельницька	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Черкаська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	1	1	–	–	–	–	–	–	–
Чернігівська	3	3	3	3	3	3	3	3	3

Практично 2/3 банків сконцентровані у столиці України м. Києві. Решта знаходиться у промислових центрах: Дніпропетровську, Донецьку, Одесі, Харкові. Багато регіонів України не мають жодного банку. Таке становище вкрай негативне, воно призводить до труднощів в отриманні фінансових ресурсів у таких областях як Вінницька, Житомирська, Тернопільська, Рівненська, Чернівецька, Черкаська. Географічна концентрація переважної кількості банків у м. Києві пояснює концентрацію статутного капіталу, де на банківські установи в м. Київ припадає 100 млрд грн, або 66,2 % статутного капіталу всіх банківських установ України.

Такий показник концентрації банків за географічною ознакою свідчить про тенденцію розміщення банків у промислово та економічно розвинутих регіонах України і столиці. В той же час, банківський капітал інших регіонів також присутній на ринку банківського капіталу України, але власники (засновники) банківських установ надають перевагу реєстрації і розміщенню центральних відділень та представництв своїх банків саме в столиці, а не в регіонах. Наступні позиції займають Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Львівська, Одеська області. Концентрація статутного капіталу в цих регіонах пояснюється географічним розміщенням банківських установ.

Обсяг надання кредитів банківською системою України за географічним розподілом світу наведено у табл. 1.3.

Аналізуючи кредити за географічним розподілом, слід звернути увагу на їх нерациональність. Основні газові родовища знаходяться у Росії, Казахстані, Туркменістані та Близькому Сході. У ці країни і потрібно було б надавати кредити на створення спільних підприємств з видобутку газу і нафти. А ці країни отримали кредитів у десятки разів менше, ніж кредити країнам з розвинутими економіками, які не мають ніяких родовищ енергетичних копалин.

Таблиця 1.3

**Обсяг кредитів банківської системи України
за географічним розподілом, %**

Сектори-отримувачі	Рік станом на		
	31.12.2008	31.12.2012	31.12.2013
Внутрішня економіка	98,56	96,56	96,29
Розвинуті економіки	1,07	3,16	3,54
Фінансові ринки інших країн з економікою, що розвивається	0,37	0,28	0,17
Африка	0	0	0
Центральна та Східна Європа	0,04	0,02	0,02
Співдружність незалежних держав та Монголія	0,18	0,24	0,15
Азія, що розвивається	0	0	0
Ближній Схід	0	0	0
Західна півкуля	0,15	0,01	0,01
Усього	100	100	100

Обсяг кредитів банківської системи за секторами економіки наведені в табл. 1.4. Співвідношення кредитів, наданих резидентам і нерезидентам банківською системою України у 2005–2010 рр., можна прослідкувати на рис. 1.5. Подальші дослідження авторів показали, що тенденція цих років збереглася і в подальшому (зокрема, на 2006–2014 рр.).

Таблиця 1.4

**Кредити банківської системи України за секторами економіки,
млн грн**

Україна, інституціональні сектори економіки	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Резиденти (усього)	153 831	263 850	473 893	763 730	743 874	759 299
Депозитні корпорації	10 408	18 612	47 021	29 708	20 579	26 476
Інші фінансові корпорації	1 663	2 689	5 932	9 789	14 013	13 430
Центральний уряд	4	4	3	11	5 755	8 817
Нефінансові корпорації	106 078	160 511	260 481	443 664	462 214	500 960
Інші сектори- резиденти	35 677	82 034	160 455	280 555	241 311	209 614
Нерезиденти	2 246	4 431	11 971	24 826	26 474	29 264
Усього	156 077	268 282	485 650	788 556	770 349	7 885 642

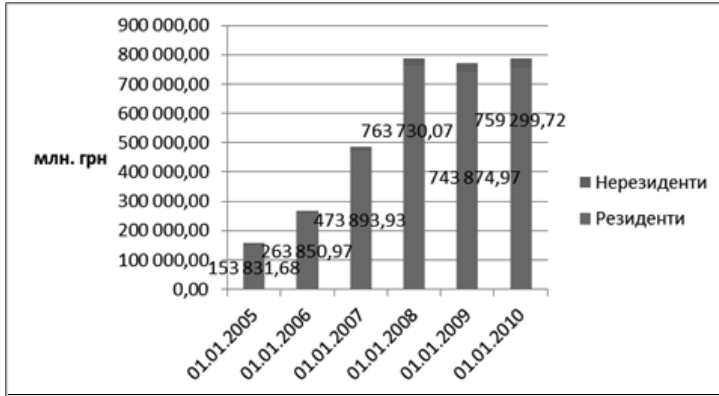

Рис. 1.5. Співвідношення кредитів, наданих резидентам і нерезидентам банківською системою України

З 01.01.2010 по 01.01.2013 рр. спостерігалось швидке зростання наданих кредитів, за цей період вони зросли приблизно в 5 разів. Потім прослідковується падіння на 3 % у 2013 р., що пояснюється наслідками світової фінансової кризи, а потім знову зростання на 2 %.

За розглянутий період кредити резидентам перевищували кредити, надані нерезидентам, практично у 2,6 разу.

Структуру кредитів, які надані резидентам, можна спостерігати в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Структура кредитів, наданих резидентам, %

Структура кредитів	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Резиденти (усього)	100	100	100	100	100	100
Депозитні корпорації	6,77	7,05	9,92	3,89	2,77	3,49
Центральний банк	0	0	0	0	0	0
Інші фінансові корпорації	1,08	1,02	1,25	1,28	1,88	1,77
Центральний уряд	0	0	0	0	0,77	1,16
Нефінансові корпорації	68,96	60,83	54,97	58,09	62,14	65,98
Інші сектори-резиденти	23,19	31,1	33,86	36,74	32,44	27,6

Кредити нефінансовим корпораціям по секторах економіки з 2000 по 2014 рр. представлені у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

**Обсяг кредитів нефінансовим корпораціям по секторах економіки
з 2009 по 2014 роки, млн грн**

Сектори економіка	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Сільське господарство, мисливство та лісове госп.	8 100	16 340	16 340	28 812	26 025	26 545
Рибальство, рибництво	147	314	314	419	327	307
Добувна промисловість	2 869	5 630	5 630	7 683	9 606	12 883
Переробна промисловість	30 551	64 709	64 709	106 028	104 951	121 525
Виробництво і розподілення електроенергії, газу та води	2 434	6 067	6 067	8 629	9 273	12 702
Будівництво	5 892	21 177	21 177	39 274	41 677	43 158
Торгівля; ремонт авто, побутових виробів та предметів особистого вжитку	42 608	99 652	99 652	155 818	165 678	174 452
Діяльність готелів та ресторанів	677	2 231	2 231	4 167	4 397	4 900
Транспорт	4 312	10 536	10 536	15 990	16 006	20 944
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	6 326	28 710	28 710	69 260	77 848	77 490
Освіта	88	162	162	443	215	158
Охорона здоров'я та соціальна допомога	756	1 742	1 742	2 545	1 494	1 456
Колективні, громадські та особисті послуги	1 312	3 204	3 204	4 590	4 710	4 436

Аналізуючи структуру кредитів, наданих резидентам у 2009-2014 рр., можна зробити такі висновки:

- структура практично не змінилась;
- переважну більшість кредитів отримують нефінансові корпорації (65-68 %);
- на 3 % збільшилась доля депозитних корпорацій.

За період, що розглядається у монографії, індекс зміни кредитів по галузях наведено в табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Індекс зміни кредитів по галузях

Галузь	Індекс
1	2
1. Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	3,2
2. Рибальство, рибництво	2,0
3. Добувна промисловість	4,5
4. Переробна промисловість	4,0
5. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	5,2
6. Будівництво	7,3

1	2
7. Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	4,1
8. Діяльність готелів та ресторанів	7,2
9. Транспорт	4,9
10. Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	12
11. Освіта	1,8
12. Охорона здоров'я та соціальна допомога	1,9
13. Колективні, громадські та особисті послуги	3,4

Аналізуючи наведені дані, можна стверджувати, що більшу частину кредитів (в абсолютному вимірі), наданих банківською системою України, отримали такі галузі як:

- торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку;
- переробна промисловість;
- операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам.

Слід зазначити, що згадані галузі працюють з готівкою і мають можливість до приховування прибутків. Великі кредити в переробну промисловість пояснюються роллю металургійного комплексу в Україні. Тим паче, що всі металургійні підприємства належать до фінансово-промислових груп, до складу яких входять провідні українські банки. В галузі, які належать до економіки знань (освіта, охорона здоров'я), банківська система України надавала кредити неохоче. Слід зазначити, що індекс зростання величини кредитів у ці галузі з 2009 по 2014 рр. був також мінімальним по відношенню до інших. Так, індекс зміни величини кредитів в освіту – 1,8 разу, а в охорону здоров'я – 1,9 разу, що є мінімальним серед інших 13 галузей.

Лідерами за індексами зміни величини кредитів є такі галузі як: операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, будівництво та діяльність готелів і ресторанів (див. табл. 1.7). Це пояснюється тим, що освіта та охорона здоров'я не є пріоритетними для України, вони потребують великих кредитів, а віддача від них є проблематичною.

Стосовно галузей-лідерів (з індексів зміни величини кредитів), то це пояснюється спекулятивним попитом на послуги цих галузей і можливістю отримання готівки. Ціни на квартири в Україні перевищують європейські, хоч якість надання цих послуг непорівнянна з країнами світу. Причому слід наголосити, що навіть у період світової кризи, при відсутності попиту на житло, ціни на квартири залишаються на докризовому рівні.

Кредитна політика банківської системи України повинна сприяти її економічному і соціальному розвитку. В якості основного показника, що характеризує економічний розвиток України, взятий валовий внутрішній продукт (далі - ВВП).

Для побудови залежності ВВП від кредитів банківської системи, наданих галузям економіки України (економіко-статистичної моделі), було застосовано кореляційно-регресійний аналіз.

За допомогою табличного процесора Excel були отримані такі моделі залежності ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в галузі промисловості:

- АПК, мисливство та лісове господарство (рис. 1.6);
- добувна промисловість (рис. 1.7);
- переробна промисловість (рис. 1.8);
- виробництво й розподілення електроенергії, газу та води (рис. 1.9);
- будівництво (рис. 1.10);
- торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (рис. 1.11);
- транспорт (рис. 1.12);
- освіта (рис. 1.13);
- охорона здоров'я та соціальна допомога (рис. 1.14).

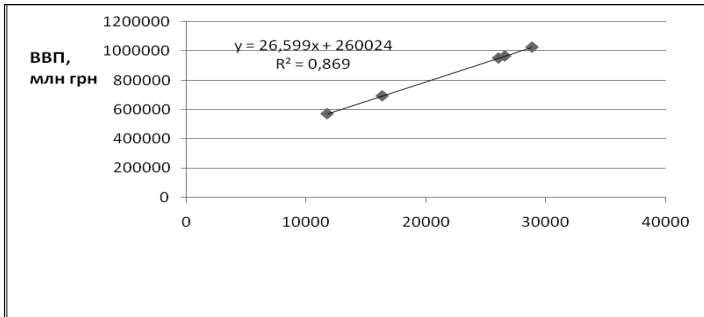

Рис. 1.6. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в сільське господарство, мисливство та лісове господарство

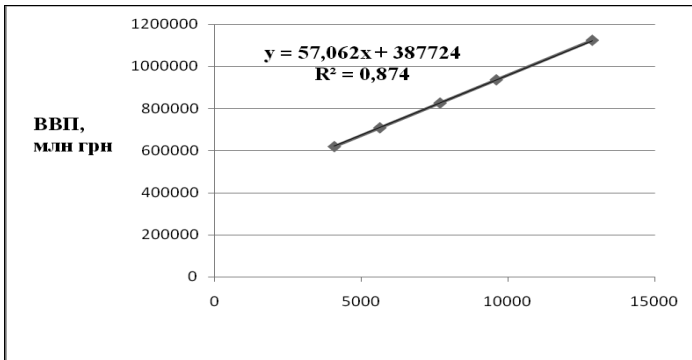

Рис. 1.7. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в добувну промисловість

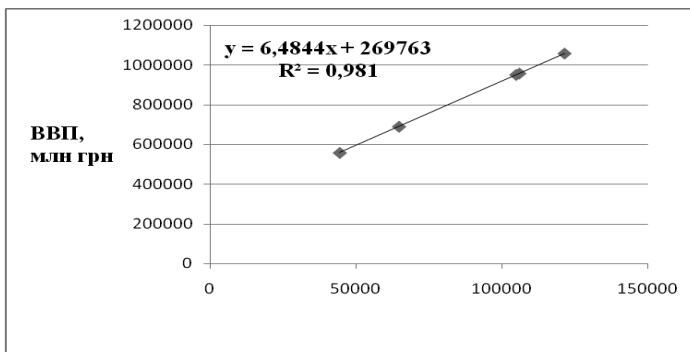

Рис. 1.8. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в переробну промисловість

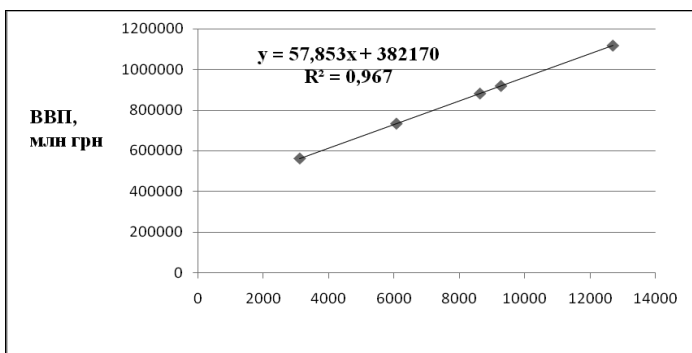

Рис. 1.9. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України у виробництво та розподілення електроенергії, газу та води

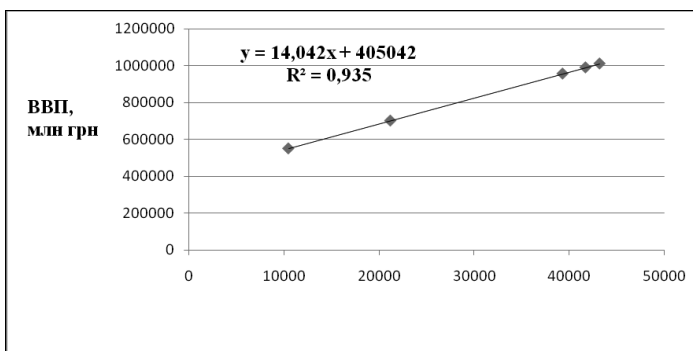

Рис. 1.10. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в будівництво

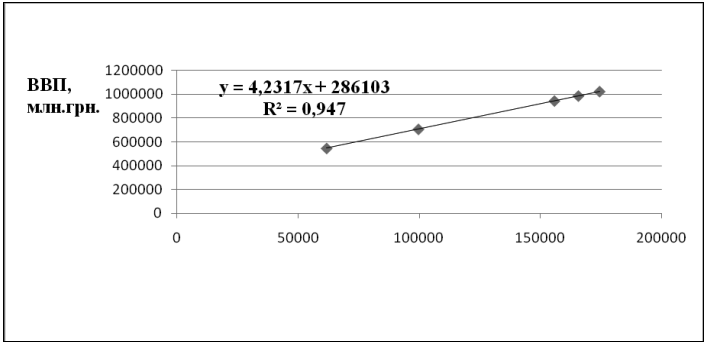

Рис. 1.11. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку

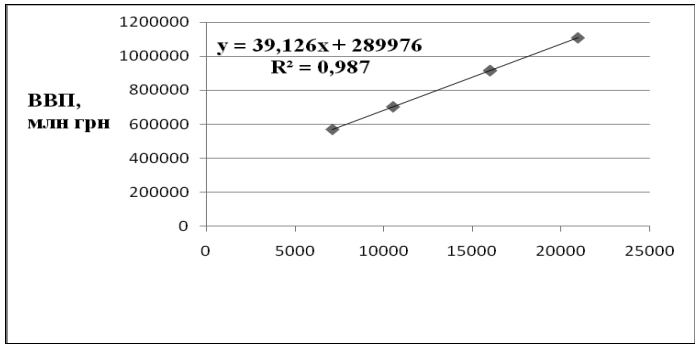

Рис. 1.12. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в транспорт

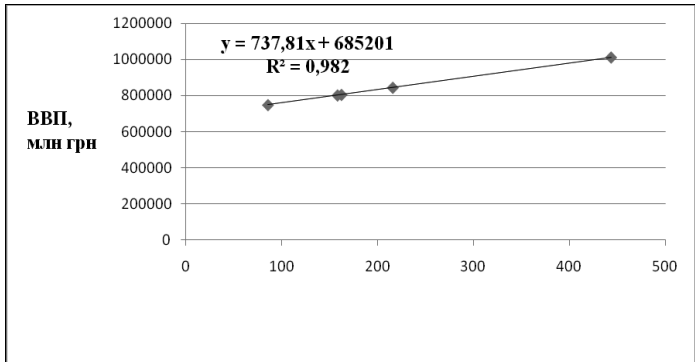

Рис. 1.13. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в освіту

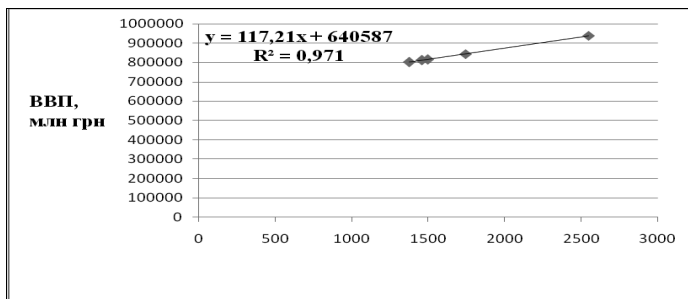

Рис. 1.14. Залежність ВВП від кредитів, наданих банківською системою України в охорону здоров'я та соціальну допомогу

Аналізуючи отримані в результаті досліджень дані, можна зробити такі висновки:

1. Найсуттєвіший вплив на ВВП держави здійснюють кредити, надані банківською системою України в такі галузі:

- транспорт (коефіцієнт детермінації 0,99);
- переробну промисловість (коефіцієнт детермінації 0,98);
- виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (коефіцієнт детермінації 0,97).

Значно менший вплив на ВВП держави здійснюють кредити, надані банківською системою України в такі галузі як сільське господарство, мисливство та лісове господарство (коефіцієнт детермінації 0,87), добувну промисловість (коефіцієнт детермінації 0,87). Зовсім не впливають на ВВП кредити, надані банківською системою України в освіту (коефіцієнт детермінації 0,22) і охорону здоров'я та соціальну допомогу (коефіцієнт детермінації 0,071). Пояснення отриманих результатів вбачаємо в такому:

- вкладати кошти більш ефективно у кінцеві галузі технологічного ланцюга, звідки й різниця впливу на ВВП;
- коштів, що були вкладені в освіту, охорону здоров'я та соціальну допомогу, явно замало для того, щоб вони вплинули на ВВП держави.

Крім того, з досвіду країн світових лідерів (так званого «золотого мільярда»), такі вкладання коштів мають тривалий часовий лаг.

2. Кредити, надані банківською системою України, не є оптимальними, бо зростання обсягу кредитів у добувну промисловість було вищим, ніж у переробну (машинобудування). Слід зазначити, що, маючи надто велику металургійну промисловість, Україна приречена розвивати сучасне машинобудування. Сировини для цього більш ніж вдосталь. Щоб не втратити остаточно машинобудування, потрібно переорієнтувати гірничо-металургійну промисловість (далі – ГМП) на поставку продукції не на експорт (через офшори, звідки тільки 5 % платні надходить до бюджету), а на українські підприємства (зараз це лише 18 % обсягів виробництва, з яких половина – ремонтно-механічні підприємства). Це також дасть змогу менше залежати від світової кон'юнктури цін на продукцію ГМП. Тим більше, що зараз ціни на продукцію металургії пішли вниз, що пов'язано зі швидким зростанням обсягів виробництва в Китаї.

1.4. Види кредитних операцій

Кредити банків можна класифікувати за різними ознаками та критеріями. Найбільш прийнятною є така класифікація банківських кредитів:

1. За основними категоріями отримувачів (згідно з інституційною структурою економіки):

- кредити галузям/секторам економіки;
- кредити домогосподарствам/населенню;
- кредити державним органам влади.

2. За цільовим спрямуванням:

– виробничий (поповнення обігових коштів та основних засобів, інші цілі згідно з уставом суб'єкта підприємницької діяльності);

- споживчий (споживчі цілі населення).

3. За строками користування:

– строкові, тобто надані на визначений у договорі строк, які, в свою чергу, можуть бути:

- а) короткостроковими (строком до 1 року);
- б) середньостроковими (строком на 1-3 роки);
- в) довгостроковими (строком понад 3 роки).

Короткостроковий кредит надається підприємствам для покриття витрат по формуванню обігових коштів на строк до одного року. Цей строк використання короткострокового кредиту обумовлений тим, що кругообіг обігових коштів здійснюється звичайно протягом одного року. Тому після здійснення кругообігу цих коштів одержаний кредит повинен бути повернений банку.

Середньо- і довгостроковий кредит надається підприємствам для покриття витрат по формуванню основних фондів на строк понад одного року. Цей строк використання кредиту обумовлюється тривалим функціонуванням основних засобів і перенесенням їх вартості на кінцевий продукт частинами.

До запитання (онкольні) – видаються на невизначений строк. Отримувач повинен погасити такий кредит за першою вимогою банку. Якщо банк не вимагає погашення, то кредит повертається на розсуд отримувача.

4. Залежно від забезпечення:

- забезпечені (ломбардні) – надаються під забезпечення (заставу майна, поруку, гарантію, страхування ризику неповернення кредиту тощо);
- незабезпечені (бланкові) – надаються без забезпечення. Незабезпечені (бланкові) кредити, що зветься у банківській практиці довірчими, надаються лише під зобов'язання отримувача погасити кредит. Вони пов'язані з великим ризиком для банку, тому потребують ретельнішого вивчення кредитоспроможності отримувача і надаються під більш високу плату.

5. За методами надання:

- у разовому порядку, коли рішення про надання приймається окремо по кожному кредиту;

- відповідно до відкритої кредитної лінії, тобто кредити надаються у межах завчасно визначеного ліміту кредитування без погодження кожного разу із банком умов кредитного договору;

– гарантовані – банк бере на себе зобов'язання у разі потреби надати клієнту кредит визначеного розміру протягом відповідного періоду. Гарантовані кредити, в свою чергу, можуть бути двох видів: з обумовленою датою видачі кредиту та з наданням кредиту в міру виникнення потреби в ньому.

6. Залежно від кількості кредиторів:

– надані одним банком;
– консорціумні, тобто такі, що надаються консорціумом банків, в якому один з банків бере на себе роль менеджера, збирає з банків-учасників потрібну одержувачу кредиту суму ресурсів, укладає з ним договір і надає кредит. Банк-менеджер займається також розподілом плати за кредит;

– паралельні, що передбачають участь в їх наданні кількох банків. Тут кредити одному отримувачу надають різні банки, але на різних, завчасно погоджених, умовах.

7. Залежно від порядку погашення:

– поступово (в розстрочку);
– водночас із закінченням строку кредитного договору;
– відповідно до особливих умов, визначених кредитними договорами;
– прострочені – за якими строк погашення, встановлений кредитним договором, минув;
– відстрочені (продовжені) - щодо яких за клопотанням отримувача банком прийняте рішення про перенесення строків погашення кредиту на більш пізню дату.

8. За характером і способом сплати процентів:

– з фіксованою процентною ставкою;
– з плаваючою процентною ставкою;
– зі сплатою процентів у міру використання наданих коштів (звичайний кредит);
– зі сплатою процентів одночасно з отриманням кредиту (дисконтний кредит).

Кредити з фіксованою ціною (з фіксованою процентною ставкою) характерні для стабільної економіки. З метою зменшення ризику недоотримання прибутку або запобігання збитків в умовах інфляції при видачі кредитів на значні строки банки використовують плаваючу процентну ставку. В цьому випадку у відповідності з кредитним договором процентні ставки періодично переглядаються і звичайно прив'язуються до рівня облікової ставки центрального банку та фактичного темпу інфляції.

9. За ступенем ризику:

– з незначним ризиком (стандартні);
– нестандартні, до яких, у свою чергу, належать кредити з помірним ризиком, ризиком значним, ризиком високим, ризиком реалізованим, – з умовним позначенням відповідно: кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні кредити.

Для одержання кредиту бажаючий звертається до банку з кредитною заявкою, яка включає певний пакет документів. Склад необхідних документів залежить від характеру кредитної операції, тому для різних клієнтів може бути різним.

Кредити надаються на підставі укладеної між банком (кредитодавцем) і отримувачем кредитної угоди (договору) в письмовій формі (вимога Цивільного кодексу). До укладення кредитної угоди банк мусить ретельно проаналізувати кредитоспроможність отримувача, здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування, визначити ступінь ризику для банку та структуру майбутнього кредиту (сума, строк, процентна ставка тощо).

У кредиті передбачається:

- мета, сума, строк, порядок, форма видачі й погашення кредиту;
- форма забезпечення зобов'язань отримувача кредиту;
- плата за кредит (процентна ставка);
- порядок і форма сплати процентів і основного боргу;
- права, зобов'язання, відповідальність сторін щодо надання і погашення кредитів;
- перелік відомостей, розрахунків та інших документів, необхідних для кредитування;
- періодичність надання їх банку;
- можливість проведення банком перевірок на місці наявності й стану зберігання заставного майна тощо.

Оцінка кредитоспроможності – процес творчий, що вимагає від банківських працівників глибоких економічних знань, аналітичного мислення, вміння визначати та оцінювати тенденції в господарській діяльності й фінансовому стані підприємств, зокрема можливості дотримання ними принципів кредитування, прогнозувати майбутній стан справ підприємства і передбачати обставини, які можуть на них вплинути.

Наприкінці треба відмітити, що кредитні відносини між суб'єктами товарно-грошових відносин виникають не тільки в процесі руху позичкового капіталу, а є об'єктивною реальністю всіх товарно-грошових розрахунків. Ці відносини в процесі розрахунків виникають як результат часового лагу між рухом товарів (робіт, послуг) і рухом грошей як оплати за них.

Зокрема це:

1. Попередня оплата за поставку активу (товару, цінних паперів, іноземної валюти тощо), виконання роботи, надання послуги. Тобто виникають відносини: передплатник – кредитор, постачальник – боржник.

2. Відтермінування оплати за поставку активу (товару, цінних паперів, іноземної валюти тощо), виконання роботи, надання послуги як умова товарного кредиту. Виникають відносини: постачальник – кредитор, боржник – емітент простого векселя або акцептант переказного векселя (тратти).

3. Розрахунок акредитивом. При покритому акредитиві відносини: кредитор – платник (емітент акредитиву), боржник – банк постачальника (як одержувач депонованих коштів). При гарантованому акредитиві відносини: кредитор – банк платника, боржник – платник.

РОЗДІЛ 2 БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ

2.1. Сутність банківських ризиків. Завдання аналізу ризиків

Вивчаючи дану тему, неофіти обов'язково стикаються з методологічними і філософськими питаннями природознавства та економіки, зокрема. Щоб грамотно підійти до поняття економічного ризику як якісного явища і його кількісного вимірювання, потрібно почати з загального поняття економічної події (зокрема, несприятливої).

Економічна подія – це явище діяльності, пов'язаної з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням товарів, робіт і послуг (зокрема, за П. Самуельсоном – діяльності, пов'язаної з обміном і грошовими угодами між людьми).

Тепер можна визначити ризик як економічну категорію, тобто абстракцію, яка властива економічним подіям.

Розглянемо ряд визначень ризику, що даються вітчизняними та зарубіжними авторами:

1. Ризик – потенційна, чисельно вимірна можливість втрати.

Поняттям ризику характеризується невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків.

2. Ризик – імовірність виникнення втрат, збитків, недонадходжень планованих доходів, прибутку.

3. Ризик – це невизначеність наших фінансових результатів у майбутньому.

4. Дж. П. Морган визначає ризик як ступінь невизначеності отримання майбутніх чистих доходів.

5. Ризик – це вартісне вираження імовірності події, що веде до втрат.

6. Ризик – шанс несприятливого результату, небезпека, загроза втрат і пошкоджень.

7. Ризик – ймовірність втрати цінностей (фінансових, матеріальних, товарних ресурсів) у результаті діяльності, якщо обстановка і умови проведення діяльності будуть змінюватися у напрямі, відмінному від передбаченого планами і розрахунками.

Таким чином, категорія ризику застосовується, як правило, до несприятливих економічних подій (прямих збитків, втрати доходів, зменшення вартості або навіть втрати активів, зростання ціни зобов'язань, втрати капіталу, зменшенню вартості банку тощо).

Проте ми не згодні пов'язувати категорію ризику з імовірністю події. Ймовірність несприятливої події – це лише одна з кількісних характеристик ризику як економічної категорії.

Ймовірність події – числова характеристика можливості виникнення деякої певної події в ланцюзі подій, що можуть повторюватися необмеже-

ну кількість разів. У деяких випадках кількісне значення ймовірності виглядає як відношення кількості можливих випадків, котрій сприяють даній події, до кількості всіх рівноможливих випадків взагалі. Не можна змішувати ймовірність з частотою (точність якої залежить від кількості спостережень), що мало відрізняються одна від одної. Точніше, ймовірність події не можна розрахувати, так само, як і ринкову ціну: про неї можна дізнатися лише на ринку (К. Марк).

Для розуміння категорії ризику такою подією є несприятлива подія.

А для розуміння причини появи ризику як економічної категорії потрібно звернутись до методологічних основ природознавства, зокрема до лапласівського детермінізму. Він оперує можливістю повного взаємозв'язку всіх явищ природи (та їх наслідків – подій), у тому числі й в економіці. Основне припущення: знаючи кінцеву кількість причин (нехай навіть досить велику), можна розрахувати кількісну характеристику будь-якої події. Навіть оцінити вплив кількості бузини у городі на Полтавщині на кількість дядьків у місті Києві. Однак вартість обсягу інформації для отримання кількісної характеристики економічного явища може бути непорівнянна з економічною вигодою результату. Тому відсутність необхідного обсягу інформації людина замінила поняттям «ризик». Тобто економічна подія може **з'явитись**, а може й ні.

2.2. Абсолютна та відносна оцінка ризиків

Виходячи з принципу лапласівського детермінізму, **ризик** - якісна невизначеність при виникненні несприятливої економічної події, яка повинна мати кількісний опис.

РИЗИК - якісна невизначеність у появі несприятливої економічної події

Нині теорія ймовірностей в економічних дослідженнях використовується з науковою метою для отримання нових якісних і кількісних результатів. У фінансовому менеджменті ризиками або **ризик-менеджменті** (як визначенні, оцінці, моніторингу, контролю) використовується метод VAR (Value at Range – гранична величина), що полягає у встановленні граничної величини ризику, який визначається звичайним (безпечним) для роботи банку.

Управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їхній моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків. Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей:

- ризики мають бути зрозумілими й усвідомленими банком та його керівництвом;
- ризики мають перебувати у межах рівнів толерантності, встановлених радою банку;
- рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;
- рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;
- очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик;
- розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк;
- стимули до досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику.

З точки зору ризик-менеджменту банківська діяльність зводиться до прийняття ризику й отримання за це відповідної компенсації (економічної вигоди).

Мета управління ризиками – сприяти підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, а саме:

- клієнтів та контрагентів;
- керівництва;
- працівників;
- ради й акціонерів (власників);
- органів нагляду;
- рейтингових агентств, інвесторів та кредиторів;
- інших сторін.

Серед ризиків, на які наражається банк (рис. 2.1) можна виділити:

- кредитний ризик;
- ринковий ризик;
- ризик ліквідності;
- ризик зміни процентної ставки;
- ринковий ризик;
- валютний ризик;
- операційно-технологічний ризик;
- ризик репутації;
- юридичний ризик;
- стратегічний ризик.

Детально розглядаються чотири види ризику (ліквідності, кредитний, процентний, валютний).

2.3. Кредитний, валютний, процентний ризики, ризик ліквідності

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому не-

прийнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Несприятлива подія ліквідності – нестача активів для виконання зобов'язань

Вимірювачами ризику є:

- частка у вигляді A/Z (тобто A – активи, Z – зобов'язання),
- різниця (GAP – *Gein Aktiv and Passiv*) у вигляді $A - Z$.

Величина ризику (R) – величина показника ліквідності активів (%):

$$R = 100 - H \quad (2.1)$$

де H – показник ліквідності.

Метод VAR дає граничні (нормативні) величини активів для прийнятого (звичайного) ризику втрати ліквідності.

– миттєва ліквідність – $R4$ дорівнює 80 % (тобто 80 %-ий ризик згідно з формулою (2.1) вважається припустимим),

– поточна – $R5$ дорівнює 60 %,

– короткострокова – $R6$ дорівнює 40 %.

Якщо величина показника ліквідності H дорівнює 100 %, величина ризику втрати ліквідності згідно з формулою (2.1) дорівнює 0.

Ризики прийнятні: для миттєвої ліквідності – [0 – 80 %], для поточної – [0–60 %], для короткострокової – [0–40 %].

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банківською установою або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Кредитний ризик присутній в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або користувача активами (кредитами). Він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує їх або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція - на балансі чи поза балансом.

При оцінці кредитного ризику доцільно розділяти індивідуальний та портфельний кредитний ризик.

Джерелом **індивідуального кредитного ризику** виступає окремий конкретний контрагент банку – отримувач кредиту, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності такого окремого контрагента, тобто його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за прийнятими зобов'язаннями.

Портфельний кредитний ризик проявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, аніж внаслідок зміни ринкової процентної ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику виступає сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик – кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо. Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку.

**Несприятлива подія – неповернення кредиту
(втрата активів)**

Вимірювач індивідуального кредитного ризику – відношення величини активу до величини регулятивного капіталу

Величина ризику (%):

$$R = \frac{\text{Актив}}{\text{Регулятивний капітал}} \times 100 \quad (2.2)$$

Метод VAR дає граничні (нормативні) величини ризику для прийнятого (звичайного) кредитного ризику:

- 25% - для пересічного контрагента, кредитоотримувача,
- 5% - для інсайдера банку.

Класифікація кредитів (див. розділ 4) надає додаткову інформацію про величину кредитного ризику при користуванні кредитом наступної класифікації:

- стандартний (ризик незначний) – (1–6) %,
- під контролем (ризик помірний) – (7–20) %,
- субстандартний (ризик значний) – (21–50) %,
- сумнівний (ризик високий) – (51–99) %,
- безнадійний (ризик реалізований) – 100 %.

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.

Валютний ризик можна розділити на:

- ризик трансакції;
- ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик);
- економічний валютний ризик;
- ризик відкритої валютної позиції.

Ризик трансакції полягає в тому, що несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій.

Ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний) полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у базову (національну) валюту.

Економічний валютний ризик полягає у змінах конкурентоспроможності фінансової установи або її структур на ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Валютна позиція банку (далі – ВП) – це балансова різниця між сумою активів і позабалансових вимог у визначеній іноземній валюті і сумою балансових і позабалансових зобов'язань у тій же валюті.

Відкрита валютна позиція не дорівнює нулю. Саме вона несе в собі додатковий ризик у випадку зміни валютного курсу. При цьому вона може бути довгою і короткою.

При довгій відкритій валютній позиції вартість активів і позабалансових вимог перевищує вартість пасивів і позабалансових зобов'язань по кожній іноземній валюті. У цьому випадку банк може зазнати втрат при збільшенні курсу національної валюти щодо іноземної (ревальвації національної валюти).

При короткій відкритій валютній позиції вартість пасивів і позабалансових зобов'язань перевищує вартість активів і позабалансових вимог по кожній іноземній валюті. У цьому випадку банк може зазнати втрат при збільшенні курсу іноземної валюти щодо національної (девальвації національної валюти).

Закрита валютна позиція дорівнює нулю. При цьому банк не несе ніяких додаткових витрат у випадку зміни валютних курсів, однак на практиці така ситуація зустрічається вкрай рідко.

Несприятлива подія – відкрита валютна позиція банку, яка призводить до збитків від валютних операцій і загрожує величині капіталу.

<p>Несприятлива подія – відкрита валютна позиція банку</p>

Вимірник валютного ризику – відношення величини валютної позиції до величини регулятивного капіталу.

Величина ризику (%):

$$R = \frac{\text{Валютна позиція}}{\text{Регулятивний капітал}} \times 100 \quad (2.3)$$

Метод VAR дає граничні (нормативні) величини ризику для прийнятного (звичайного) валютного ризику:

- 30 % – для довгої ВП;
- 5 % – для короткої ВП.

Процентний ризик (ризик зміни процентної ставки) – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, що виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок.

Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів.

Основними типами ризику зміни процентної ставки, на які зазвичай наражається банк, є:

1) *ризик зміни вартості ресурсів*, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів із фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів зі змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;

2) *ризик зміни кривої доходності*, який виникає через зміни у нахилі та формі кривої доходності;

3) *базисний ризик*, який виникає через відсутність тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, всі інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими;

4) *ризик права вибору*, який постає з наявності права відмови від виконання угоди (тобто реалізації права вибору), яке прямим чи непрямим чином присутнє в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях.

Розрізняють позиційний і структурний процентний ризики.

Позиційний ризик – це ризик якоїсь однієї операції, що пов'язана зі зміною процентних ставок, а *структурний* – це загальний ризик банку та його надходжень через коливання процентних ставок.

Несприятлива подія:

- *поява від'ємної операційної процентної маржі (ОПМ) (MARG);*
- *поява від'ємного чистого процентного доходу (ЧПД);*
- *поява від'ємного чистого процентного спреду (ЧПС):*

$$MARG = C_{\text{серзв}}(A) - C_{\text{серзв}}(З), \quad (2.4)$$

$$\text{ЧПД} = D\% - B\%, \quad (2.5)$$

де D – процентні доходи. B - процентні витрати.

$$\text{ЧПС} = \frac{\sum \text{Нараховані \% доходи}}{\text{Процентні доходні активи}} \times 100 - \frac{\sum \text{Нараховані \% витрати}}{\sum \text{Залучені \% ресурси}} \quad (2.6)$$

Вимірником процентного ризику є від'ємна різниця між фактичною операційною маржею (**MARG**) і значенням мінімальної доходної маржі послідовно:

- за денними операціями; середньозважена по портфелях A і $З$ (денні);
- середньозважена по портфелях A і $З$ (місячні).

Від'ємний спред послідовно по ресурсах:

- $D\% - Z_{\text{куп}}\%$;
- $D\% - Z_{\text{залуч}}\%$;
- $D\% - Z_{\text{усі}}\%$.

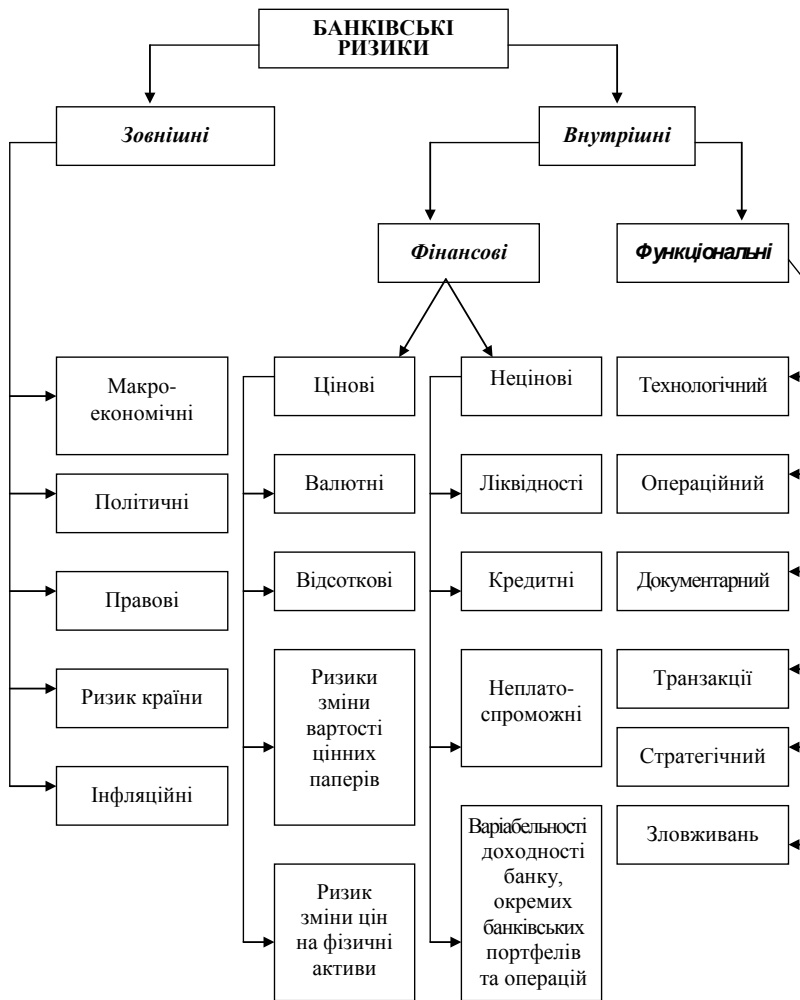

Рис. 2.1. Структура ризиків банківської діяльності

РОЗДІЛ 3

КРЕДИТНИЙ РИЗИК ЯК СКЛАДОВА БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

3.1. Поняття кредитного ризику. Показники, що характеризують кредитний ризик

Для кожної кредитної операції характерні свої особливості, що визначають ступінь ризику. Зокрема, кредитний ризик може виникати через погіршення фінансового стану отримувача, відсутність належних організаційних здібностей у його керівництва, недостатню підготовку працівника, який приймає рішення про кредитування, та інші обставини.

Для кредитних ризиків використовується метод VAR та формула (2.2). Так для:

– ризику одного контрагента (%) використана величина:

$$H7 = \frac{\text{Кредит+інші активи стососовно контрагента}}{\text{Регулятивний капітал}} \times 100 \quad (3.1)$$

– для ризику великих кредитів (%):

$$H8 = \frac{\text{SUM(кредитів більше як 10\% регулятивного капіталу)}}{\text{Регулятивний капітал}} \times 100 \quad (3.2)$$

– для ризику окремого інсайдера (%):

$$H9 = \frac{\text{Кредит+інші активи стосовно інсайдера}}{\text{Статутний капітал}} \times 100 \quad (3.3)$$

для ризику груп інсайдерів (%):

$$H10 = \frac{\text{SUM(кредити інсайдерам)}}{\text{Статутний капітал}} \times 100 \quad (3.4)$$

Ризики окремих кредитів, об'єднані в кредитний портфель, породжують *портфельний ризик*. Протягом 2000–2012 рр. основною моделлю призначення VAR-ризиків була диференційована за типами кредитів модель [44]. Загальний портфельний ризик диференційований за ризиками п'яти типів (категорій) кредитів: стандартного, під контролем, субстандартного, сумнівного, безнадійного.

Визначення типу кредиту (кредитної операції):

– *«Стандартні» кредитні операції* – це операції, за якими кредитний ризик є незначним, тобто становить 1% чистого кредитного ризику.

– **«Під контролем»** – це кредитні операції, за якими кредитний ризик є незначним, але може збільшитися внаслідок виникнення несприятливої для отримувача/користувача ситуації, він становить 5% чистого кредитного ризику.

– **«Субстандартні» кредитні операції** – це операції, за якими кредитний ризик є значним, становить 20 % чистого кредитного ризику і надалі може збільшуватись; також є ймовірність несвочасного погашення заборгованості в повній сумі та в строки, що передбачені кредитним договором.

– **«Сумнівні» кредитні операції** – це операції, за якими виконання зобов'язань з боку отримувача/користувача в повній сумі (з урахуванням фінансового стану отримувача/користувача та рівня забезпечення) під загрозою, ймовірність повного погашення кредитної заборгованості низька, вона становить 50 % чистого кредитного ризику.

– **«Безнадійні» кредитні операції** – це операції, ймовірність виконання зобов'язань за якими з боку отримувача/користувача банку (з урахуванням фінансового стану отримувача/користувача та рівня забезпечення) практично відсутня, ризик за такими операціями дорівнює сумі заборгованості за ними (100%).

Кредити з кредитного портфеля диференційовано розподілялись за категоріями, всім кредитам певного типу призначався загальний VAR-ризик.

Належність кредиту до певного типу (категорії) здійснюється за матрицею табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Категорії якості кредитів

Фінансовий стан користувача (клас)	Обслуговування боргу користувачем (група)		
	«добре»	«слабке»	«незадовільне»
«А»	«стандартна»	«під контролем»	«субстандартна»
«Б»	«під контролем»	«субстандартна»	«субстандартна»
«В»	«субстандартна»	«субстандартна»	«сумнівна»
«Г»	«сумнівна»	«сумнівна»	«безнадійна»
«Д»	«сумнівна»	«безнадійна»	«безнадійна»

Фінансовий стан отримувача/користувача кредитом при розрахунку кредитоспроможності визначається як:

Клас «А» – сукупний чистий дохід отримувача/користувача значно перевищує внески на погашення кредиту і відсотків/комісій за ним, високою є ймовірність збереження такого співвідношення протягом дії кредитної угоди; обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на термін більше одного року, достатні або позичальник має високу особи-

сту кредитоспроможність (що підтверджується документально) і заслуговує на безперечну довіру; немає жодних свідчень про можливість затримки з поверненням кредиту і відсотків/комісій за ним відповідно до умов кредитної угоди.

Клас “Б” – основні характеристики аналогічні або близькі до класу “А”, однак імовірність їх підтримання на такому ж рівні є низькою або наявна тенденція (чи інформація) щодо можливості їх зниження. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним.

Клас “В” – сукупні обсяги доходів і витрат отримувача/користувача свідчать про досягнення граничної межі в забезпеченні погашення боргу, зміну місця роботи (з погіршенням умов), зростання обсягу зобов'язань користувача, тобто зростає ймовірність несвочасного та/або в неповній сумі погашення кредиту і відсотків/комісій за ним. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним.

Клас “Г” – фінансовий стан користувача нестабільний. Наявна тенденція періодичного виникнення проблем із своєчасною сплатою боргу за кредитами та відсотками/комісіями за ним через нестабільність доходів користувача або зростання витрат та/або зобов'язань. Сукупний чистий дохід користувача в окремі періоди не забезпечує сплату боргу за кредитом та відсотків/комісій за ним. Існують проблеми щодо забезпечення сплати кредитів (низький рівень його ліквідності або його обсяг недостатній тощо) та відсотків/комісій за ним.

Клас “Д” – фінансовий стан користувача незадовільний. Доходи не забезпечують сплату боргу за кредитом та відсотків/комісій за ним. Кредит не забезпечений ліквідною заставою. Практично немає змоги сплатити борг за кредитом та відсотки/комісії за ним, у тому числі за рахунок забезпечення кредиту.

З позиції обслуговування боргу модель НБУ [44] встановлювала наступне (на прикладі підприємств – юридичних осіб):

– *«добре»:*

а) заборгованість за кредитом і відсотки/комісії за ним сплачуються в установленний термін або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

б) кредит пролонговано без пониження класу користувача та відсотки/комісії за ним сплачуються в установленний термін або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

в) кредит пролонговано з пониженням класу позичальника до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установленний термін або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

– *«слабке»:*

а) заборгованість за кредитом прострочена від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються з максимальною затримкою від 8 до 30 днів;

б) кредит пролонговано з пониженням класу користувача на термін від 91 до 180 днів, але відсотки/комісії сплачуються вчасно або з максимальною затримкою до 30 днів;

– «незадовільне»:

– заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів;

– кредит пролонговано з пониженням класу користувача понад 180 днів.

Призначення величин ризиків за цією моделлю розглянуто у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Категорії кредитів та притаманні ризики

Клас (категорія) кредиту	Величина кредитного ризику, %
Стандартний	1
Під контролем	5
Субстандартний	20
Сумнівний	50
Безнадійний	100

З 2013 р. Національний банк України запровадив нову модель оцінки кредитних ризиків [43].

Основною відмінністю нової моделі визнано відмову від групування кредитів у кредитному портфелі за категоріями (див. табл. 3.2) і перехід до індивідуального призначення ризику певного кредиту (5 категорій).

Віднесення кредиту до певної категорії здійснюється згідно з матрицею, наведеною в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Класифікація кредиту, наданого юридичній особі за категоріями якості

Клас юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

У моделі [43] для підприємств – юридичних осіб замість класів А, Б, В, Г, Д введено 9 нових класів кредитів, які встановлюються при розрахунку інтегрального показника кредитоспроможності (див. розділ 5).

Визначення стану обслуговування боргу здійснюється згідно з табл. 3.4

Таблиця 3.4

Визначення стану обслуговування боргу

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Призначення величин ризиків за цією моделлю наведено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Категорії кредитів та притаманні ризики кредитів юридичним та фізичним особам

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту, %
I – найвища, немає ризику або ризик є мінімальним	1–6
II – помірний ризик	7–20
III – значний ризик	21–50
IV – високий ризик	51–99
V – найнижча, реалізований ризик	100

Порівнюючи послідовні моделі оцінювання та призначення величин кредитних ризиків [43, 44], можна встановити певну послідовність вдосконалення моделей, яка зображена в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Порівняння моделей призначення кредитних ризиків

№ за /п	Модель [44]		Модель [43]	
	Клас (категорія) кредиту	Величина групового кредитного ризику, %	Категорія якості за кредитом	Значення індивідуального кредитного ризику, %
1	Стандартний	1	I – найвища, немає ризику або ризик є мінімальним	1–6
2	Під контролем	5	II – помірний ризик	7–20
3	Субстандартний	20	III – значний ризик	21–50
4	Сумнівний	50	IV – високий ризик	51–99
5	Безнадійний	100	V – найнижча, реалізований ризик	100

Як бачимо, табл. 3.6 свідчить про те, що модель [43] в цілому дотримується об'єктивно існуючих групових ризиків кредитного портфеля, але величини індивідуальних кредитних ризиків навіть виходять за межі групових ризиків.

Особливості моделі [43] для фізичних осіб такі:

1. Під час аналізу кредитоспроможності фізичної особи, як і в моделі [44], встановлюються класи А, Б, В, Г (див. розділ 5).
2. Визначення стану обслуговування боргу здійснюється згідно з табл. 3.4.
3. Визначення класу кредиту здійснюється за матрицею табл. 3.7.
4. Категорії кредитів та притаманні ризики встановлюються згідно з табл. 3.5.

Таблиця 3.7

Класифікація кредиту, наданого фізичній особі за категоріями якості

Фінансовий стан фізичної особи (клас)	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

Індивідуальний ризик кредиту в межах групи встановлюється банком самостійно згідно з розробленим внутрішньобанківським положенням.

Величина портфельного ризику (інтегрального ризику кредитного портфеля) дорівнює:

$$R_{\text{кп}} = \frac{\sum V_i \times R_i}{\sum V_i}, \quad (3.5)$$

де для моделі групових ризиків [44] V_i , R_i – обсяг і величина ризику групи визначається за табл. 3.2, $i = 1 \div 5$,

для моделі індивідуальних ризиків [43] V_i , R_i – обсяг і величина ризику окремого кредиту за табл. 3.5, при цьому i – кількості кредитів у портфелі.

3.2. Засоби обліку кредитного ризику. Управління кредитним ризиком

Найбільш загальні засоби мінімізації ризиків у банківській практиці зводяться до їх диверсифікації (тобто розподілу, регулювання структури і розмірів), а також до постійного контролю з боку банку за виконанням необхідних співвідношень і нормативів (наприклад, нормативу максимального розміру ризику на одного отримувача, нормативу великих кредитних ризиків, що встановлюються центральним банком) та здійснення у разі необхідності заходів з їх коригування.

Істотну роль при цьому відіграє наявність у банку належної інформаційної бази і сучасних технологій, кваліфікованого персоналу, а також проведення постійних заходів з прогнозування економічної кон'юнктури. Однак здійснення подібних заходів потребує значних витрат і є доступним лише досить великим банкам.

Управління кредитним ризиком (його мінімізація) здійснюється за допомогою:

- лімітування розмірів кредитів;
- диверсифікації кредитного портфеля банку;
- контролю за використанням кредиту та оперативності при стягненні боргу;
- страхування кредитних операцій;
- достатнього та якісного забезпечення наданих кредитів;
- аналізу кредитоспроможності отримувача;
- створення резервів за рахунок витрат (які включаються у собівартість банківської продукції).

Ліміт – встановлення отримувачам лімітів кредитування. Як правило, банки встановлюють ліміт, який регламентує розмір обороту по видачах кредиту за певний період (ліміт видачі). У деяких випадках встановлюється ліміт заборгованості, який регламентує заборгованість за кредитом на певну дату.

Надання кредитів за допомогою ліміту видачі здійснюється, як правило, шляхом відкриття кредитної лінії (характеризує оборот по видачі кредиту). Вона відкривається клієнтам зі сталою репутацією, які мають стабільний фінансовий стан. Існують різні види кредитних ліній. Вони можуть бути поновлювальні, коли кредит надається і погашається в межах встановленого ліміту, і неповнювальні, коли після надання і погашення кредиту відносини між банком і клієнтом припиняються. У ряді випадків питання про видачу кредитів вирішується банком кожний раз індивідуально.

II засіб – диверсифікація кредитних вкладень. Це означає розподіл кредитів між різними суб'єктами правовідносин, клієнтами різних форм власності і галузеві економіки, між різними регіонами країни тощо. В деяких випадках дотримання банком принципу диверсифікації здійснюється за допомогою нормативів або вимог, які встановлюються Національним банком України.

Чим більшої кількості отримувачів за кодом виду економічної діяльності (КВЕД) надаються кредити, тим меншим буде ризик неповернення кредитів за інших рівних умов, оскільки така несприятлива подія, як банкрутство багатьох підприємств у різних видах економічної діяльності є доволі рідкою і можлива тільки при значній кризі типу 2008–2009 рр.

III засіб – оперативність при стягненні боргу. Передбачає необхідність підтримувати з користувачем кредиту тісні контакти протягом усього строку користування кредитом. Банк повинен слідкувати за станом справ у користувача кредиту і у разі необхідності застосовувати упереджувальні дії щодо захисту своїх інтересів.

IV засіб – страхування кредитних операцій. Він означає, що банки мають право страхувати окремі кредитні угоди (страхувати відповідальність щодо виконання зобов'язань) у спеціалізованих страхових компаніях.

V засіб – забезпеченість кредиту.

У країнах з розвинутою ринковою економікою поширеними є такі форми забезпечення кредитів:

- гарантія, або порука третьої сторони;
- переуступка контрактів, дебіторської заборгованості;
- застава активів (товарних запасів, майна);
- застава дорожніх документів, цінних паперів, дорогоцінних металів.

Гарантія, або порука – це зобов'язання третьої особи погасити борг користувача кредиту у випадку його неплатоспроможності; оформлюється як самостійний обов'язок гаранта чи поручителя.

Переуступка контрактів практикується при кредитуванні будівельних компаній, що здійснюють регулярні поставки товарів або послуг за контрактом. Боржник (отримувач кредиту) переуступає контракт з контрагентом (замовником) банку-кредитору, внаслідок чого надходження коштів від замовника зараховуються в погашення кредиту.

Переуступка дебіторської заборгованості полягає в передачі банку рахунку, що вимагає оплати за товари, поставлені отримувачем кредиту.

Забезпечення товарними запасами (товарами в обігу) означає, що предметом застави можуть бути: сировина, комплектуючі вироби, готова продукція тощо.

Забезпечення дорожніми документами використовується при кредитуванні експортно-імпортних операцій. Заставою тут виступають документи, що підтверджують відвантаження товарів. Такі документи називаються коносамент і накладні.

Іпотекою визнається застава землі, нерухомого майна, при якому предмет застави залишається у заставодавця чи третьої особи. Предметом іпотеки може бути майно, пов'язане з землею, – будівлі споруди, квартири, земельні ділянки громадян, багаторічні насадження тощо.

Заставою по кредиту можуть бути такі види рухомого майна: обладнання, машини, механізми, інвентар, транспортні засоби, товари довгострокового вжитку.

Застава векселя чи іншого цінного папера здійснюється шляхом заставного індосаменту і вручення заставотримачу (банку-кредитору) індосованого цінного папера. Умовою використання цінних паперів як форми застави має бути їх висока ліквідність.

Також зустрічаються й інші способи забезпечення кредитів, зокрема:

- надання отримувачеві кредиту за умови накопичення та зберігання останнім протягом встановленого терміну визначеної суми коштів на вкладі;

- при видачі кредитів індивідуальним фізичним особам за заставу приймаються поліси страхування життя, ощадні книжки, вимоги на виплату заробітної плати;

- при кредитуванні підприємств добувних галузей – корисні копалини або контракти на постачання сировинних ресурсів;

- при кредитуванні фермерських господарств – урожай (зібраний або на корінні за умови його страхування).

У практиці роботи українських банків найпоширенішими формами забезпечення зобов'язань отримувача кредиту перед банком є застава майна, гарантія (поручительство) третьої особи, стягнення пені і штрафів, переуступка на користь банку вимог і рахунків отримувача третій особі, страхування відповідальності отримувача перед банком за неповернення кредитів і ризику непогашення кредитів. Правові основи цих форм застави визначені Цивільним кодексом України.

VI засіб – оцінка кредитоспроможності отримувача кредиту. В процесі роботи, що передедує укладанню кредитної угоди, працівник банку повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність заявника кредиту, тобто його здатність своєчасно погасити кредит, виявити чинники, які можуть спричинити непогашення кредиту. Кредитоспроможність заявника кредиту, на відміну від його платоспроможності, не фіксує неплатежі за минулий період чи на певну дату, а прогнозує здатність до погашення боргу на найближчу перспективу. Отже, кредитоспроможність - це якісна оцінка за-

явника кредиту, яка дається банком до розгляду питання про можливість і умови кредитування і дозволяє передбачити ризик своєчасного повернення кредиту та його ефективного використання.

Кредитоспроможність залежить від:

- розміру і строку кредиту;
- результатів минулої діяльності заявника;
- забезпечення кредиту;
- взаємовідносин банку з користувачем.

Жодних твердих правил щодо цього не існує, оскільки кожний заявник, що подав кредитну заявку, може мати специфічні особливості, які вимагають більш детального вивчення.

Банк може використовувати різні джерела інформації про кредитоспроможність потенційного отримувача кредиту:

- використання карток на всіх вкладників і користувачів, якщо такі ведуться в банку;
- отримання інформації з зовнішніх джерел, використання великої кількості довідкових та аналітичних звітів; при цьому в діловому світі неухильно дотримуються правил передачі конфіденційної інформації (в США ці відносини регулюються Етичним кодексом про обмін банками інформацією щодо кредитоспроможності комерційних фірм);
- ведення власного бюро кредитних історій або користування послугами інших.

Методи оцінки кредитоспроможності отримувача та користувача докладно викладені у розділі 5 монографії.

VII спосіб. Створення резервів покриття (частково цей спосіб викладений також у розділі 5, а докладно – у розділі 10).

РОЗДІЛ 4 МЕНЕДЖМЕНТ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

4.1. Диверсифікація кредитного ризику (рівень окремого кредиту, рівень кредитного портфеля)

Кредитний ризик має певні особливості, які повинен брати до уваги менеджмент банку в процесі управління.

По-перше, оцінка кредитного ризику містить більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, зокрема ціновими. Адже ризик зміни валютного курсу чи відсоткової ставки оцінюється всіма учасниками ринку, а не одним банком. Це дозволяє в процесі аналізу цих ризиків покладатися не лише на власну думку, але й зважати на сигнали з ринку. Тож сама економічна сутність цінових ризиків сприяє формуванню об'єктивних уявлень про їхній рівень. Стосовно кредитного ризику такої можливості немає, тому кредитний ризик має індивідуальний характер, пов'язаний з кожним конкретним користувачем кредиту. Крім того, елемент суб'єктивізму містить і оцінка фінансового стану та моральних якостей заявника кредиту, що здійснюється кредитором. Оцінка рівня кредитного ризику одного і того самого заявника кредиту в різних банках може відрізнятись.

По-друге, є особливість, яка впливає з попередньої і полягає у тому, що для аналізу кредитного ризику не можуть бути застосовані методи статистики чи теорії ймовірності, широко використовувані для оцінки інших ризиків, як вже встановлено в розділі 3. Як відомо, ці методи спрямовані на виявлення статистичних закономірностей, під якими розуміють повторюваність, послідовність і порядок у масових процесах. Але кредитний ризик унаслідок переважання індивідуальної складової погано описується поняттям статистичної сукупності, тому в процесі оцінювання кредитного ризику перевагу слід віддавати не статистичним прийомам, а індивідуальній роботі з користувачем кредиту. Про це свідчить і досвід зарубіжних банкірів, які для визначення кредитного ризику широко користуються такими заходами, як індивідуальні бесіди з потенційним отримувачем, відвідування підприємства, фундаментальний аналіз загального стану галузі, в якій працює отримувач.

Отже, з теоретичного погляду для оцінки кожного окремого кредитного ризику має бути застосована спеціально створена для цього методика, яка б дозволяла врахувати всі особливості конкретного отримувача кредиту. Звичайно, на практиці реалізувати такий підхід досить складно, та й не завжди доцільно. Крім того, певні характеристики заявника кредиту, наприклад його моральні якості чи репутація, що вказують на наміри відносно повернення кредиту, не можуть бути виміряні кількісно. Тому в процесі

аналізу застосовують певні формалізовані процедури та методики, що дозволяють оцінити основні параметри платоспроможності заявника кредиту, абстрагуючись від другорядних. Хоча інколи саме другорядні з погляду кредитора чинники, на які він своєчасно не звернув уваги, стають причиною підвищення кредитного ризику.

По-третє, кредитні ризики тією чи іншою мірою супроводжують всі активні (а не лише кредитні) операції банку, тому потреба в оцінці кредитного ризику виникає в банку постійно. До того ж, власне кредитні операції супроводжуються не лише кредитним, а й іншими ризиками: відсотковим – за надання кредиту під плаваючу ставку, інфляційним – за видачі довгострокового кредиту під фіксовану ставку, валютним – за надання кредиту в іноземній валюті та ін. Отже, в процесі управління слід чітко відрізнити кредитний ризик, пов'язаний з неповерненням основної суми боргу та процентів, від інших видів ризику, бо до них застосовуються різні методи управління.

Таким чином, проблема зменшення кредитного ризику банку суттєво залежить від досконалості застосовуваних банком методів його оцінювання. Ці методи можуть бути уніфіковані лише до певної міри, адже кожен банк має власну клієнтуру, свій сегмент ринку, галузеву специфіку, конкретні можливості. Обрані банком методики мають максимально враховувати ці особливості та втілювати диференційований підхід до оцінки кредитного ризику, адже показники, за якими оцінюється діяльність одних отримувачів, можуть бути зовсім неприйнятними для інших. Проте мінімальний рівень уніфікації методики оцінювання кредитного ризику є необхідним, адже це допомагає банкам розробити власну систему підтримки управлінських рішень з надання кредитів і забезпечує заданий рівень якості кредитного портфеля банку.

Пошук оптимального співвідношення між уніфікацією та диференціацією у підходах до оцінки кредитного ризику здійснюється й у вітчизняній банківській практиці. Диференціація забезпечується через кредитну політику, яку кожен банк формує з огляду на свою стратегію та на власний розсуд, а уніфікація – через методику аналізу, розроблену НБУ для формування резерву під кредитні ризики. Практика свідчить, що процес формування методики аналізу кредитних ризиків відбувається ітеративно, оскільки і методика НБУ, і методи кредитного аналізу банків постійно переглядаються, уточнюються, вдосконалюються.

Управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення – на рівні кожного окремого кредиту та на рівні кредитного портфеля в цілому.

Основні причини виникнення кредитного ризику на рівні окремого кредиту:

– нездатність користувача кредитом до створення адекватного грошового потоку;

- зменшення ліквідності застави;
 - моральні та етичні характеристики користувача кредитом.
- До чинників, які збільшують ризик кредитного портфеля банку, належать:
- надмірна концентрація – зосередження кредитів в одному із секторів економіки (по КВЕД);
 - надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості;
 - управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки;
 - кредити, які видані в іноземній валюті;
 - недосконала структура портфеля, якщо він сформований лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку;
 - недостатня кваліфікація персоналу банку.

Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від рівня ризикованості кредитів, з яких його сформовано, а тому для визначення портфельного ризику слід проаналізувати ризик усіх його складових.

Методи управління кредитним ризиком поділяються на дві групи (рис. 4.1):

- 1) методи управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту;
- 2) методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля банку.

Рис. 4.1. Методи управління кредитним ризиком банку

До методів управління ризиком окремого кредиту належать:

- 1) аналіз кредитоспроможності отримувача кредиту;
- 2) аналіз та оцінка кредиту;
- 3) структурування кредиту;
- 4) контроль за наданим кредитом і станом застави.

Особливість перелічених методів полягає у необхідності їх послідовного застосування, оскільки одночасно вони є етапами процесу кредитування. Якщо на кожному етапі перед кредитним працівником поставлено завдання мінімізації кредитного ризику, то правомірно розглядати етапи процесу кредитування як методи управління ризиком окремого кредиту.

Методи управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту були розглянуті в розділі 3.

4.2. Планування обсягу активів, що генерують кредитні ризики. Методи управління ризиком кредитного портфеля банку

Для ефективного управління банківським капіталом необхідно добре знати методи управління ризиками кредитного портфеля банку. До таких методів належать: диверсифікація, лімітування, створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями банків, сек'юритизація.

Метод диверсифікації полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола користувачів кредитами, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розрізняють три види диверсифікації – галузеву, географічну та портфельну.

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які проводять діяльність у різних галузях економіки. Для зменшення загального ризику портфеля вирішальне значення має добір галузей, який здійснюється за результатами статистичних досліджень. Найвищий ефект досягається, коли користувачі кредитами працюють у галузях з протилежними фазами коливань ділового циклу. За допомогою кореляційного аналізу виявляються такі галузі, де результати діяльності різною мірою залежать від загального стану економіки. Якщо одна галузь перебуває на стадії економічного зростання, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюються на протилежні. Тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і суттєво знизити ризик.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між заявниками кредитів, котрі перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зменшення кредитного ризику доступна лише великим банкам із розгалуженою мережею філій та відділень на значній території. Це допомагає нівелювати вплив кліматичних і погодних умов, по-

літичних та економічних потрясінь, які впливають на кредитоспроможність отримувачів кредитів. Невеликі банки застосовують метод географічної диверсифікації здебільшого у процесі формування портфеля цінних паперів, що дозволяє зменшити загальний ризик банку.

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями отримувачів – великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими підприємствами, домашніми господарствами тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем кредитного ризику, хоча й мають вищий рівень доходності. Заявники нерідко обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати власні умови кредитної угоди. Якщо заявником є велика компанія, то кредитний ризик оцінюється як незначний, але й доходність такого кредиту невелика.

Іноді банк надає кредит відомій у світі компанії за ціною, яка не приносить йому прибутків. Але проведення подібних операцій сприяє зростанню популярності та рейтингу банку. Загалом невеликі провінційні банки не мають змоги широко застосовувати метод портфельної диверсифікації, що призводить до підвищення ризикованості їхніх кредитних портфелів. Такі портфелі, сформовані насамперед за рахунок надання кредитів підприємствам малого бізнесу, а також споживчих кредитів, характеризуються вищим рівнем доходності порівняно з середніми та великими банками. Портфельна диверсифікація допомагає збалансувати ризик і доходність кредитного портфеля банку.

Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку і, передусім, рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить не до зменшення, а до зростання кредитного ризику. Адже навіть у великому банку не завжди є достатня кількість висококваліфікованих фахівців, котрі мають глибокі знання у багатьох галузях економіки і практичний досвід роботи з різними категоріями заявників кредитів, знають специфіку географічних територій.

Концентрація є поняттям, протилежним за економічним змістом диверсифікації. Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна і портфельна.

Формуючи кредитний портфель, слід додержуватися певного рівня концентрації, оскільки кожний банк працює в конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнттури. При цьому надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Часто банки концентрують свої кредитні портфелі в найпопулярніших секторах економіки, таких як енергетика, нафтова та газова промисловість, інвестування

нерухомості. Як свідчить міжнародний досвід, саме надмірна концентрація кредитного портфеля (зокрема, у сфері нерухомості, енергетичній галузі тощо) стала причиною погіршення фінансового становища та банкрутства банків у розвинутих країнах протягом 70–80-х рр. минулого століття.

Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

Лімітування як метод управління кредитним ризиком полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих кредитів, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам вдається уникнути критичних втрат унаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні доходи. Ліміти можуть установлюватися за видами кредитів, категоріями заявників на кредити або групами взаємопов'язаних заявників, за кредитами в окремі галузі, географічні території, за найбільш ризикованими напрямками кредитування, такими як надання довгострокових кредитів, кредитування в іноземній валюті тощо. Лімітування використовується для визначення повноважень кредитних працівників різних рангів щодо обсягів наданих кредитів. Кредитний ризик банку обмежується встановленням ліміту загального обсягу кредитного портфеля, обмеженнями величини кредитних ресурсів філій банку тощо.

Ліміти визначаються як максимально допустимий розмір кредиту чи напряму кредитування і виражаються як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту у грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). За базу для розрахунку нормативів можна брати величину капіталу банку, обсяг кредитного портфеля, валюту балансу та інші показники. Наприклад, ліміт кредитування фірм певної галузі може бути визначений як максимальний сукупний обсяг грошових коштів або як відношення суми кредитів у галузь до загальної величини кредитного портфеля.

Перш ніж визначати ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику. Для різних банків, окремих країн і регіонів ключові сфери ризику відрізнятимуться. З огляду на виявлені особливості керівництва банку встановлює ліміти для кредитного портфеля.

Лімітування як метод зменшення кредитного ризику широко застосовується у практиці на рівні як окремого банку, так і на рівні банківської системи в цілому. Менеджмент банку має визначати обмеження згідно з обраною кредитною політикою та з урахуванням конкретної ситуації. Органи банківського нагляду в багатьох країнах лімітуванням регулюють діяльність банків, зокрема кредитну, установлюючи обов'язкові нормативи, які обмежують обсяги кредитів.

Резервування (створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків) як метод управління кредитним ризиком

полягає в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів. З одного боку, резерв під кредитні ризики служить захистом вкладників, кредиторів та акціонерів банку, а з іншого – резерви підвищують надійність і стабільність всієї банківської системи.

Цей підхід базується на принципі обачності, за яким кредитні портфелі банків оцінюються на звітну дату за чистою вартістю, тобто з урахуванням можливих втрат за кредитними операціями. Для покриття цих втрат передбачається створення спеціального резерву переказуванням частини коштів банку на окремі бухгалтерські рахунки, з яких у разі неповернення кредиту списується відповідна сума. Якщо такий резерв не сформовано, то втрати за кредитними операціями відшкодовуються за рахунок власного капіталу банку. Значні кредитні ризики можуть призвести до повної втрати капіталу і банкрутства банку. Отже, створення резерву дає змогу уникнути негативного впливу кредитних ризиків на величину основного капіталу і є одним зі способів самострахування банку.

Процес формування резерву починається з оцінювання якості кредитного портфеля банку — класифікації кредитів. За певними критеріями кожний кредит відносять до однієї з кількох категорій, диференційованих за рівнем кредитного ризику та розмірами можливих втрат. Нарахування до резерву здійснюються за встановленими для кожної категорії нормами відрахувань, визначеними у відсотковому відношенні до суми кредитів цієї категорії. Критерії оцінки кредитів, кількість категорій та норми відрахувань за кожною категорією кредитів на міжнародному рівні не стандартизовано, тому вони визначаються центральним банком кожної країни самостійно залежно від економічних умов та ситуації.

Після того, як усі кредити класифіковано, обчислюється розрахункова величина резерву на покриття втрат за кредитними операціями. Надалі банк формує цей резерв за рахунок певних джерел. Визначення джерел формування резерву – одна з найважливіших проблем у банківській діяльності. В міжнародній практиці резерв прийнято формувати за рахунок витрат до оподаткування, що дозволяє зменшити оподатковувану базу на суму відрахувань до резерву і зменшує величину податків. Такий підхід створює для банків стимул сформувати резерв у повному обсязі.

Але при цьому виникає загроза того, що банки намагатимуться ухилитися від виплати податків до бюджету, свідомо занижуючи якість кредитного портфеля та завищуючи відрахування до резерву. На практиці цей процес регулюється ринковими відносинами, оскільки завищення резерву зменшує не лише податки, а й прибуток, що залишається у розпорядженні банку. Це, у свою чергу, зменшує розмір дивідендних виплат, що негативно впливає на ринкову ціну акцій банку та призводить до відпливу капіталу. Крім того, в такий спосіб уникнути виплат податків вдається лише протягом деякого періоду. Якщо ризик не виправдався і кредит було повернуто, то дохід у майбутньому періоді збільшується на відповідну суму резерву.

Крім резерву під кредитні ризики, банки створюють загальний резерв, джерелом формування якого є чистий прибуток. Створення та використання загального резерву регулюється чинним законодавством кожної країни. Кошти загального резерву можуть спрямовуватися на покриття втрат за кредитами, які виникли з вини банку, на відшкодування судових витрат, на покриття втрат у повному обсязі, якщо коштів резерву під кредитні ризики для цього виявилось недостатньо.

Створення резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків докладно викладено в розділі 10.

Сек'юритизація – це продаж активів банку через перетворення їх в цінні папери, які в подальшому розміщуються на ринку. В основному сек'юритизація застосовується до банківських кредитів, даючи можливість банкам передавати кредитний ризик іншим учасникам ринку – інвесторам, які купують цінні папери. Крім того, за допомогою сек'юритизації банк може здійснити трансферт ризику зміни відсоткової ставки та ризику дострокового погашення кредиту. Процес сек'юритизації дозволяє перемістити балансові активи банку за баланс, тобто є одним із видів позабалансової діяльності банку. Сек'юритизація активів знижує рівень ризикованості банку, покращує якість активів, дозволяє підвищити за інших рівних умов показники адекватності капіталу. На розвинутих ринках сек'юритизація як окремий вид позабалансової діяльності поширилася порівняно недавно – в 1980–1990-х рр. Темпи її зростання в цей період дорівнювали 29,6 % на рік, а 73,5 % всіх операцій на цьому ринку контролювало дев'ять банків – грошових центрів.

У процесі сек'юритизації беруть участь декілька сторін: банк як ініціатор продажу пакета кредитів; компанія, яка займається емісією цінних паперів; гарант (страхова компанія); інвестори (фізичні чи юридичні особи), котрі купують цінні папери на ринку. Процедура сек'юритизації починається з того, що банк, який є ініціатором продажу кредитів, укладає договір з компанією, яка на загальну суму сек'юритизованих кредитів робить емісію цінних паперів. Перед розміщенням пакета цінних паперів на ринку компанія-емітент має здобути підтримку гаранта, який виконує функцію страхування емітованих цінних паперів. Часто така підтримка надається у формі урядових гарантій чи акредитивів великого банку. Відтак, цінні папери розміщуються на ринку а отримані від їх продажу грошові кошти починають надходити до гаранта та компанії-емітента, які передають їх банку-ініціатору.

Таким чином, банк отримує готівкові кошти на загальну суму пулу сек'юритизованих кредитів. При цьому банк продовжує обслуговувати ці кредити (які стають позабалансовими зобов'язаннями банку), тобто проводити розрахунки з користувачами кредитів, отримувати кошти від погашення основної суми боргу та процентні платежі. Отримані грошові потоки банк направляє емітенту цінних паперів, який, у свою чергу, переводить їх інвесторам, тобто виплачує дохід за цінними паперами. Отже, потік

грошових коштів починає надходити до інвестора, коли боржники виплачують основну суму боргу та проценти банку-ініціатору.

Коли кредити сек'юритизовані, тобто перетворені в пакет цінних паперів, власність на ці кредити та відповідні потоки грошових надходжень переходить до інвесторів. Звідси походить і назва — перехідні цінні папери (passthrough securities). Прикладами сек'юритизованих активів є іпотечні кредити, автомобільні кредити, кредити на придбання обладнання. Оскільки перехідні зобов'язання забезпечені матеріальними активами, то в їхніх назвах відображається вид забезпечення — сертифікат на автомобільний кредит, забезпечені нерухомістю цінні папери.

Процедура сек'юритизації дозволяє банку здійснити трансферт кредитних ризиків (передати ризик іншим учасникам ринку), оскільки разом із власністю на кредити та надходження за ними до інвесторів, котрі придбали цінні папери на ринку, переходить і кредитний ризик. У разі неповернення кредитів збитків зазнають інвестори.

РОЗДІЛ 5 ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ОТРИМУВАЧА КРЕДИТУ

5.1. Сутність і завдання аналізу кредитоспроможності

Під кредитоспроможністю отримувача розуміють здатність юридичної чи фізичної особи повністю і в зазначені терміни виконати всі умови кредитної угоди. У світовій банківській практиці кредитоспроможність клієнта завжди була і лишається одним із основних критеріїв доцільності встановлення кредитних відносин. Кредитоспроможність тлумачиться не лише як можливість повернути основну суму боргу і проценти за ним, а й як бажання отримувача виконати свої зобов'язання. Тому здатність до повернення кредиту пов'язується з моральними якостями отримувача, його репутацією, майстерністю та сферою діяльності, ступенем вкладання капіталу в нерухоме майно, можливістю генерувати грошові потоки у процесі виробництва і обігу.

Процес аналізу і оцінювання кредитоспроможності заявника складається з двох етапів:

- оцінювання моральних та етичних якостей заявника, його репутації та намірів щодо повернення кредиту;
- прогнозування платоспроможності заявника на період кредитування.

Оцінюючи кредитоспроможність отримувача, банківська установа фактично визначає рівень кредитного ризику, який вона візьме на себе, встановлюючи кредитні відносини з цим отримувачем.

Національним банком України в «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [43] розроблено методику аналізу фінансового стану отримувача, яка має враховуватися банками обов'язково. Однак наведені в Положенні вимоги є мінімально необхідними, і кожен банк може розробити власний підхід з урахуванням своєї специфіки, основних положень кредитної політики та конкретних економічних умов. Отже, кожен банк має право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки, що підвищують вимоги до показників для адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. Крім того, банки самостійно визначають значущість кожного із запропонованих НБУ показників індивідуально для кожної групи отримувачів з огляду на галузь економіки, сезонність виробництва, ліквідність балансу, обіговість коштів, становище на ринку.

Критерії оцінювання фінансового стану отримувача та методика їх визначення документально фіксуються банком в окремому положенні і є невід'ємною частиною його кредитної політики. В методиці слід сформулювати ґрунтовні та технічно виважені критерії економічної оцінки фінансової діяльності клієнтів-отримувачів і методи проведення аналізу. Вибір системи

показників і методів залежить насамперед від специфіки того сегмента ринку, який обслуговує банк (галузеві особливості, категорія отримувача), а також від рівня спеціалізації банку (іпотечний, інвестиційний, ощадний, універсальний), видів кредитів (короткострокові, довгострокові), стратегії та політики банку (надійність, ризикованість, агресивність), рівня кваліфікації кредитних працівників, рівня організації та технічного забезпечення аналітичної роботи в банку.

У процесі аналізу кредитоспроможності слід керуватися тим, що для кредитора пріоритетне значення має здатність отримувача генерувати грошові потоки. І саме з цих позицій слід аналізувати фінансовий стан отримувача. Наприклад, у міжнародній банківській практиці зафіксовано непоодинокі випадки, коли банки охоче кредитують компанії, які за фінансовими звітами є збитковими, проте генерують потужний грошовий потік. Прикладом можуть бути авіаційні компанії США, які внаслідок значних амортизаційних відрахувань, зумовлених високою вартістю літаків, мають за фінансовим результатом збитки. Проте на рахунках цих компаній завжди є грошові кошти, що робить їх вигідними і надійними користувачами. У вітчизняній практиці частіше буває навпаки – прибуткове підприємство не може розрахуватися за кредитом, оскільки його фінансовий прибуток перебуває у формі прострочених і сумнівних до повернення боргів. Але в будь-якому разі аналіз динаміки грошових потоків отримувача дає банку цінну інформацію щодо його спроможності своєчасно повернути борг.

Методика оцінювання фінансового стану отримувача, перелік аналітичних показників, їхні нормативні значення та значимість (встановлюється за бальною системою з огляду на вагомість кожного показника серед інших) визначаються окремо для кожної групи отримувачів. У загальному випадку відокремлюють такі групи отримувачів: юридична особа, банк, фізична особа.

5.2. Якісний аналіз кредитоспроможності

У процесі оцінювання фінансового стану отримувача – юридичної особи НБУ рекомендує враховувати та аналізувати в динаміці такі основні економічні показники діяльності [44]:

- платоспроможність (показники миттєвої, поточної і загальної ліквідності);
- фінансова стійкість (показники маневреності власних коштів, співвідношення залучених і власних коштів);
- обсяг реалізації;
- обороти за рахунками (співвідношення чистих надходжень за рахунками та суми кредиту, наявність рахунків в інших банках, наявність неплатежів);
- склад та динаміка дебіторської заборгованості;
- склад та динаміка кредиторської заборгованості;

- собівартість продукції;
- прибутки та збитки;
- рентабельність (загальна, активів, капіталу);
- кредитна історія отримувача.

Такі параметри оцінювання фінансового стану отримувача як платоспроможність, фінансова стійкість, рентабельність характеризуються наступними показниками [44]:

1. *Показник покриття* (ліквідність третього ступеня). Здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами:

$$П_1 = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (5.1)$$

2. *Проміжний показник покриття*. Здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами. Характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді:

$$П_2 = \frac{\text{Монетарні оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (5.2)$$

3. *Показник фінансової незалежності* (питома вага власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування). Характеризує ступінь залежності підприємства від залучених джерел фінансування:

$$П_3 = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Сума балансу (пасив)}} \quad (5.3)$$

4. *Показник покриття необоротних активів власним капіталом*. Характеризує рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства:

$$П_4 = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Необоротні активи}} \quad (5.4)$$

5. *Показник рентабельності власного капіталу*. Характеризує ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками:

$$П_5 = \frac{\text{Чистий прибуток/збиток}}{\text{Інвестований власний капітал}} \quad (5.5)$$

6. *Показник оборотності кредиторської заборгованості*. Характеризує здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції:

$$\Pi_6 = \frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Кредиторська заборгованість}} \quad (5.6)$$

7. Показник рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ). Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із залученням ресурсів:

$$\Pi_7 = \frac{\text{ЕВІТ}}{\text{Чиста виручка від реалізації}} \quad (5.7)$$

8. Показник рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА). Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації:

$$\Pi_8 = \frac{\begin{array}{c} \text{Фінансові результати від звичайної діяльності,} \\ \text{здійснення фінансових витрат та} \\ \text{нарахування амортизації} \\ \text{(ЕВІТДА)} \end{array}}{\text{Чиста виручка від реалізації + інші операційні доходи}} \quad (5.8)$$

9. Показник рентабельності продаж за фінансовими результатами до оподаткування. Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами до оподаткування:

$$\Pi_9 = \frac{\text{Фінансовий результат до оподаткування}}{\text{Разом чисті доходи}} \quad (5.9)$$

10. Показник рентабельності активів за чистим прибутком. Характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства:

$$\Pi_{10} = \frac{\text{Чистий прибуток/збиток}}{\text{Сума балансу (актив)}} \quad (5.10)$$

11. Показники оборотності оборотних активів. Характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства:

$$\Pi_{11} = \frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Оборотні активи}} \quad (5.11)$$

12. Показник оборотності залученого капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА). Характеризує здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел:

Фінансові результати від звичайної діяльності,
здійснення фінансових витрат та
нарахування амортизації

$$П_{12} = \frac{\text{(ЕВІТДА)}}{\text{Довгострокові та поточні зобов'язання}} \quad (5.12)$$

13. Показник оборотності залученого капіталу за фінансовими результатами до оподаткування. Характеризує здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок фінансового результату:

$$П_{13} = \frac{\text{Фінансовий результат до оподаткування}}{\text{Довгострокові та поточні зобов'язання}} \quad (5.13)$$

Формули розрахунків показників $П_1 - П_{13}$ за статтями балансу для підприємств різного типу:

- для великого або середнього підприємства використовуються дані звітності, складеної відповідно до «Положення (стандарту) бухгалтерського обліку», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87;

- для малого підприємства - дані звітності, складеної відповідно до «Положення (стандарту) бухгалтерського обліку» 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39.

Чисті надходження за всіма рахунками отримувача розраховуються так: різниця між середньомісячними надходженнями за рахунками (за винятком кредитних коштів) та щомісячними умовно-постійними зобов'язаннями (адміністративно-господарські витрати) множить на кількість місяців дії кредитної угоди. Від знайденого добутку віднімаються податкові платежі та інші зобов'язання перед кредиторами (за даними останнього балансу), які мають бути сплачені отримувачем протягом періоду дії кредитної угоди. Середньомісячні надходження за рахунками отримувача обчислюються як середня арифметична величина всіх надходжень за останні три місяці, а для суб'єктів господарської діяльності з сезонним характером виробництва – за останні 12 місяців.

Зауважимо, що серед запропонованих у Положенні НБУ показників оцінювання фінансового стану отримувача такий показник, як собівартість продукції, для кредитора не має самостійного значення, оскільки опосередковано враховується за обчислення прибутку. У свою чергу, чистий прибуток і обсяг реалізації впливають на рентабельність, а тому доцільно об'єднати аналіз показників собівартості продукції, прибутків, витрат та рентабельності. Показники оборотів за рахунками, склад і динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості є складовими ширшого аналізу грошових потоків отримувача. А кредитну історію отримувача, хоч вона і є

важливим індикатором кредитного ризику (але не фінансового стану отримувача), взагалі не можна розглядати як економічний показник.

Отже, групування показників за їх економічним змістом дозволяє сформулювати такі напрями аналізу фінансового стану отримувача:

– *аналіз грошових потоків*: співвідношення чистих надходжень за рахунками і суми основного боргу за кредитом, склад і динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотність грошових коштів;

– *платоспроможність*: показник поточної ліквідності;

– *фінансова стійкість*: показники маневреності та незалежності;

– *рентабельність*: показники рентабельності активів, рентабельності реалізації.

Крім перелічених, до уваги можуть братися і суб'єктивні чинники, які не завжди мають кількісні характеристики, але є важливими для оцінки реальної величини ризику. Серед них такі:

– ефективність менеджменту;

– ринкова позиція отримувача;

– залежність від циклічних та структурних змін в економіці та в галузі;

– ділова репутація;

– наявність державних замовлень та державної підтримки отримувача;

– професіоналізм керівництва.

5.3. Система показників фінансово-економічного стану отримувача (користувача) кредиту

Оцінка фінансового стану *банків - отримувачів* міжбанківського кредиту (далі – МБК) визначається за такими напрями:

– стан дотримання обов'язкових економічних нормативів;

– передбачених нормативними актами Національного банку України;

– аналіз якості активів і зобов'язань;

– аналіз результатів фінансової діяльності;

– інформація про обсяги наданих та отриманих міжбанківських кредитів;

– висновки щорічної аудиторської перевірки;

– інформація про виконання банком аналогічних зобов'язань у минулому.

Свої особливості має оцінка фінансового стану *отримувача - юридичної особи*, як правило, підприємства в певній галузі КВЕД.

Для аналізу банк може використати різноманітні джерела інформації, які в цілому складаються з трьох груп:

– інформація, отримана безпосередньо від заявника;

– внутрішньобанківська інформація;

– зовнішні (ринкові) джерела інформації.

До першої групи належать:

- фінансова звітність;
- документація, що підтверджує правовий і юридичний статус заявника: статут, договір засновників, свідоцтво про реєстрацію, дані про юридичну адресу тощо;
- документація пов'язана з кредитним заходом:
 - а) техніко-економічне обґрунтування;
 - б) розрахунки очікуваних надходжень від реалізації проекту;
 - в) для середньо- і довгострокових кредитів – бізнес-план, копії контрактів, договорів та інших документів щодо реалізації заходу;
 - г) зобов'язання щодо забезпечення своєчасного повернення кредиту (договір застави, гарантійний лист, страхове свідоцтво тощо);
- інформація, одержана у процесі попередньої бесіди з майбутнім отримувачем, під час якої кредитний працівник має оцінити моральні, етичні та професійні якості працівників підприємства (директора, його заступників, головного бухгалтера), визначити перспективи розвитку та росту, виявити специфічні особливості та деталі даного кредиту, сформулювати думку про отримувача. Всі дані, здобуті під час зустрічі з отримувачем мають бути занотовані й зберігатися в кредитній справі. У багатьох банках розроблено спеціальні формуляри й анкети, які складаються зі стандартизованих запитань до заявника;
- додаткова інформація, яка подається на вимогу банку, – довідки про наявність рахунків в інших банках, виписки з рахунків в інших банках, довідки з податкової інспекції, довідки про юридичні права на заставу, технічна документація з деяких видів застави тощо.

До другої групи джерел належить внутрішньобанківська інформація, яка складається з відомостей про попередні контакти з клієнтом у сфері як кредитних, так і некредитних відносин. Велике значення в цьому разі має архів банку, зокрема картотека кредитної інформації (ККІ), де зберігаються дані про кредити, видані клієнтові раніше, про затримки та порушення під час погашення кредиту.

Створення та ведення ККІ має стати для банків одним із невідкладних завдань. У деяких країнах ця проблема вирішується на рівні держави, і банки зобов'язані вести такі картотеки. Вони стають складовими загальнодержавної системи контролю за кредитами. Близько тридцяти років діє така державна інформаційна система в Канаді, і будь-який банк може отримати інформацію про кредитні відносини з будь-яким клієнтом, котрий протягом цього часу звертався за кредитом до різних установ, а це майже всі фірми та населення країни. Крім інформаційної, така загальна система виконує і контрольну функцію, оскільки кожний клієнт знає, що інформація про порушення умов кредитної угоди зберігатиметься і, можливо, стане репоною в одержанні нового кредиту.

В Україні завдання створення картотеки кредитної інформації на загальнодержавному рівні є глобальним і невідкладним, на чому наполягають і

банківські працівники. Але складність цієї проблеми, як організаційна, так і технічна, не дає можливості розраховувати на швидке її розв'язання.

До *третьої групи* джерел інформації належать відомості, здобуті за межами банку, що надійшли від:

- 1) департаменту банківського нагляду;
- 2) інших банків, які обслуговували даного клієнта;
- 3) ділових партнерів, які мали контакти з користувачем;
- 4) засобів масової інформації (реклама, рейтинги, дані про участь у виставках, оголошення тощо);
- 5) статистичних агенцій та статистичних інформаційних збірників, звідки можна взяти дані про загальний стан виробництва в галузі та перспективи розвитку, а також про місце підприємства та його продукції на ринку;
- 6) відвідування підприємства, у процесі якого важливо виявити рівень компетенції працівників, які очолюють бухгалтерську, фінансову та маркетингові служби, адміністративний апарат, скласти уявлення про стан майна підприємства, оцінити якість і конкурентоспроможність продукції та послуг підприємства, можливості експорту, залежність від джерел сировини тощо.

Кожне інформаційне джерело служить для висвітлення конкретної сторони діяльності отримувача, коли аналізується його кредитоспроможність, але найважливішою є інформація, здобута з ринкових джерел поза межами банку. По-перше, завдяки тому, що існує чимало різноманітних ринкових джерел інформації, забезпечується об'єктивність та різнобічність аналізу. По-друге, ця інформація є найоперативнішою, оскільки саме ринок найпершим реагує на зміни в стані підприємства ще до того, як ці зміни знайдуть відображення у фінансовій звітності. Завдання кредитного працівника полягає насамперед у перевірці сигналів, які надходять з ринкових джерел інформації, та з'ясуванні причин їх виникнення.

Всебічний та ґрунтовний аналіз всієї інформації дозволяє оцінити кредитний ризик клієнта, який фокусується на п'яти основних аспектах:

- *фінансовий* – визначає здатність отримувача генерувати грошовий потік, достатній для погашення кредиту;
- *галузевий* – відображає процеси розвитку галузі та конкурентні позиції отримувача;
- *управлінський* – оцінює якість менеджменту й ефективність керівництва;
- *якості забезпечення кредиту* – визначає рівень банківського контролю за заставою та можливості й умови її реалізації;
- *морально-етичний* – відображає готовність отримувача до повернення кредиту.

У процесі аналізу кредитоспроможності отримувача використовуються такі методи аналізу: метод показників, метод групувань, метод порівнянь, рейтингові системи оцінки. Вибір методу залежить від низки чинників: типу економічної системи, ступеня розвиненості ринкових відносин,

особливостей побудови балансу й інших форм звітності клієнта, галузевих особливостей, виду діяльності, характеру отримувача (підприємство, банк, фізична особа), форми власності. Методи аналізу можуть використовуватись паралельно, а також частково, доповнюючи один одного. Так, кількісні методи аналізу не враховують такої характеристики клієнта, як репутація, тоді як рейтингові системи оцінки орієнтовані на врахування чинників суб'єктивного характеру.

Широкого застосування як у вітчизняній, так і в зарубіжній практиці набув **метод показників**, який дозволяє отримати важливі показники діяльності отримувача.

При оцінці фінансового стану (кредитоспроможності) юридичної особи – підприємства метод показників зводиться до розрахунку співвідношень між окремими показниками чи групами показників (статей балансу), які характеризують фінансовий стан підприємства, і порівняння результатів з нормативними чи середніми значеннями. Середні значення показників обчислюються без урахування розмірів, галузі та специфіки діяльності підприємства, що знижує ефективність застосування методу показників. Для отримання достовірнішої картини необхідно використовувати галузеві значення показників, які б ураховували особливості технологічних процесів і тривалість ділового циклу підприємств.

Розрахунок середньогалузевих показників потребує обробки великої кількості статистичних даних, а тому для окремого банку становить значні труднощі. У розвинутих країнах такі розрахунки здійснюються централізовано на рівні держави або спеціалізованих статистичних агенцій. В Україні системи середньогалузевих коефіцієнтів немає, тому можна рекомендувати банкам порівнювати два чи більше підприємств, які працюють в одній і тій самій галузі. Порівняльний аналіз навіть двох клієнтів дасть змогу вибрати надійнішого отримувача.

Банкам доцільно працювати над створенням власної бази фінансових показників не лише реальних, а й потенційних клієнтів, які подали кредитні заявки. Навіть у разі, якщо їх було відхилено, такі особи можуть отримати кредит у майбутньому. Для створення відповідних масивів інформації за галузями та групами заявників, отримувачів, користувачів у банків є об'єктивні передумови. Адже здебільшого банки займають визначені сегменти ринку і працюють з кількома клієнтами однієї галузі. Отже, обслуговуючи підприємства однієї або декількох галузей, банк має можливість зібрати достатню інформацію для проведення порівняльного аналізу, що полегшить процес оцінювання кредитоспроможності конкретного заявника і дасть змогу отримати його об'єктивну характеристику.

Перевагою методу фінансових показників є простота, але в разі його застосування слід пам'ятати про низку обмежень та недоліків, унаслідок недооцінювання яких можна отримати неадекватну картину і зробити хибні висновки.

1. Під впливом інфляції ціна активів, відображена у балансі, може значно відрізнятись від дійсної їх вартості, тому під час аналізу показників одного підприємства за тривалий період треба враховувати інфляційні зміни та проводити аналіз зважено й обережно.

2. Багато великих підприємств і фірм мають філії та дочірні компанії в різних галузях економіки, тому середні значення фінансових показників для них розробити важко. Через це застосування методу показників зручніше й ефективніше для аналізу невеликих, вузькоспрямованих підприємств, а не багатогалузевих фірм.

3. Інколи складно зробити однозначні висновки щодо позитивного чи негативного значення показника, оскільки одні й ті ж самі кількісні значення показників можуть бути наслідками різних причин. Наприклад, високий показник ліквідності може свідчити про сильну позицію підприємства або надлишкову готівку, яка не приносить прибутку.

4. З'ясування дійсного фінансового стану за методом показників ускладнюється через те, що під час аналізу використовуються численні показники. Деякі з них характеризують діяльність підприємства з позитивного боку, інші – з негативного. Різнобічність і різномірність цих показників ускладнює виявлення загальних тенденцій у фінансовому стані підприємства. У такому разі необхідно використовувати статистичні прийоми аналізу, враховуючи динаміку показників.

5. Фінансові показники розраховуються на основі даних звітності, наданої банку клієнтом, але така інформація має низку недоліків:

- по-перше, фінансова звітність складається на певну дату, а отже, не відображає повністю процесів, які відбуваються за період між датами складання звітності;

- по-друге, у процесі підготовки звітності може застосовуватися «техніка декорації вітрин», тобто можуть виконуватися фінансові операції, які тимчасово штучно поліпшують стан підприємства для того, щоб це знайшло відображення у звітах;

- по-третє, для одержання об'єктивних результатів слід проаналізувати значну кількість фінансових звітів за ряд періодів, тобто виявити динаміку показників для з'ясування тенденції розвитку підприємства. Такий аналіз не завжди можна провести за браком даних, через неможливість зіставлення результатів, а також нестабільність економічних умов, коли результати аналізу некоректно екстраполювати на майбутнє;

- по-четверте, у фінансовій звітності констатуються факти, що вже здійснилися, тобто погіршення фінансового стану підприємства знайде відображення у балансі вже після того, як це відбулося, але така ситуація для банку неприйнятна.

Крім того, до певних груп отримувачів метод показників взагалі не може бути застосований, наприклад, до новостворених підприємств або отримувача – фізичної особи.

Для оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи банки встановлюють перелік показників та їх нормативних значень залежно від виду кредиту (на придбання чи будівництво житла, придбання транспортних засобів, товарів тривалого використання, інші потреби), обсягів та строків кредитування, виду забезпечення.

Оцінка фінансового стану отримувача — фізичної особи визначається за результатами аналізу кількісних показників (економічна кредитоспроможність) та якісних характеристик (особиста кредитоспроможність), підтверджених відповідними документами і розрахунками. Під час розгляду питання про надання кредиту і надалі в процесі обслуговування боргу банк має обрати для аналізу ті показники, які так чи інакше можуть вплинути на виконання зобов'язань за кредитом. Також слід визначити рівень імовірного впливу обраних показників на кредитоспроможність отримувача, установивши для кожного з них нормативні значення та відповідні бали значимості (вагові коефіцієнти).

До якісних характеристик отримувача – фізичної особи належать:

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна: нерухомості;
- цінних паперів, банківських вкладів, транспортних засобів тощо);
- соціальна стабільність (постійна робота, сімейний стан, ділова репутація);
- вік і стан здоров'я заявника;
- кредитна історія (інтенсивність користування банківськими кредитами у минулому та своєчасність їх погашення, користування іншими банківськими послугами).

До основних кількісних показників оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, які зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє;
- накопичення на рахунках у банку (інформація надається за бажанням отримувача);
- показники, які характеризують поточну платоспроможність отримувача та його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою: співвідношення сукупних доходів та витрат, сукупного чистого доходу за місяць та щомісячного внеску за кредитом і процентами за них;
- забезпечення (застава рухомого та нерухомого майна, наявність страхових полісів, можливість передавання права власності на об'єкт кредитування) та рівень його ліквідності.

Під час оцінювання фінансового стану отримувачів – фізичних осіб, які отримують кредит як підприємці, слід також враховувати показники, встановлені для аналізу діяльності юридичних осіб:

- *менеджмент* (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому світі, готовність та спроможність нести відповідальність за виконання кредитних зобов'язань);
- *фактори ринку* (вид галузі, привабливість товарів чи послуг, пропонованих клієнтом на ринку, обсяг такого ринку та рівень конкуренції на ньому, тривалість діяльності клієнта на ринку);

– *прогноз руху грошових потоків* (співвідношення власного капіталу та суми кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць та суми кредиту).

Кожен банк має формалізувати процедуру оцінювання фінансового стану отримувача і розробити власні критерії та методику аналізу. Одним із підходів до аналізу кредитоспроможності отримувача – фізичної особи є система кредитного скорингу, яка базується на бальній оцінці факторів кредитного ризику. Кредитний скоринг є різновидом загальнішого методу – рейтингових систем оцінювання кредитоспроможності отримувача.

За результатами проведеного аналізу фінансовий стан отримувача визначається точкою у багатовимірному просторі, параметрами якого є перелічені вище (або ще й додатково встановлені банком) показники. Оскільки працювати з такою кількістю оцінок досить складно, то на наступному етапі проводиться агрегування і за певними критеріями визначається належність кожного отримувача до одного з п'яти класів, позначених літерами: А, Б, В, Г, Д.

У процесі ідентифікації класу отримувача банк бере до уваги не лише його фактичний фінансовий стан, але й оцінює перспективи (покращання, погіршення чи підтримка фінансового стану на тому ж рівні). Крім фінансового стану отримувача, в процесі визначення ризикованості кредитних операцій банку оцінюється ще два параметри – стан обслуговування отримувачем кредитної заборгованості за основним боргом та процентами (комісії чи інші платежі); рівень та якість забезпечення кредитної операції.

У міжнародній банківській практиці одним із найпоширеніших підходів до визначення кредитоспроможності отримувача є рейтингові системи, орієнтовані на врахування як кількісних, так і якісних характеристик клієнта. Такі системи дозволяють визначити кредитоспроможність за допомогою синтезованого показника – *рейтингу*, вираженого у балах, встановити межі інтервалу його коливань і, залежно від кількості балів, визначити належність контрагента до того чи іншого класу клієнтів за рівнем ризику.

Рейтингові системи оцінки передбачають насамперед вибір і обґрунтування системи показників та їх класифікацію за групами. Ці групи ранжуються залежно від їх значущості в оцінці кредитоспроможності контрагента з позицій банку. Тобто одні й ті самі показники можуть мати різну вагомість в оцінці кредитного ризику з погляду різних банків, а також залежно від виду кредиту. Наприклад, у разі надання короткострокового кредиту найважливіше значення мають показники ліквідності та фінансової стійкості, за довгострокового кредитування – ефективності виробництва, прибутковості та рентабельності.

Рейтингова система оцінювання кредитоспроможності отримувача має розроблятися кожним банком індивідуально залежно від кредитної політики банку, стратегічних планів, маркетингових досліджень та загальних вимог до якості кредитів, пропонованих Центральним банком. Отже, рейтингові системи відображають підхід конкретного банку до оцінювання якості кредитів і можуть суттєво відрізнятися від банку до банку. Так, кон-

трагент, кредитоспроможність якого є занадто низькою для одного банку, може стати бажаним клієнтом в іншому банку.

Фактично рівень ризикованості контрагента трансформується у ризик самого банку. Адже ризики, на які наражається отримувач, стають банківськими ризиками за умови встановлення кредитних відносин. У міжнародній банківській практиці прийнято, що кожен великий банк розробляє власну рейтингову систему оцінки кредитоспроможності отримувача. Це дозволяє не лише прийняти обґрунтоване рішення щодо надання кредиту, а й визначити такі умови кредитування, які обмежать кредитний ризик банку і стануть підставою для укладання угоди. У світовій практиці кредитний рейтинг надають спеціалізовані компанії – рейтингові агенції, такі як Standard & Poor, Moody's, Fitch, Duff and Phelps.

Загалом процес визначення кредитоспроможності отримувача значною мірою є творчим, а не механічним, і потребує від кредитних менеджерів глибокого знання економіки, специфіки галузей і підприємств, вимагає навичок збирання, систематизації та всебічного осмислення фактичного матеріалу. Тож виникає потреба нагромаджувати різнобічну і різнопрофільну інформацію про заявника. Це завдання не з простих, адже часто у реальних господарських умовах не так багато часу відведено для прийняття рішень про можливість та умови кредитування.

Оцінка фінансового стану отримувача здійснюється під час укладання кредитної угоди, а далі – не рідше одного разу на три місяці, а для банків – отримувачів МБК – не рідше, ніж один раз на місяць.

Кредитний менеджер повинен завжди пам'ятати, що головною метою процесу аналізу кредитоспроможності отримувача/користувача є оцінювання кредитного ризику й виявлення джерел повернення основної суми боргу та процентів за кредитом, а не аналіз фінансового стану контрагента як такий.

***Першочерговим у справі кредитування є “золоте правило”:
головне не ВИДАТИ кредит, а забезпечити його
ПОВЕРНЕННЯ***

Модель оцінки фінансового стану отримувача кредиту - юридичної особи. Далі використовуватимемо модель, запроваджену Національним банком України з 2013 р. [44].

Фінансовий стан юридичної особи визначається 9 класами. Для визначення класу фінансового стану юридичної особи введено ***інтегральний показник фінансового стану юридичної особи*** (далі – інтегральний показник).

Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням багатofакторної дискримінантної моделі (далі – дискримінантна модель) за формулою:

$$Z = \sum_{(i = 1-13)} a_i \Pi_i - a_0, \quad (5.14)$$

де P_1, P_2, P_3, P_{13} – фінансові показники, що визначаються на підставі даних фінансової звітності юридичної особи по формулах (5.1) –(5.13) для великого, середнього або малого підприємства,

$a_1, a_2, a_3, \dots a_{13}$ – коефіцієнти, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових показників,

a_0 – вільний член дискримінантної моделі.

Коефіцієнти $a_0, a_1, a_2, a_3, \dots a_{13}$ визначаються окремо для величини підприємства – юридичної особи та коду виду економічної діяльності (далі КВЕД).

Згідно зі статтею 55 Господарського кодексу України, статус підприємства визначається, як показано в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Типи підприємств згідно зі ст. 55 ГКУ

Мікропідприємства	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
Фізичні особи, зареєстровані в установленому порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	Фізичні особи, зареєстровані в установленому порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	Інші суб'єкти господарювання	Юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої ОПФ та форми власності, у яких середня кількість працівників за календарний рік перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ
Юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	Юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ		

Згідно з Класифікатором видів економічної діяльності ДК 009:2010 (табл. 5.2), проводиться певний вибір коефіцієнтів $a_0, a_1, a_2, a_3, \dots, a_{13}$ для розрахунку Z .

Послідовність розрахунку фінансового стану – класу підприємства – юридичної особи має такий вигляд:

1. Встановлення типу підприємства за табл. 5.1.
2. Встановлення КВЕД за табл. 5.2.
3. Розрахунок показників фінансового стану $\Pi_1 \div \Pi_{13}$ за формулами (5.1) – (5.13) і додатком Б (табл. Б.12).
4. Згідно з табл. Б.10, Б.11 Додатка Б, здійснюється вибір формули розрахунку інтегрального показника Z .

Наприклад, для великих підприємств КВЕД «Будівництво: секція F»:

$$Z=0,02 \times \Pi_1 + 1,7 \times \Pi_3 + 0,01 \times \Pi_4 + 0,3 \times \Pi_6 + 0,4 \times \Pi_7 + 2,9 \times \Pi_8 - 0,1 \quad (5.15)$$

5. Згідно з табл. Б.13, Б.14 Додатка Б, здійснюється вибір класу підприємства – юридичної особи.

Наприклад, для того ж КВЕД “Будівництво: секція F”, табл. 5.3.

Особливості визначення класу підприємства – юридичної особи такі:

1. Банк визначає клас юридичної особи не вище 9, якщо боржника – юридичну особу (користувача кредитом) визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку.

Таблиця 5.2

Класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2010

№ з/п	Види економічної діяльності
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)
3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)
4	Добувна промисловість і розроблення кар’єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур’єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електров’язок: секція J (розділ 61)
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)

**Класи підприємства для КВЕД «Будівництво: секція F»
(витяг з табл. Д2.13)**

Клас підприємства	Значення показника Z
1	Більше ніж +0,60
2	Від +0,60 до +0,07
3	Від +0,06 до -0,15
4	Від -0,16 до -0,40
5	Від -0,41 до -0,67
6	Від -0,68 до -0,90
7	Від -0,91 до -1,30
8	Від -1,31 до -3,80
9	Менше ніж -3,80

2. Банк визначає клас юридичної особи не вище 8, якщо:
- у договорах немає письмової згоди юридичної особи – отримувача кредиту на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про юридичну особу;
 - банк не надав після 01.01.2014 р. до бюро кредитних історій відомості про юридичну особу за наявності в договорі відповідної згоди;
 - немає фінансової звітності юридичної особи – користувача кредитом за останній звітний період або фінансова звітність не відповідає вимогам;
 - проти боржника – юридичної особи – користувача кредитом порушено справу про банкрутство;
3. Банк визначає клас юридичної особи, що є нерезидентом, за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки його фінансового стану та ризику країни місцезнаходження.
4. Банк класифікує кредит, наданий нерезиденту, розташованому в країні, рейтинг якої не підтверджений жодним із провідних світових рейтингових агентств (компаній), не вище III категорії якості.

Методика оцінки фінансового стану отримувача - фізичної особи
Далі для практичної роботи приведена модель оцінки кредитоспроможності, що використовується в одному з банків і в розробці яких брали участь автори монографії.

1. Оцінка фінансового стану отримувача – фізичної особи здійснюється на підставі даних про особисті доходи фізичної особи (довідка з місця роботи про середню заробітну плату за останні шість місяців або копії декларацій про доходи) та інформаційних даних анкети, що заповнюється фізичною особою при отриманні кредиту. Оцінку фінансового стану отримувача – фізичної особи з урахуванням поточного стану обслуговування отримувачем кредитної заборгованості та строковості кредиту банк здійс-

нює кожного разу під час укладання договору про здійснення кредитної операції, а надалі – не рідше одного разу на рік. Якщо обслуговування кредитної заборгованості відбувається із простроченням або продовженням строку дії кредитного договору, то оцінку фінансового стану отримувача – фізичної особи банк здійснює один раз на три місяці протягом періоду несовісного погашення боргу, крім випадків, пов'язаних із поважними причинами.

2. Для оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи здійснюється аналіз кількісних та якісних показників, що можуть у тій чи іншій мірі вплинути на виконання отримувачем зобов'язань за кредитом.

До якісних показників оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи зокрема належать:

- загальний матеріальний стан клієнта;
- соціальна стабільність клієнта;
- вік клієнта;
- інтенсивність користування банківськими кредитами (гарантіями тощо) у минулому та своєчасність погашення їх і відсотків (комісій тощо) за ними.

До основних кількісних показників оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи зокрема належать:

- сукупний чистий дохід;
- накопичення на рахунках у банку (інформація надається за бажанням отримувача);
- платоспроможність;
- забезпеченість кредиту.

Крім кількісних та якісних показників, при здійсненні оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи враховується також напрям кредитування як додатковий показник.

Під час здійснення оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи, яка отримує кредит як підприємець, у складі основних якісних показників враховується показник прогнозу рухів грошових потоків та застосовуються додаткові економічні показники бізнес-діяльності отримувача, які використовуються для визначення фінансового стану отримувача – юридичної особи.

Оцінка фінансового стану отримувача – фізичної особи виконується в два етапи:

– на першому етапі визначаються значення показників, які характеризують фінансовий стан отримувача, з віднесенням їх до відповідних аналітичних груп;

– на другому етапі здійснюється класифікація отримувача.

На першому етапі показники, які характеризують фінансовий стан отримувача, розподіляють на такі аналітичні групи:

I група – загальні відомості;

II група – фінансові показники;

III група – показники, що характеризують кредитну операцію;

IV аналітична група – у разі оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи – напрям кредитування, а у разі оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи підприємця - показники бізнес-діяльності.

При визначенні фінансового стану отримувача формується інтегральний показник, розрахунок якого базується на використанні принципу зваженості економічних показників і аналітичних груп (I, II, III, IV).

При цьому кожному економічному показнику та аналітичній групі надається вагове значення, яке відповідає їх вагомості (значимості) серед інших показників та груп.

На другому етапі залежно від величини інтегрального показника (підсумкового по групах і показниках) отримувача відносять до одного з п'яти класів (А, Б, В, Г, Д), які характеризують його надійність.

I група – загальні відомості про отримувача (вагове значення 2)

• Показник **Вік** приймає одне з можливих значень:

вік – до 20 років, а також більше 55 років – приймає значення 0;

вік – від 20 до 30 років і від 45 років до 55 років – приймає значення 0,5;

вік – від 30 років до 45 років – приймає значення 1.

Вагове значення – 2.

• Показник **Вид діяльності** приймає одне з можливих значень:

пенсіонер, студент, тимчасово безробітний – 0;

працівник державного підприємства - 0,5;

працівник комерційної структури або приватний підприємець – 1.

Вагове значення – 3.

• Показник **Посада** приймає одне з можливих значень:

виконавець – 0;

начальник відділу – 0,5;

керівник – 1.

Вагове значення – 6.

• Показник **Стаж роботи** на підприємстві приймає одне з можливих значень:

стаж роботи до 5 років – 0,5;

стаж роботи понад 5 років – 1.

Вагове значення – 2.

• Показник **Освіта** приймає одне з можливих значень:

середня освіта – 0,2;

професійно-технічна освіта або незакінчена вища освіта – 0,5;

вища освіта – 1.

Вагове значення – 2.

• Показник **Сімейний стан** приймає одне з можливих значень:

не одружений – 0,5;

одружений – 1;
розлучений (вдівець) – 0,4.
Вагове значення – 2.

- Показник *Діти* приймає одне з можливих значень:
дітей немає – 0,8;
має 1 чи 2 дітей – 1;
має 3 і більше дітей – 0,6.
Вагове значення – 2.

II група – фінансові показники (вагове значення 7)

Показник *Співвідношення витрат отримувача та його доходів (Пвд)* – оцінює співвідношення поточних середньомісячних витрат сім'ї отримувача до загальної суми середньомісячного доходу сім'ї.

$$\text{Пвд} = \frac{\text{Сукупний середньомісячний дохід сім'ї} - \text{Сукупний чистий дохід сім'ї}}{\text{Сукупний середньомісячний дохід сім'ї}} \quad (5.16)$$

Вагове значення – 15.

Примітки: особливості використання показника Пвд:

1. При значенні Пвд згідно з (5.29) більше 0,5, до розрахунку береться Пвд = 0.
2. Якщо значення Пвд більше 0,25, але менше 0,5 – Пвд = 0,5.
3. При значенні Пвд менше 0,25 – Пвд = 1.

• Показник *Питома вага суми, що погашається по кредиту, в сальдо платіжного балансу (Пп)* – оцінює питому вагу загальної суми, що буде погашатися отримувачем щомісячно згідно з умовами кредитного договору, до суми середньомісячного доходу сім'ї, зменшеного на поточні середньомісячні витрати:

$$\text{Пп} = \frac{\text{Сума погашення по кредиту}}{\text{Сукупний чистий дохід сім'ї}} \quad (5.17)$$

Вагове значення – 16.

Примітки: особливості використання показника Пп:

1. Якщо значення Пп більше 0,01, але менше 0,10, до розрахунку береться Пп = 1.
2. Якщо значення Пп більше 0,1, але менше 0,5, до розрахунку береться Пп = 0,5.
3. Якщо значення Пп більше 0,50, але менше 0,70, до розрахунку береться Пп = 0,3.
4. Якщо значення Пп більше 0,70, але менше 0,80, до розрахунку береться Пп = 0,2.
5. При значенні Пп більше 0,80 до розрахунку береться Пп = 0.

• Показник **Володіння нерухомістю** приймає одне з можливих значень:

отримувач є власником нерухомості – приймає значення 1;
отримувач не має у власності нерухомості – приймає значення 0.
Вагове значення – 3.

• Показник **Володіння автомобілем** приймає одне з можливих значень:

отримувач є власником автомобіля – приймає значення 1;
отримувач не має у власності автомобіля – приймає значення 0.
Вагове значення – 2.

• Показник **Вид забезпечення** приймає одне з можливих значень:
в якості забезпечення виступає нерухомість або майнові права на грошовий депозит, розміщений у банку, – приймає значення 1;
в якості забезпечення виступає автомобіль – приймає значення 0,8;
в якості забезпечення виступають товари народного споживання – приймає значення 0,5.

Вагове значення – 3.

• Показник **Питома вага суми кредиту у вартості майна, переданого під заставу (Пвм)**, оцінює питому вагу суми кредиту до оціночної суми майна, що передається під заставу:

$$\text{Пвм} = \frac{\text{Сума кредиту}}{\text{Оціночна вартість заставленого майна}} \quad (5.18)$$

Вагове значення – 8.

Примітки: особливості використання показника Пвм:

1. При значенні Пвм менше 0,1 до розрахунку береться Пвм=1.
2. Якщо значення Пвм більше 0,10, але менше 0,50, до розрахунку береться Пвм = 0,5.
3. Якщо значення Пвм більше 0,5, але менше 1, до розрахунку береться = 0,8.
4. При значенні Пвм більше 1, до розрахунку береться Пвм = 0,3.

• Показник **Страховання заставленого майна** приймає одне із можливих значень:

майно застраховане – приймає значення 1;
майно не застраховане – приймає значення 0.
Вагове значення – 2.

Під час здійснення оцінки фінансового стану *отримувача – фізичної особи підприємця* у складі фінансових показників II аналітичної групи враховується показник співвідношення надходжень на поточний рахунок отримувача до суми кредиту.

• Показник *Співвідношення надходжень на поточний рахунок отримувача до суми кредиту (Пн)* - характеризує співвідношення суми середньомісячних надходжень на всі поточні рахунки отримувача (у тому числі відкриті в інших банках) за останні 6 місяців до суми кредиту:

$$Пн = \frac{\text{Сума середньомісячних надходжень на п/р}}{\text{Сума кредиту}} \quad (5.19)$$

Вагове значення – 3.

Примітки: особливості використання показника Пн

1. При значенні Пн більше 0,1 – до розрахунку береться Пн = 1.
2. Якщо значення Пн більше 0,50, але менше 1 – до розрахунку береться Пн = 0,5.
При значенні Пн менше 0,5 – до розрахунку береться Пн = 0,3.

III група – показники, що характеризують кредитну операцію (вагове значення 1)

• Показник *Строк користування кредитом* приймає одне з можливих значень:

- кредит, наданий на строк від 1 до 6 міс. – 1;
 - кредит, наданий на строк від 6 міс. до 1 року – 0,5;
 - кредит, наданий на строк більше року – 0,3.
- Вагове значення – 2.

• Показник *Своєчасність погашення кредиту* приймає одне з можливих значень:

- кредит погашається своєчасно – значення 1;
 - строк кредиту подовжений, але заборгованість за ним погашається – 0,5;
 - сплату заборгованості по кредиту прострочено – 0.
- Вагове значення – 2.

• Показник *Своєчасність сплати процентів за кредит* приймає одне з можливих значень:

- проценти за користування сплачуються своєчасно – 1;
 - проценти за користування кредитом сплачуються з затримкою – значення 0,5;
 - оплату процентів за користування прострочено – 0.
- Вагове значення – 2.

• Показник *Схема погашення кредиту* приймає одне з можливих значень:

- кредит погашається згідно з графіком, а проценти щомісяця – 1;
- кредит погашається по закінченню строку кредиту, проценти сплачуються щомісяця – 0,5;

кредит і проценти за його користування погашаються одночасно – по закінченню строку кредиту – 0.

Вагове значення – 1.

IV група – додаткові показники (напрямок кредитування або показники бізнес-діяльності), що характеризують кредитну операцію (вагове значення 1)

У разі оцінки фінансового стану отримувача – *фізичної особи*, IV аналітична група складається з одного показника, який характеризує напрямок кредитування.

- Показник **Вид кредиту** приймає одне з можливих значень:
кредит, наданий на придбання або будівництво житла – 1;
кредит, наданий на придбання транспортних засобів – 0,75;
кредит, наданий на придбання товарів тривалого використання – 0,50;
кредит, наданий на інші потреби – 0,25.

Вагове значення – 2.

У разі оцінки фінансового стану отримувача – *фізичної особи підприємця*, IV аналітична група аналогічна IV аналітичній групі при визначенні фінансового стану отримувача – юридичної особи й складається з групи показників, які характеризують особливості бізнес-діяльності отримувача, його ринкову позицію.

- Показник **Галузевий ризик** залежно від того, до якої з галузей КВЕД належить діяльність отримувача *фізичної особи – підприємця*, приймає одне з можливих значень, якщо здійснює економічну діяльність:

у промисловості та будівництві – 1;

у транспортній галузі – 0,75;

у торгівлі – 0,50;

в інших галузях – 0,25.

Вагове значення – 5.

- Показник **Державна підтримка** приймає одне з можливих значень:

при наявності державної підтримки галузі, до якої належить діяльність отримувача *фізичної особи – підприємця*, у вигляді податкових та митних пільг, спеціальних програм, дотацій – 1;

при наявності контролю з боку державних органів за цінами й тарифами на продукцію, товари, послуги галузі, до якої належить діяльність отримувача *фізичної особи – підприємця* – 0.

Вагове значення – 3.

- Показник **Ринок збуту** приймає одне з можливих значень:
отримувач здійснює збут товарів на вітчизняному й зовнішньому ринках (диверсифікованість збуту) та має стабільне коло покупців – 1;

отримувач здійснює збут товарів на вітчизняному ринку аналогічних товарів, має стабільне коло покупців – 0,50;

отримувач здійснює збут товарів лише на вітчизняному ринку аналогічних товарів, не має стабільного кола покупців – 0,25.

Вагове значення – 2.

- Показник **Попит на продукцію** приймає одне з можливих значень: товари галузі, до якої належить діяльність отримувача *фізичної особи – підприємця*, на світовому та вітчизняному ринках мають стабільний (високий) попит – 1;

товари галузі, до якої належить діяльність отримувача *фізичної особи – підприємця*, на світовому та вітчизняному ринках мають періодичний, сезонний, обмежений попит – 0,5;

на товари галузі, до якої належить діяльність отримувача *фізичної особи – підприємця*, на світовому та вітчизняному ринках мають низький або відсутній попит – 0.

Вагове значення – 2.

- Показник **Ділова репутація** приймає одне з можливих значень: відсутність будь-якої негативної інформації в засобах ЗМІ щодо отримувача фізичної особи – підприємця – 1;

наявність будь-якої негативної інформації в засобах ЗМІ щодо отримувача фізичної особи – підприємця – 0;

Вагове значення – 2.

Класифікація отримувачів – фізичних осіб за результатами аналізу

Клас А – фінансовий стан добрий:

сукупний чистий дохід фізичної особи перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності належить до I-IV груп, визначених у главі 4 розділу II цього Положення; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і її фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення.

Клас Б – фінансовий стан задовільний:

сукупний чистий дохід фізичної особи є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, простежується негативна тенденція (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвочасного та/або в неповній сумі погашення боргу); коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і її фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Клас В – фінансовий стан незадовільний:

сукупний чистий дохід фізичної особи є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвочасного та/або в неповній сумі погашення боргу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і її фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення.

Клас Г – фінансовий стан критичний:

сукупний чистий дохід фізичної особи є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність фізичної особи і її фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Якщо немає документів та інформації щодо оцінки фінансового стану отримувача – фізичної особи, а також належним чином оформлених документів, на підставі яких здійснюється кредитна операція, то такі отримувачі мають класифікуватися не вище класу “Г”.

Віднесення отримувача – фізичної особи до відповідного класу (А, Б, В, Г, Д) здійснюється банком залежно від розрахованого сумарного значення інтегральної оцінки фінансового стану отримувача.

Сумарне значення інтегральної оцінки фінансового стану отримувача визначається як сума розрахованих значень інтегральних показників по кожній групі. При визначенні значення інтегральних показників по кожній групі значення коефіцієнта множиться на його вагове значення і визначається сумарне значення показників по кожній групі, яке множиться на ваговий коефіцієнт групи.

За результатом проведених розрахунків визначається клас:

отримувача – *фізичної особи* – табл. 5.4;

отримувача – *фізичної особи - підприємця*-табл. 5.5.

Таблиця 5.4

Класи фізичних осіб

Значення інтегральної оцінки/100	Клас
Більше 1,9	А
Від 1,2 до 1,8	Б
Від 0,7 до 1,1	В
Від 0,4 до 0,6	Г
0,3 і менше	Д

Класи фізичних осіб-підприємців

Значення інтегральної оцінки/100	Клас
Більше 1,9	А
Від 1,2 до 1,8	Б
Від 0,7 до 1,1	В
Від 0,4 до 0,6	Г
0,3 і менше	Д

Особливості віднесення фізичної особи до певного класу:

1. Банк у разі наявності у фізичної особи характеристик, які відповідають різним класам, має віднести таку особу до нижчого класу.

2. Банк відносить фізичну особу до класу Г у разі:

– відсутності в договорах письмової згоди фізичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про фізичну особу;

– ненадання банком після 01.01.2014 р. до бюро кредитних історій інформації про фізичну особу за наявності в договорі відповідної згоди;

– відсутності документів, що підтверджують отримання фізичною особою постійних доходів з урахуванням періодичності виплати боргу по кредиту;

– порушення проти фізичної особи-підприємця, яка є суб'єктом господарювання, справи про банкрутство або визнання банкрутом у встановленому законодавством України порядку;

– відсутності у фізичної особи, якій до 01.07.2012 р. надано кредит в іноземній валюті, документально підтверджених очікуваних надходжень виручки/доходів в іноземній валюті в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

3. Банк визначає клас фізичної особи, що є нерезидентом, за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки її фінансового стану та ризику країни місцезнаходження.

Загальні зауваження щодо визначення класу підприємства – юридичної особи або фізичної особи

1. Банк класифікує кредит в іноземній валюті, наданий нерезиденту, який є юридичною (крім банків) або фізичною особою (крім осіб, що оформили дозвіл на працевлаштування в Україні або які є працівниками консульських, торговельних та інших офіційних представництв, міжнародних організацій та їх філій, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями), не вище III категорії якості.

2. Банк класифікує кредит, який спрямовується на погашення кредиту, наданого іншому боржнику, не вище III категорії якості.

3. Банк, класифікуючи заборгованість за врахованим векселем, крім оцінки фінансового стану визначеної банком зобов'язаної за векселем особи, ураховує строк погашення боргу.

Банк класифікує вексель, заборгованість за яким прострочена:

- до 30 календарних днів включно – не вище IV категорії якості;
- понад 30 календарних днів – за V категорією якості.

4. Банк класифікує заборгованість за факторинговою операцією на підставі оцінки фінансового стану контрагента або особи, зобов'язаної за факторинговою операцією, і строку, що минув із дня платежу, передбаченого умовами договору.

Банк класифікує факторингову операцію, заборгованість за якою прострочена:

- до 90 календарних днів включно із дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого умовами договору, – не вище IV категорії якості;
- понад 90 календарних днів із дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого умовами договору, – за V категорією якості.

5. Банк під час класифікації довгострокового кредиту, наданого під інвестиційний проект, аналіз ефективності якого підтверджує спроможність боржника забезпечити погашення боргу (у тому числі за рахунок доходу, що планується отримати від реалізації інвестиційного проекту) відповідно до умов договору за кредитом, має право підвищити його на одну категорію якості за умови, що бізнес-план із реалізації інвестиційного проекту виконується.

Банк оцінює інвестиційний проект щодо його фінансової самоокупності та практичної реалізації (оцінка бізнес-плану реалізації інвестиційного проекту). Під час оцінки реалізації інвестиційного проекту банк визначає здатність боржника ефективно реалізувати такий проект та отримати заплановані результати; надійність і стабільність бізнесу, яким займатиметься боржник протягом часу, потрібного для завершення проекту і повернення кредиту; повноту врахування боржником усіх ризиків, наявних під час кредитування інвестиційного проекту.

6. Банк не має права класифікувати кредити за найвищою категорією якості, якщо укладеними з боржником договорами передбачені пільгові умови.

7. Банк у разі зміни умов договору, пов'язаних із реструктуризацією боргу за кредитом, або щодо збільшення строків користування кредитом, не пов'язаних із реструктуризацією боргу, не має права класифікувати такі кредити за категорією якості вищою, ніж категорія, що була визначена за цими активами на дату внесення змін.

8. Банк у разі заміни кредиту на інший актив здійснює класифікацію активу, що визнається, та кредиту, визнання якого припиняється, за відповідними категоріями якості. Банк класифікує актив, що визнається, за нижчою з цих категорій якості.

РОЗДІЛ 6 ПРОЦЕС БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

У цьому розділі викладено загальну «класичну» послідовність процесу кредитування, що використовується практично всіма банками, а також наведено конкретні приклади деяких специфічних типів кредитів.

6.1. Операції, що здійснюються банком у процесі кредитування

Технологія кредитування – сукупність конкретних методів і прийомів, що використовуються в процесі здійснення кредитних операцій. Використання на практиці ефективних способів впливу на хід процесу кредитування невіддільне від проведення наукових досліджень у цій сфері, вивчення та узагальнення практичного досвіду банківської діяльності.

Технологія банківського кредитування включає в себе системну оцінку ходу всього кредитного процесу в банку та розгляд руху кредиту (вартості) в тісному зв'язку з певними організаційними формами та інституціональними структурами банківської діяльності.

Організація взаємовідносин банку і отримувачів кредитів визначається багатьма чинниками, що включають стратегію і тактику банку, кваліфікацію банківських працівників, розмір статутного та власного капіталу, кредитну політику банку тощо.

У банківській практиці виділяються такі етапи кредитування:

Перший етап. До банку подається заявка–клопотання на отримання кредиту за формою, визначеною банком. На цьому етапі оцінюються сильні й слабкі сторони майбутнього отримувача та об'єкта кредитування. Крім клопотання, заявник має подати такі документи:

1. Анкету (стислі відомості) за формою, визначеною банком.
2. Копії установчих документів, а також інші документи, що підтверджують правоздатність (для юридичних осіб) і дієздатність (для фізичних осіб) заявника.
3. Копію статуту (для юридичних осіб).
4. Копію свідоцтва про реєстрацію (перереєстрацію).
5. Копії ліцензій, передбачених законодавством.
6. Техніко-економічне обґрунтування одержання кредиту з розрахунком строку окупності й рентабельності об'єкта кредитування із зазначенням спрямування кредитних коштів і розрахунку затрат та надходжень на весь термін користування.
7. Копії контрактів, угод та інших документів, що стосуються кредиту: контракти на придбання та реалізацію товарно-матеріальних цінностей, послуг і виконання робіт, накладні, митні декларації тощо.
8. Бухгалтерський баланс (форма № 1), звіт про фінансові результати (форма № 2), звіт про рух грошових коштів (форма № 3), звіт про власний капітал (форма № 4) на останню звітну дату, а також річні баланси за весь

період діяльності підприємства; при необхідності – розшифровка окремих статей балансу.

9. Документи, що стосуються забезпечення кредиту:

– застава майна – опис закладеного майна, угоди на придбання заставлених товарно-матеріальних цінностей (далі – ТМЦ), накладні та інші документи, що підтверджують право власності (техпаспорти, техталони – у разі застави транспортних засобів);

– застава нерухомості – довідка-характеристика з Бюро технічної інвентаризації, довідка з міської нотаріальної контори, угода купівлі-продажу (передачі, дарування) чи свідоцтво про приватизацію, витяг з реєстру застав рухомого майна;

– гарантія (порука) – угода гарантії (поручительства), а також відповідні документи по гаранту;

– страхування – страховий поліс, угода страхування, умови страхування, а також необхідні документи по страховій компанії.

10. Довідку з обслуговуючого банку про наявність рахунків заявника, наявність (відсутність) заборгованості за кредитами.

11. Відомості за кредитами, отриманими в інших банках.

До документів, указаних у пп. 2 – 4, 7 додаються також оригінали для звіряння.

У разі необхідності заявник подає (до ухвалення рішення про надання кредиту або в процесі подальшого контролю) внутрішні фінансові та управлінські звіти, звіт про рух касових надходжень, дані про дебіторську й кредиторську заборгованість, податкові та митні декларації, документи про оренду приміщень тощо.

Після ознайомлення з документами працівник банку проводить попередню бесіду з майбутнім отримувачем, що дозволяє з'ясувати важливі деталі щодо умов надання та погашення кредиту і процентів. На цьому етапі банк приділяє увагу достовірності документів та інформації, на основі яких вирішується питання про надання кредиту.

Другий етап. Передбачає вивчення кредитоспроможності заявника. При цьому аналіз кредитної заявки заявника та його кредитоспроможності базується на використанні різних джерел інформації, серед яких:

– матеріали, отримані безпосередньо від заявника;

– матеріали, що зберігаються в архіві й базі даних самого банку;

– відомості, отримані від кредиторів, покупців і постачальників заявника та інших зовнішніх джерел.

Важливе значення мають архіви банку. Якщо заявник уже отримував кредит у цьому банку, то в архіві містяться відомості про можливі затримки погашення боргу або інші порушення.

Із зовнішніх джерел найбільш важливим є відомості, отримані з інших банків, які обслуговують даного заявника, та від його ділових партнерів.

Третій етап. Полягає в розробці умов процесу кредитування, підготовці й укладенні кредитного договору. Цей етап називають ще структуру-

ванням кредиту, в ході якого визначають основні умови кредитного договору.

Банк визначає параметри кредиту: вид кредиту, суму, строк, спосіб його видачі й погашення, забезпечення, вартість кредиту (в %), інші моменти. Банк повинен запропонувати отримувачеві той вид кредиту, який найбільшою мірою відповідає характеру заходу, який кредитується.

Розробляється також графік погашення кредиту відповідно до строків оборотності того виду капіталу, на формування якого видається кредит.

Після закінчення роботи по структуруванню кредиту кредитний працівник банку переходить до переговорів щодо укладення кредитного договору з отримувачем. При цьому отримувачеві надаються пропозиції про умови майбутньої кредитної угоди. Вони можуть суттєво відрізнятись від тих, що містяться в кредитній заявці. Зближення позицій банку і заявника та досягнення компромісу є кінцевою метою переговорів.

Після досягнення згоди з усіх питань підписується кредитний договір.

Четвертий етап. Надання самого кредиту та здійснення контролю за виконанням умов кредитного договору.

Після підписання кредитної угоди працівник кредитного відділу оформлює бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття кредитного рахунку та видачі кредиту. Ці документи повинні містити дозвільні підписи керівника банку або уповноважених ним посадових осіб для виконання зазначених операцій.

Оформлені згідно з банківськими вимогами документи передаються в обліково-операційний відділ для виконання. Перелік цих документів такий:

- розпорядження кредитного відділу;
- примірник кредитної угоди;
- договір застави (або інша форма забезпечення);
- строкове зобов'язання;
- картка із взірцями підписів керівника (і головного бухгалтера) та відбитком печатки підприємства, засвідчена в установленому порядку.

У розпорядженні кредитного відділу повинен зазначитись наданий отримувачеві номер кредитного рахунку, а також загальні рекомендовані й додаткові параметри, що характеризують отримувача та кредитну угоду і які необхідні для виконання аналітичного обліку. На основі даних розпорядження здійснюється реєстрація кредитного рахунку в книзі відкритих рахунків.

У разі виявлення фактів використання кредиту не за цільовим призначенням банк має право достроково розірвати кредитний договір, що є підставою для стягнення всіх коштів у межах зобов'язань користувача за кредитним договором у встановленому чинним законодавством порядку.

П'ятий етап процесу банківського кредитування полягає в поверненні кредиту разом з доходом за користування кредитними коштами. Згідно з вимогами НБУ відсотки за користування кредитом нараховуються

щомісяця. Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків здійснюється платіжним дорученням з поточного рахунка користувача. Черговість сплати основного боргу та відсотків за кредитом узгоджується в договорі. Погашення кредиту може здійснюватись одночасно або частинами. Користувач за узгодженням із банком може достроково повернути отриманий кредит.

6.2. Кредити, що пов'язані з розрахунками (овердрафт, контокорентний кредит)

Кредит по контокорентному рахунку (далі *контокорентний кредит*) надається клієнту банку, який перебуває у комерційних стосунках з великим колом своїх партнерів, що призводить до виникнення значної кількості як вимог, так і грошових зобов'язань за поточним рахунком, які як правило, не збігаються як у часі, так і в розмірі. З метою раціоналізації платіжного обороту даних клієнтів банк може взяти на себе здійснення розрахунків за поточними зобов'язаннями таких клієнтів. Для цього клієнту відкривається контокорентний рахунок (поточний рахунок з овердрафтом).

Контокорентний рахунок – це єдиний рахунок клієнта в банку, за яким на підставі дії договору здійснюються як кредитні, так і розрахункові операції. На контокорентному рахунку періодично може виникати як дебетове, так і кредитове сальдо. Дебетове сальдо (овердрафт) свідчить про нестачу власних коштів на рахунку клієнта, що означає надання банком контокорентного кредиту. Кредитове сальдо означає, що клієнт має на контокорентному (поточному) рахунку певну суму власних коштів.

Кредит по контокорентному рахунку надається на підставі письмової кредитної угоди між банком та клієнтом як у національній, так і в іноземній валюті. Основними умовами контокорентного кредитування, що відображаються у договорі, є:

- максимальна сума кредитування, тобто дебетового залишку по контокорентному рахунку (овердрафту);
- максимальний термін наявності за контокорентним рахунком дебетового сальдо;
- величина процентної ставки за користування контокорентним кредитом та комісійних платежів (оборотної комісії);
- забезпечення контокорентного кредиту.

Контокорентний кредит надається на фінансування поточного виробництва й обігу, він не спрямовується на фінансування інвестицій.

6.3. Особливі типи кредитів (факторинг, форвейтинг)

Факторинг – це операція, яка поєднує у собі низку посередницько-комісійних послуг з кредитуванням оборотного капіталу суб'єкта господарювання. Основою факторингу є перевідступлення першим кредитором

прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредитору. Фактично банк (факторингова компанія) купує рахунки-фактури постачальника за відвантажену продукцію, виконані роботи чи надані послуги (кредитує постачальника).

Форфейтинг – це придбання у кредитора боргу, вираженого в оборотному документі, на безповоротній основі (фактично це кредитування першого кредитора). Тобто покупець боргу (форфейтер) бере на себе зобов'язання відмовитися (forfeiting) – від свого права регресної вимоги до кредитора у разі неможливості одержання грошових коштів від боржника. Фактично форфейтер (банк або спеціалізована компанія) бере на себе такі ризики, як ризик неплатежу, ризик переказування коштів, валютний, процентний ризик та ін.

Здійснюючи придбання боргових вимог, форфейтер може зберігати їх у себе, у цьому разі витрачені ним грошові кошти можна вважати інвестиціями. Якщо форфейтер не бажає тримати свої кошти в такій формі, він може продати ці інвестиції іншій особі, яка також стає форфейтером. Унаслідок такого наступного перепродажу боргів виникає вторинний форфейтинговий ринок.

6.4. Особливості проведення кредитних операцій банками у взаємовідносинах з підприємствами сезонних галузей промисловості, заготівельними, торговельними та постачальницько-збутовими підприємствами

Кредитування заготівельних підприємств (зокрема підприємств сезонних галузей). Заготівельним підприємством видається авансовий кредит у готівковій формі для розрахунків з населенням по закупівлі сільсько-господарської продукції. Для визначення розміру авансового кредиту заготівельне підприємство надає в банк розрахунок потреби в авансовому кредиті на місяць або квартал.

Потреба в авансовому кредиті визначається наступним чином:

1. Визначається загальна потреба в авансовому кредиті (розраховується за формулою: *планований обсяг заготівель, здійснюваний готівкою + витрати на ведення заготівель готівкою – надходження готівки до каси*).

2. Визначається одноденна потреба в авансовому кредиті, що дорівнює *загальним потребам в авансовому кредиті / кількість днів у поточному періоді (30,90)*.

3. Встановлюється сума авансового кредиту до видачі за формулою: *одноденна потреба в кредиті * кількість днів, зазначених у заявці*.

Потреба у днях встановлюється за домовленістю між банком і отримувачем. Заготівельним підприємствам, що мають у своєму складі структурні підрозділи, авансовий кредит видається у розмірі загальної потреби і

перераховується згідно зі зведеним платіжним дорученням на рахунки структурних підрозділів.

Якщо заготівельне підприємство закуповує сільськогосподарську продукцію у постачальників за договірними цінами, то суми цих документів включаються до розрахунку розміру авансового кредиту і перераховуються на рахунки господарств-постачальників згідно зі зведеним платіжним дорученням.

Терміни погашення авансового кредиту встановлюються відповідно до терміну переробки і реалізації сільськогосподарської продукції.

При ненадходженні сільськогосподарської продукції у встановлені терміни з причин, що не залежать від заготівельного підприємства, банк може пролонгувати заборгованість, але не більше ніж на 1 місяць.

Заготівельні підприємства здійснюють діяльність у всіх КВЕД. Розрахунок кредитоспроможності заготівельного підприємства проводиться за правилами певного КВЕД.

Кредитування торговельних підприємств. При кредитуванні торгівлі дотримуються основних принципів кредитування: цільова спрямованість, терміновість і зворотність, забезпеченість і платність.

Кредит надається за умови:

- участі власних оборотних коштів в оплаті витрат;
- прибутковості (рентабельності) господарської діяльності, дотримання фінансової дисципліни;
- правильного ведення обліку та подання у встановлені терміни звітності.

Для видачі кредиту на відкриття торговельного підприємства необхідний також бізнес-план.

Мінімальний розмір пайової участі власних обігових коштів нормується кожним банком в залежності від типу організації торгівлі, джерела кредитних ресурсів (власні ресурси або кредитні лінії міжнародних фінансових організацій) і виду застави.

Потреба в банківському кредиті у торговельних підприємств залежить від порядку формування обігових коштів, ритмічності надходження і реалізації товарів.

Основним видом банківського кредиту для торговельних підприємств є короткостроковий кредит для поповнення обігових коштів. Також може здійснюватися кредитування за допомогою контокорентного рахунку. Такий рахунок використовується банками для можливості контрольно цільового використання кредиту. Зарахування на контокорентному рахунку використовуються для оплати певних операцій. Погашення заборгованості виконується списанням грошових коштів, що надходять на поточний рахунок, на кредитний.

Довгострокові кредити банків видаються на створення, розширення, реконструкцію підприємств торгівлі, упровадження нової техніки. Обов'я-

зковою умовою для отримання довгострокового кредиту є наявність економічно обґрунтованого бізнес-плану.

Крім банківського кредиту, в торгівлі широко використовується і комерційний кредит.

Комерційним кредитом називають кредит, наданий одним функціонуючим підприємцем іншому у вигляді продажу товарів з відстрочкою платежу. У комерційному кредиті об'єктом є товарний капітал. Він обслуговує кругообіг промислового капіталу, рух товарів із сфери виробництва в сферу споживання. Особливістю комерційного кредиту є те, що позичковий капітал тут злитий з промисловим. Мета комерційного кредиту – прискорити реалізацію товарів і одержання прибутку. Розміри цього кредиту обмежені величиною резервних кредитів промислових і торгових капіталів. Передача цих капіталів можлива лише в напрямках, визначених умовою угоди: від підприємця, на підприємстві якого виробляють засоби виробництва, до торговельних підприємств, що реалізують їх.

Наразі фірми активно використовують цю форму реалізації своєї продукції – продаж з відстрочкою платежу, що говорить про обмеженість платоспроможності дрібних і середніх фірм, зростання вартості товарів, кредитні обмеження. Відстрочку платежу використовують не тільки дрібні, а й великі фірми, виступаючи і як кредитори, і як отримувачі.

Потрібно відзначити, що комерційний кредит має обмежені можливості тому, що його можна одержати не у всякого кредитодавця, а лише в того, хто сам виробляє товар. Він обмежений за розмірами (тимчасово вільним капіталом), має короткостроковий характер.

Виділяють п'ять основних способів надання комерційного кредиту:

- вексельний спосіб;
- відкритий рахунок;
- знижка за умови оплати у визначений термін;
- сезонний кредит;
- консигнація.

При вексельному способі після поставки товарів продавець виставляє переказний вексель (тратту) на покупця, який, отримавши комерційні документи, акцептує її, тобто дає згоду на оплату у вказаний на ній термін.

Інший спосіб – знижка за умови оплати у визначений термін. Цей спосіб передбачає умову, за якою з ціни буде віднята знижка, якщо платіж буде зроблений покупцем упродовж обумовленого в контракті періоду після виписки рахунку. В іншому випадку, вся сума повинна бути виплачена у встановлений термін.

Згідно з угодою про відкриття рахунку, укладеною між обома сторонами, покупець може робити періодичні закупівлі без звернення за кредитом у кожному окремому випадку. Звичайний порядок здійснення правочину такий: коли покупець замовляє товар, він негайно відвантажується, а платіж за нього здійснюється у встановлені терміни після отримання рахунку.

Сезонний кредит зазвичай застосовується у виробництві іграшок, сувенірів та інших виробів масового споживання. Цей спосіб дозволяє роздрібним торговцям купувати товари протягом усього року з метою організації необхідних запасів перед піком сезонних продажів і дозволяє відстрочити платіж виробникові до кінця розпродажу. Наприклад, виробники іграшок дозволяють торговцям закуповувати іграшки за кілька місяців до Різдва, а платити за товар – в січні-лютому. Головна перевага при цьому способі – можливість випуску продукції без додаткових витрат на складування, зберігання тощо.

Консигнація – спосіб, при якому роздрібний торговець може просто отримати товарно-матеріальні цінності без зобов'язання. Якщо товари будуть продані, то буде здійснений і платіж виробникові, а якщо ні, то роздрібний торговець може повернути йому товар без виплати неустойки. Консигнація зазвичай застосовується при реалізації нових, нетипових товарів, попит на які важко передбачити. Прикладом може служити практика виробництва та продажу нових підручників для ВНЗ. Книговидавці надсилають свої книги в магазини вищів з умовою їх повернення, якщо вони не будуть продані.

Таким чином, існують два види кредитування торгівлі – банківський кредит і комерційний кредит. Для короткострокових цілей підприємство може вибрати між комерційним кредитом і короткостроковим банківським. У даному випадку вибір типу кредиту організації торгівлі залежить від фінансового стану організації торгівлі, її відносин із постачальниками, фінансового стану постачальників та інших об'єктивних і суб'єктивних причин. Для довгострокових цілей підприємство може скористатися лише банківським кредитом.

Кредитоспроможність торговельних підприємств оцінюється згідно з методами, викладеними в розділі 5.

Торговельні підприємства здійснюють свою діяльність за КВЕД «Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G; тимчасове розміщування й організація харчування: секція I», тому інтегральний показник фінансового стану Z має вигляд:

$$Z=1,03 \times P_3 + 0,001 \times P_4 + 0,16 \times P_6 + 0,6 \times P_7 + 2,9 \times P_8 + 0,08 \times P_9 - 0,14 \quad (6.1),$$

де показники $P_3, P_4, P_6, P_7, P_8, P_9$ розраховані за формулами (5.3) – (5.9).

Клас підприємства встановлюється згідно з табл. Б.13 Додатка Б.

6.5. Споживчий кредит та його особлива форма – автокредит

Автокредит – це спеціальна форма споживчого кредиту, при якій автомобіль є заставою до повного погашення суми кредиту. Банк може вимагати продаж застави у разі несплати кредиту його отримувачем. отримувачу автокредиту слід знати, що йому буде вигідно заплатити продавцю-автосалону початковий внесок у розмірі 10 – 30% від вартості автомашини.

Чим більше покупець заплатить грошей у вигляді першого внеску, тим менше він переплатить за автокредитом.

Ціна автомобіля варіюється залежно від його комплектації. Так, придбавши Mercedes у кредит під 0%, можна сплатити його повну вартість, у той час як купуючи автомобіль без кредиту, швидше за все, можна отримати певну знижку.

Величина відсоткової ставки пов'язана з видом автокредиту.

Види авто кредитування:

Експрес-кредит є оптимальним для покупців, що відчувають труднощі у наданні банку офіційних документів про доходи, або для людей, які не бажають витратити час на збір потрібних документів. Вартість таких кредитів вища від вартості класичних кредитів – близько 13–15% річних.

Кредит BuyBack – це договір між автосалоном і банком, при якому частина суми «заморожується» до кінця терміну кредитування для одноразової виплати. Особливість цього виду кредиту полягає у тому, що замість виплати частини «замороженої» суми, отримувач може повернути автомобіль.

Кредит за допомогою банку – заявник звертається в банк з приводу можливості отримання кредиту на купівлю нового автомобіля. Банк вказує, в якому саме салоні і яку саме марку машини ви можете купити. При цьому можна застрахуватися в певній страховій компанії.

Кредит на купівлю автомобіля в автосалоні без участі банку – великі автосалони кредитують клієнтів, особливо тих, хто звертається до їхніх послуг не в перший раз і зарекомендував себе з позитивного боку. Автосалон сам може запропонувати клієнтам досить лояльні умови кредитування.

Кредит для людей без накопичень – це і є автокредит без першого внеску. Отримувач одержує автомобіль, оплачуючи лише страховку і установлення сигналізації. Кредит без початкового внеску дозволяє мінімізувати початкові витрати, пов'язані з придбанням автомобіля в кредит.

Безвідсотковий кредит існує для залучення нових клієнтів. Він видається лише на 50 % вартості машини, решту суми виплачує отримувач.

Страховання автомобіля є обов'язковою процедурою при оформленні автокредиту. В якості обов'язкової страховки з покупця вимагатимуть поліс ОСАГО. Але більшість банків включають у свої вимоги і договір за полісом КАСКО.

Страховання автомобіля: ОСАГО. Якщо необхідно застрахуватися «на всі випадки» життя, – не треба довіряти лише страхуванню ОСАГО. Адже якби вона була самодостатньою, не існувало б полісів Добровільного страхування, які дозволяють збільшити ліміт відповідальності на 10-20 тис. грн понад ліміти, забезпечувані ОСАГО.

Страховання автомобіля: КАСКО. Страхові компанії вкладають у КАСКО різне поняття. Так, деякі мають на увазі під цим терміном збиток, завданий транспортному засобу діями третіх осіб. Інші розширюють це

поняття до збитку, завданого автомобілю в результаті дій третіх осіб, у тому числі викрадення, розкрадання, а також повне знищення або пошкодження транспортного засобу чи його окремих частин, деталей, вузлів, агрегатів, а також додаткового обладнання. Останнє визначення є найбільш повним.

Виплати по автокредиту. Збільшити суму платежів по кредиту можуть не тільки додаткові збори, але й використаний метод нарахування відсотків. Банки завжди нараховують відсотки на залишок суми кредитної заборгованості користувача. Тим не менше, отримувачеві на вибір надаються два способи розрахунку щомісячного платежу: диференційований та анuitетний.

За *диференційованим способом* відсотки за місяць нараховуються на позику, що залишилась на перше число, тобто кожен платіж містить незмінну частину взятої позики і варіюється тільки сума відсотків (цим створюється нерівномірність внесків).

Анuitетний спосіб погашення кредиту передбачає розбивку взятих коштів у кредит разом з відсотками на рівні частини упродовж усього терміну їх повернення. Анuitетний спосіб погашення кредиту розраховується за спеціальною формулою.

6.6. Іпотечний кредит як тип економічних відносин

Іпотечний кредит являє собою тип економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. Іпотечне кредитування є невід'ємним елементом ринкової економіки, що має свої специфічні особливості:

– іпотечний кредит – це кредит під чітко визначену заставу нерухомого майна, оскільки звичайний банківський кредит може і не забезпечуватися заставою. У разі неповернення кредиту закладена нерухомість продається, і з вирученої суми погашається заборгованість кредитору. Оскільки заставою виступає нерухомість, то це істотно полегшує заставодержателю контроль за збереженням предмета застави, але ускладнює його реалізацію у разі непогашення кредиту. Це обумовлено тим, що нерухомість не належить до високоліквідних активів;

– більшість іпотечних кредитів має чітке цільове призначення, оскільки вони використовуються для фінансування придбання, побудови і перепланування як житлових, так і виробничих приміщень, освоєння земельних ділянок;

– іпотечні кредити надаються на тривалий термін, зазвичай на 10–30 років. Тривалий термін розтягує погашення кредиту в часі, зменшуючи тим самим розмір щомісячних виплат.

Оскільки операції з нерухомістю досить часто є менш ризикованими у порівнянні з поточними кредитними операціями банків, то внаслідок цього іпотечне кредитування є перспективним напрямом банківської діяльності.

Іпотечний банк є, як правило, відносно стійкою і прибутковою банківською установою. Стабільність роботи іпотечних банків посилюється також за рахунок обов'язкового страхування, що супроводжує іпотечне кредитування. Зазвичай здійснюється страхування титулу власності, страхування нерухомості, що здається під заставу, страхування життя отримувача і т.д.

Іпотечні банки (як і інші кредитори з іпотеки) дозволяють закладати майно боржника в банку без його вилучення у власника. Останній зобов'язується виплатити борги протягом певного часу. Якщо цього не відбувається, то борги продають іншій особі (банку) або майно боржника йде з торгів. Слід зазначити, що в розвинених країнах склалися певні системи іпотечного кредитування, представлені агентствами з торгівлі нерухомістю, іпотечними банками та іншими кредитними установами, що надають інформацію про кредитоспроможність клієнтів, компаніями, що спеціалізуються на вилученні заставленого майна.

Отже, при іпотечному кредитуванні заявниками і отримувачами виступають юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкт іпотеки. Об'єктами застави може виступати нерухоме майно, тобто житлові будинки і квартири, виробничі будівлі, споруди, магазини, склади, земельні ділянки.

Проте механізм іпотечного кредитування включає в себе, перш за все, заставу землі. У даному випадку отримання сільськогосподарськими товаровиробниками кредиту під заставу землі може служити гарантією повернення банку отриманих коштів. У той же час визначення заставної ціни земельної ділянки є одним із основних питань, що потребують вирішення для проведення значних заставних операцій із землею. При цьому головними особливостями застави є: наявність у заявника власності; власність має приносити дохід її власнику; власність не повинна бути об'єктом застави в іншій угоді. Іпотечне кредитування вважається відносно низькоризиковою банківською операцією, оскільки велика частина ризиків при іпотечному кредитуванні перекладається на отримувача кредиту та інвестора. При цьому банк, використовуючи різні види іпотечних кредитів (з плаваючою процентною ставкою), також знижує свої ризики. Однак це можливо лише за умови, що оцінка кредитоспроможності отримувача та оцінка нерухомості проведені правильно. Тому іпотечне кредитування вимагає від персоналу банку високої кваліфікації й спеціальних знань, а найважливішим моментом іпотечного кредиту є оцінка власності, що пропонується в якості його забезпечення. Оцінювачі повинні визначити ціну нерухомості, що схильна до впливу цілого ряду чинників. Тим часом точність оцінки є основою іпотечного кредиту, оскільки помилки в оцінці застави можуть дорого коштувати кредитору.

Закордонний досвід оцінки вартості (ціни) об'єктів нерухомості свідчить про те, що найбільш близькою до об'єктивної (ринкової) ціни є вартість об'єкта, визначена на основі ринкової оцінки. При цьому оцінювачі використовують три методи:

- метод порівняльного аналізу продажів (ринкової метод);
- прибутковий метод або метод капіталізації доходів;
- витратний метод або метод калькуляції.

Перший метод заснований на принципі заміщення, який передбачає, що вартість оцінюваного об'єкта не повинна перевищувати вартості аналогічного об'єкта, що вже з'явився на ринку нерухомості як предмет купівлі-продажу. Цей метод включає в себе збір інформації про ринок продажу і пропозицій по об'єктах нерухомості, схожих з оцінюваним. Надалі ціни на об'єкти-аналоги коригуються з урахуванням параметрів, за якими об'єкти відрізняються між собою. Відкориговані ціни можна використовувати в подальшому для визначення ринкової вартості оцінюваного об'єкта.

Метод порівняльного аналізу є найбільш простим і використовується переважно для оцінки вартості житлових приміщень. Для цього має бути достатня кількість об'єктів для порівняння, що передбачає розвинений ринок нерухомості. Зокрема, для порівняння необхідно мати від п'яти до десяти об'єктів, але не менше трьох. Цей метод не можна застосовувати для оцінки специфічних об'єктів (церкви, музеї, стадіони тощо), оскільки практично порівняти їх ні з чим, і за такими об'єктами проводиться мало продажів.

Другий метод оцінки нерухомості – метод капіталізації доходів – заснований на принципі очікування, що тобто передбачається, що типовий інвестор або покупець купує нерухомість з метою отримання в майбутньому доходів від використання цієї нерухомості. Відповідно вартість об'єкта визначається з огляду на здатності цього об'єкта приносити дохід у майбутньому. Метод використовується для оцінки об'єктів нерухомості інвестиційного характеру, тобто при здачі в оренду квартир, складських, офісних і готельних приміщень. У даному випадку може бути застосована така формула:

$$C = V / K \quad (6.2)$$

де С – вартість об'єкта;

D – чистий дохід;

K – коефіцієнт капіталізації.

Коефіцієнт капіталізації стосовно нерухомості складається із ставки доходу на інвестиції та норми повернення інвестицій, виражених у відсотках. Характерно, що найбільша складність при використанні методу капіталізації доходів для оцінки об'єктів нерухомості пов'язана з визначенням коефіцієнта капіталізації.

Третій метод – витратний або калькуляції – використовується для оцінки новозбудованих об'єктів нерухомості, поновлених (відновлених) об'єктів нерухомості, будівель і споруд спеціального призначення (пам'ятників історії і культури, стадіонів, культових споруд тощо).

Цей метод передбачає три підходи, які полягають у такому:

- перший – оцінка за балансовою вартістю, яка визначається на основі бухгалтерської звітності;

- другий – оцінка за ліквідаційною вартістю, яка визначається як сума доходу, отриманого при швидкому розпродажу нерухомості;
- третій – оцінка за відновлювальною вартістю.

Особливу складність при використанні витратного методу або методу калькуляції для оцінки об'єкта нерухомості являє оцінка вартості землі. Така обставина обумовлена тим, що земля не є продуктом праці, а в класичному варіанті ціна землі - це капіталізована рента.

Заключним етапом оцінки об'єктів нерухомості (на даному етапі особливо важлива кваліфікація оцінювача) є порівняння оцінок, отриманих трьома методами (порівняльного аналізу продажів, капіталізації доходів, калькуляції) і зведення отриманих вартісних оцінок до єдиної вартості об'єкта. Остання є підставою для кредитора (іпотечного банку) щодо прийняти рішення про надання кредиту.

Ресурси кредитування іпотечних банків становлять власні накопичення, іпотечні облигації та залучені кошти на рахунках клієнтів, оскільки іпотечні банки здійснюють також і звичайні банківські операції.

Іпотечні облигації являють собою довгострокові цінні папери, випущені банками під забезпечення нерухомим майном і приносять твердий дохід.

Основними документами при оформленні іпотечного кредиту є заставні, векселі та інші цінні папери. Ці документи, як і іпотечні облигації, можуть котируватися на вторинному ринку цінних паперів.

При цьому *заставна* являє собою документ, що передає кредитору законне право власності на заставу за кредитом. Заставна під нерухомість є основним забезпеченням іпотечного кредиту. Заставна під нерухомість містить зобов'язання отримувача за кредитним договором. На отримувача покладаються обов'язки з виплати всіх боргів, відсотків, податків, зборів та інших платежів, що стягуються з даної власності, підтримання у належному стані власності, що закладається, невикористання нерухомості для будь-якої незаконної діяльності, страхування нерухомості на користь банку, заборони доступу до нерухомості іншим особам, під заставу тощо.

Заставна, що оформляється при отриманні іпотечного кредиту, є спеціальною кредитною угодою. Заставні обертаються на вторинному ринку, завдання якого полягає в тому, щоб забезпечити постійний приплив ресурсів для кредитування та переливання коштів зі сфер (регіонів), які мають надлишок кредитних ресурсів, в ті сфери (регіони), де спостерігається їх дефіцит. До того ж заставою для отримання іпотечного кредиту може слугувати саме та нерухомість, на купівлю якої він береться.

Використання при іпотечному кредитуванні *іпотечних цінних паперів* передбачає, як зазначалося вище, їх котирування на ринку цінних паперів. Організація вторинного ринку іпотечних цінних паперів заснована на механізмі, що має назву «титризація», тобто на перетворенні боргових зобов'язань в цінні папери, котрі обертаються на іпотечному ринку. Титризація може здійснюватися у формі емісії цінних паперів (векселів, облигацій),

забезпечених іпотечними кредитами, шляхом здійснення повної передачі іпотечних кредитів учасникам ринку, а також за допомогою організації загального фонду іпотечних боргових зобов'язань.

Наразі в більшості промислово розвинених країн державні інститути відіграють помітну роль в організації вторинного ринку цінних паперів, забезпечених заставним нерухомим майном. Зокрема, для забезпечення нормального і безкризового функціонування вторинного ринку іпотечних цінних паперів державні інститути беруть на себе частину ризиків, а також надають активну допомогу кредитним установам у проблемних ситуаціях.

Оскільки існує можливість вимушеної ліквідації власності, що служить заставою при іпотечному кредиті, у разі невиконання отримувачем кредиту своїх боргових зобов'язань з погашення кредиту у встановлені терміни, – кредитор має отримати право на утримання майна за борги. До видачі кредиту кредитор повинен з'ясувати, чи не мають інші кредитори права на це майно за борги. Заставні зазвичай включають умову прискореного погашення кредиту, адже при несвочасній виплаті боржником суми боргу і відсотків або невиконанні ним будь-яких інших зобов'язань, кредит підлягає негайному погашенню в повному обсязі.

Іпотечний кредит допускає повторну заставу майна з отриманням додаткового кредиту, якщо цінність майна не вичерпана попередньою кредитною операцією по іпотечі і боржник має економічну можливість сплачувати відсоток та погасити борг. При заставі нерухомого майна боржник лише зберігає своє право власника, однак заставлене майно залишається в руках боржника, який продовжує його використовувати. Для захисту інтересів кредитора застава повинна бути відповідним чином оформлена в державній установі (нотаріальній конторі). Для захисту інтересів отримувача зазвичай передбачається додатковий період, протягом якого він може викупити своє майно до позбавлення його права викупу та продажу власності у разі погашення ним заборгованості за кредитом після встановленого терміну за іпотечним кредитом.

Для іпотечного кредиту характерна порівняно низька ліквідність, важливим є страхування кредиту та утворення вторинного ринку іпотек. Найважливішим питанням для банку, що вивчає питання про надання іпотечного кредиту під заставу нерухомості, є кредитоспроможність отримувача. При вивченні кредитоспроможності отримувача перш за все встановлюється співвідношення (максимальний розмір) між розміром кредиту і вартістю нерухомості, що закладається, величина і ступінь стабільності доходів отримувача, ставлення отримувача до своєї нерухомості, можливість реалізації нерухомості в майбутньому.

Заставоутримувач (банк) має право перевіряти за документами фактичну наявність, розмір, стан та умови зберігання заставленого майна. Кредити під нерухомість підлягають погашенню на умовах розстрочки платежу та зі сплатою відсотка.

На сьогодні у багатьох країнах найбільш широко використовуваною формою іпотечного кредитування є застава зі змінною ставкою відсотка, схожа на заставу з періодично поновлюваною сумою кредиту (заставна з періодично поновлюваною сумою кредиту передбачає періодичний перегляд ставки за кредитом залежно від конкретних умов ринку). Ця форма іпотечного кредитування передбачає внесення змін до процентної ставки протягом усього терміну кредиту в залежності від коливань будь-якої основної ставки або індексу, що відображає поточну кредитну кон'юнктуру.

Крім того, часто іпотечне кредитування тісно пов'язане з житловим будівництвом. Придбання житла за допомогою іпотечного кредиту є основним видом вирішення населенням своїх житлових проблем.

При цьому досвід розвинених країн світу дозволяє виділити основні принципи, організації іпотечного кредитування:

- держава активно стимулює вступ у права власності своїх громадян, сприяючи різними методами придбанню «соціального» житла окремим найменш забезпеченим верствам населення;

- у більшості країн головну роль у розподілі державної допомоги в житловому фінансуванні грають ощадні банки, а у Франції та Німеччині – товариства взаємодопомоги. У США значна роль належить спеціалізованим іпотечним інститутам за участю державного капіталу і страхових компаній. Участь же банків у процесі організації іпотечного кредитування тут є незначною.

РОЗДІЛ 7

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ (АПК)

7.1. Гроші та кредит у системі відтворення АПК. Кредитні операції в АПК

На відміну від інших галузей народного господарства, аграрний сектор як основа агропромислового комплексу має ряд специфічних особливостей, основними з яких є:

1. Природно-кліматичні чинники, які визначають:

– неможливість (за окремими винятками) організації поточного виробництва, що потребує значних обсягів кредитів з різними термінами погашення;

– наявність сезонного розриву між вкладенням коштів та їх надходженням від реалізації виробленої продукції з терміном погашення до півтора року;

– безперервність процесів відтворення в агропромисловому виробництві, які не можуть бути зупинені і тому потребують постійного та своєчасного вкладення коштів та своєчасного отримання кредитів;

– необхідність тримати в обороті значний запас сировини й матеріалів, що уповільнює швидкість обігу коштів і потребує відповідних форм кредитного забезпечення необхідного обсягу обігових засобів;

– використання значної частки продукції як сировини для продовження процесу виробництва, що потребує специфічного кредитного забезпечення як за формою, так і за строком;

– потребу в швидкій переробці або реалізації виробленої продукції, яка не може довгий час зберігатись, а отже це потребує гарантованих видів оплати.

2. Соціально-економічні та політичні чинники обумовили:

– значне відставання агропромислового виробництва від інших галузей народного господарства у рівні фондоозброєності праці, що потребує значного обсягу інвестиційного забезпечення галузі, в тому числі кредитного характеру;

– надмірний моральний і фізичний знос засобів виробництва, що викликає потребу значних довгострокових вкладень;

– недостатній рівень забезпечення аграрного сектора авансовими платежами, що збільшує потребу в кредитному забезпеченні галузі;

– випередження темпів зростання витрат виробництва над темпами зростання реалізаційних цін на вироблену продукцію, у результаті чого виник диспаритет цін, ліквідація якого потребує серйозної фінансової підтримки галузі з боку держави;

– вилучення значної частини доходів сільського господарства у вигляді платежів у бюджет і особливо в позабюджетні фонди;

– зростання заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію, що потребує вдосконалення системи розрахунків та збільшує потребу в додатковому фінансовому забезпеченні галузі;

– відмову переробників сільськогосподарської продукції брати участь у формуванні фінансових ресурсів підприємств аграрного сектора економіки, що викликає додаткову потребу в фінансовій підтримці товаровиробників цього сектора, у тому числі кредитного та безоплатного характеру;

– високу ризиковість;

– специфічність застави та зміни її ціни, зокрема землі та майна спеціалізованих виробництв;

– невідповідність величини ризику та прибутковості.

У порівнянні з іншими галузями економіки, аграрний сектор є дуже високоризиковою галуззю з відносно низьким рівнем прибутковості. Тому кредитування сільськогосподарських товаровиробників має свої особливості, які визначаються специфікою відтворювального процесу в галузі і полягають у тісному зв'язку процесу відтворення в сільському господарстві з природними умовами, який визначає:

– по-перше, чітку періодизацію процесу виробництва та унеможливує перерви в ньому, що викликає потребу в забезпеченні надання кредитів для товаровиробників галузі у чітко визначений термін і в повному обсязі;

– по-друге, уповільнений оборот капіталу потребує збільшення термінів залучення кредитних ресурсів та зниження плати за кредит;

– по-третє, нееквівалентність обміну та зменшений показник прибутковості сільськогосподарського виробництва потребує зменшення плати за кредит;

– по-четверте, низький рівень технічної озброєності виробництва при високому рівні зносу техніки та використанні застарілої технології потребує значного обсягу кредитного забезпечення інвестиційного характеру;

– по-п'яте, підвищений рівень ризиковості галузі потребує застосування адекватного рівня страхового захисту.

Результатом розвитку агропромислової інтеграції – синтезу сільського господарства і промисловості – є агропромисловий комплекс. Агропромислова інтеграція є органічним поєднанням сільського господарства і галузей промисловості, транспорту, торгівлі тощо, які обслуговують сільське господарство, постачають ресурси і доводять його продукцію до споживача.

Агропромислова інтеграція розвивається вертикально і горизонтально. **Вертикальна інтеграція** означає міжгалузеве кооперування підприємств і виробництв, що технологічно і організаційно пов'язані між собою. **Горизонтальна інтеграція** – це система взаємозв'язків між підприємствами однієї галузі. Вона забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного процесу, зниження витрат виробництва.

В індустріально розвинених країнах вертикальна інтеграція характерна переважно для фірм, зайнятих переробкою сільськогосподарської продукції (консервні, молочні та цукрові заводи, м'ясокомбінати), а також фірм, які здійснюють матеріальне забезпечення виробників (наприклад, комбикормові заводи), створюють власні сільськогосподарські підприємства, при цьому інтегратором іноді може бути фермерський кооператив.

Однак найбільш поширена (зокрема, в США) контрактна форма агропромислової інтеграції, на засадах якої виробляють приблизно 25 % сільськогосподарської продукції. Контракти з фермерами укладають промислові і торговельні компанії, кооперативи. Більш за все контрактація розвинена у виробництві та збуті продукції, яка швидко псується, і продукції, яка надходить на переробку.

Досвід контрактної форми агропромислової інтеграції є надзвичайно важливим для аграрного сектора України, де ще недостатньо розвинений ринок реалізації сільськогосподарської продукції і оптовий ринок засобів виробництва.

Головні фірми агробізнесу – це великі науково-виробничі об'єднання, які володіють значним трудовим, науковим і фінансовим капіталом і є національними корпораціями.

Економічна могутність фірм агробізнесу зумовила їх провідну роль у координації міжгосподарських і агропромислових зв'язків. Фірми агробізнесу стали ініціаторами сучасного механізму контролю за технологією й організацією сільськогосподарського виробництва, вони визначають розвиток сільського господарства, перехід до промислово-торговельних підприємств несільськогосподарських сфер економіки.

Враховуючи сучасний стан у сільському господарстві, більшість вчених виділяють три головні етапи аграрної політики [55].

Перший етап – стабілізаційний. Його призначення – призупинити спад виробництва в галузі. Орієнтовна тривалість – найближчі два – три роки. Для цього доведеться мобілізувати внутрішні й зовнішні інвестиції, задіяти стимули високопродуктивної роботи, розвивати підприємство в АПК.

Другий етап – відновлювальний. Його мета - доведення обсягів сільськогосподарського виробництва до рівня кінця 80 – початку 90-х рр. ХХ ст. з поступовим надходженням продукції на світовий ринок. Передбачається, що тривалість цього етапу буде охоплювати друге десятиліття ХХІ ст.

Третій етап – стратегічний. Він має на меті виведення сільського господарства України на рівень найбільш розвинених сільськогосподарських країн світу, надійне закріплення цієї галузі в світовому розподілі виробництва аграрної продукції з її широким асортиментом.

Результати господарювання підприємницьких сільськогосподарських структур наразі залишається досить низькими, тому для розвитку АПК потрібні як внутрішні, так і зовнішні інвестиції. При цьому можливості бю-

джетних інвестицій в аграрну сферу в Україні надзвичайно обмежені. Відповідно скорочення таких інвестицій (особливо на розробку ефективних технологій, прогресивної техніки) збільшує залежність нашої країни від імпорту продуктів харчування, закріплює технологічне відставання від розвинених країн світу. Тому інвестиційна політика в Україні має передбачати єдину систему державного регулювання АПК разом з цінами, податками і кредитами, як це відбувається в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Надходження інвестиційних ресурсів з-за кордону обмежені нестабільністю економіки, відсутністю законодавчої бази і механізму реалізації вже прийнятих законів, нестачею гарантій іноземним інвесторам на державному рівні, недосконалістю і частими змінами чинної податкової системи тощо.

7.2. Особливості оцінки кредитоспроможності підприємств АПК

При аналізі кредитоспроможності підприємств в АПК треба відзначити:

- ефективність використання кредиту в господарському обороті визначається обсягом виробництва на гривню середніх залишків кредитних вкладень;

- синтетичним показником ефективності кредитування є оборотність кредитів від банків і позик від бюджету.

У результаті проведених досліджень виявлено, що в 2014 р. тривалість одного обороту довгострокових кредитів склала 199,26 днів, а оборот короткострокових кредитів – 58,7 днів.

Ще одним значущим показником ефективності використання кредитних ресурсів є ефект фінансового важеля (далі – ЕФВ). Він показує, на скільки відсотків збільшується рентабельність власного капіталу за рахунок залучення кредитних коштів в оборот підприємства. Протягом 2009-2013 рр., за даними Держкомстату, більшість підприємств АПК мали змінний результат ЕФР, що говорить про нестабільність фінансового стану і не зовсім ефективне використання кредитних коштів підприємствами. Так на кожну гривню вкладеного капіталу в 2013 р. підприємства АПК в середньому отримали прибутку в розмірі 0,05 грн, а за користування кредитними коштами вони реально сплатили по 5,57 грн. Результат – негативний ЕФР, що дорівнює 0,49 %. Це свідчить про те, що в 2013 р. на підприємстві залучений капітал використовувався не зовсім ефективно, плата за кредитні ресурси перевищувала дохід, одержаний від вкладених коштів.

Проведений вище аналіз показав, що негативний вплив на зміну ефекту фінансового важеля чинило зниження рівня рентабельності сукупного капіталу на 0,69 % та ціни кредитних ресурсів на 0,21 %. Зміна плеча фінансового важеля мало позитивний вплив; у результаті його зниження ефект фінансового важеля збільшився на 0,66 %. Зазначимо, що якщо ціна

позичкового капіталу є об'єктивним фактором, що не залежать від діяльності підприємства, то співвідношення власних і залучених коштів підприємства – це суб'єктивний фактор, який може бути змінений керівництвом підприємства АПК, державним керівництвом. Отже, при збереженні колишнього рівня рентабельності сукупного капіталу доцільно знижувати плече фінансового важеля, тобто не варто залучати в оборот кредитні кошти з метою збільшення рентабельності власного капіталу.

В якості заходів щодо освоєння резервів зростання ефективності використання кредитів для підприємств АПК можна виділити такі:

- необхідно звернути увагу на збільшення рівня рентабельності сукупного капіталу, адже його зниження веде до негативного впливу на зміну фінансового важеля;

- за рахунок збільшення середньозваженої ціни залученого капіталу ефект фінансового важеля також зменшиться, тому потрібно враховувати цей фактор;

- необхідно зменшувати плече фінансового важеля, так як наявність власного капіталу має перевищувати залучений капітал, тому ефективність використання кредитних ресурсів буде підвищуватися.

Таким чином, одним із шляхів підвищення ефективності використання кредитних ресурсів підприємствами АПК є зменшення частки залученого (кредитного) капіталу в структурі зобов'язань. Кредитоспроможність підприємств АПК оцінюється загальними методами, які викладені в розділі 5.

Так, підприємства АПК здійснюють свою діяльність за КВЕД «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А», тому інтегральний показник фінансового стану Z має вигляд:

$$Z=1,3 \times P_3 + 0,03 \times P_4 + 0,001 \times P_5 + 0,61 \times P_6 + 0,75 \times P_7 + 2,5 \times P_8 + 0,04 \times P_9 - 0,2 \quad (7.1),$$

де показники $P_3, P_4, P_5, P_6, P_7, P_8, P_9$ розраховані за формулами (5.3) – (5.9).

Клас підприємства встановлюється згідно з табл. Б 12 Додатка Б.

7.3. Роль страхування як процедури управління кредитним ризиком

Сільське господарство найбільш тісно пов'язане з природою і піддається впливу її стихії. Тому в порівнянні з іншими видами діяльності сільське господарство більшою мірою потребує страхового захисту. У сільськогосподарське страхування включаються страхування сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, страхування поголів'я тварин, страхування будівель, споруд, машин, інвентарю та обладнання сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. Тому страхуванню сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень як способу підвищення фінансової відповідальності за повернення кредиту приділяється значна увага.

Страховими підприємствами, що входять до системи управління Державної комісії з управління ринком фінансових послуг, укладаються договори добровільного страхування сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, що належать сільськогосподарським товаровиробникам усіх організаційно-правових форм.

На страхування приймаються такі об'єкти: сільськогосподарські угіддя; зернові культури; технічні угіддя; овочі продовольчі; фуражні угіддя; картопля і овочі; насіннєві культури; врожай виноградників, садів і хмелю; плодоносні кущі; полуниця; тепличні культури; розсадники, розплідники; прищепний матеріал.

Для угідь, урожай яких збирається кілька разів на рік, страхування включає витрати, що стосуються всієї річної продукції.

Страхові ризики:

- заморозки озимих культур;
- осінні заморозки;
- повені (підняття рівня води);
- град;
- прямий наслідок проливних дощів (вимивання ґрунту, оголення коренів культур, змив у результаті зливи, пошкодження або загибель молодих гілок, стебел, квітів, падіння фруктів);
- надмірна і тривала посухи;
- пожежа в результаті грозової блискавки;
- зсуви засіяних ділянок;
- ранні осінні заморозки.

Незвичними погодними умовами є: дія спекотних вітрів, що викликають неповне запилення рослин. Неприятливим наслідком є тривалі зливи, що впливають на зниження врожаю, механічні пошкодження і вимокання рослин, неповне запилення в період цвітіння, вилягання рослин, утворення ґрунтової кірки, загнивання насіння і коренеплідів у ґрунті, змив, занос посівів, затримка в дозріванні та збиранні врожаю тощо.

При страхуванні сільськогосподарських культур відшкодовуються втрати від зменшення кількості отриманої основної продукції у порівнянні з середнім урожаєм з 1 га за останні 5 років. Розмір шкоди обчислюється виходячи із закупівельної (договірної, ринкової) ціни, що встановлюється в договорі страхування. При пересіванні або підсіві загиблих культур розмір шкоди визначається з урахуванням додаткових витрат і вартості врожаю знов посіяних культур.

Урожай сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень за бажанням страхувальника може бути застрахований від зазначених вище ризиків тільки на випадок повної загибелі посівів, посадок на всій або частині площі під певну культуру. При цьому розмір шкоди визначається виходячи зі страхової суми на 1 га розміру площі загиблих посівів культури.

При повній загибелі врожаю культури на всій площі збиток розраховується за формулою:

$$З = Сз \times П \quad (7.2)$$

де $З$ – збиток у розрахунку на всю площу посіву (посадки);

$Сз$ – середня п'ятирічна вартість застрахованого врожаю культури з 1 га;

$П$ – загальна площа посіву під урожай поточного року.

Договори страхування врожаю сільськогосподарських культур підписують не пізніше початку сівби (посадки). Страхування врожаю, що вирощується в захищеному ґрунті, проводиться до початку виробничого циклу (посіву, посадки), а урожай багаторічних насаджень і самих насаджень (дерев, кущів) – до відходу їх у зиму (припинення вегетації).

Страхові внески обчислюються по кожній культурі (групі культур) шляхом множення вартості врожаю зі всієї площі посіву (посадки) на тарифну ставку. Тарифні ставки по культурах різні, вони диференційовані по регіонах в залежності від збитків, що заподіюються стихійними лихами. Страхові внески за договором страхування сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень можуть сплачуватися одноразово в розмірі річного внеску або в розстрочку, причому останній внесок повинен бути сплачений не пізніше календарного строку, встановленого для прийому на страхування сільськогосподарських культур за даним договором.

Величина страхової суми встановлюється домовленістю сторін (страховик–страхувальник) до рівня технологічних витрат, необхідних для реалізації продукції, що зазначена в договорі страхування.

У деяких випадках страхувальники (застраховані), які сплачують страхові внески одноразово, при укладанні договору страхування можуть мати право на знижку до 10 % від розміру страхового внеску з умовою укладення договору до 30 квітня для осінніх культур, до 31 травня для весняних культур і відповідно до 31 червня для плантацій.

Можливі й інші терміни сплати внесків, якщо це передбачено договором страхування. Укладення договору підтверджується видачею страхувальникові страхового полісу встановленої форми.

Таким чином, в Україні вже склалася система агрострахування, яка може бути використана при банківському кредитуванні АПК.

РОЗДІЛ 8 ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ І ЗАСОБИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БЕЗНАДІЙНИХ БОРГІВ

8.1. Поняття та визначення проблемних кредитів

Незалежно від якості кредитного портфеля та методів управління кредитним ризиком, усі банки так чи інакше стикаються з неповерненням кредитів.

Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведено один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, котрі викликають сумнів щодо повернення кредиту (див. також розділ 1).

Кожний банк має у своєму портфелі проблемні кредити, і тому головне питання полягає у встановленні допустимого для банку рівня таких кредитів щодо загальної вартості усіх виданих кредитів. Для зарубіжних банків прийнятними вважаються такі значення показників: питома вага списаних кредитів у загальному обсязі виданих – 0,25–0,75 %; питома вага прострочених кредитів (понад 90 днів) у загальному обсязі виданих – 0,5–3 %. Якщо останній показник сягає рівня 7 %, то становище банку оцінюється як кризове. Здебільшого це зумовлено тим, що кредити було надано слаборозвинутим користувачам або підприємствам, які тільки розвиваються. Для вітчизняної банківської системи значення аналогічних показників коливаються в широкому діапазоні: від 2 до 30 %. Завдання менеджменту полягає в мінімізації збитків за проблемними кредитами за допомогою відповідних методів управління.

Оскільки повністю уникнути втрат за кредитами неможливо, інколи їх розглядають як вартість ведення банківського бізнесу. Але це не означає, що банк повинен змиритися з такими збитками, адже в цьому разі заподіяна банку шкода значно більша, ніж сума неповерненого кредиту. Велика кількість прострочених кредитів призводить до втрати довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем з платоспроможністю й ліквідністю, погіршення репутації банку. Крім того, банк несе додаткові витрати, пов'язані з вимогами щодо повернення кредиту, частина активів банку перебуває у формі непродуктивних. Такі втрати за своїми розмірами, як уже зазначалось, можуть набагато перевищити прямі збитки від непогашеного кредиту.

Тому вартість проведення ефективної кредитної політики й раціональної організації кредитної роботи в банку, включаючи досвідчену команду кредитного аналізу та контролю, як правило, набагато нижча за витрати з управління проблемними кредитами та збитки, яких можна було уникнути.

Проблемні кредити у більшості випадків не виникають раптово. На практиці існує багато сигналів, які свідчать про погіршення фінансового ста-

ну користувача та про підвищення ризику неповернення кредиту. Завдання кредитного працівника полягає у виявленні таких сигналів якомога раніше, перш ніж ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими.

Попри те, що кожний проблемний кредит має свої особливості, про виникнення труднощів у користувача свідчать такі факти:

- припинення контактів з працівниками банку;
- подання фінансової звітності із затримками, які не пояснюються;
- несприятливі зміни цін на акції користувача;
- поява у користувача чистих збитків упродовж одного або декількох звітних періодів;
- негативні зміни показників ліквідності, співвідношення власних і залучених коштів, ділової активності;
- відхилення в обсягах реалізації продукції та грошових потоках від тих, які планувалися під час взяття кредиту;
- різкі неочікувані і не пояснені негативні зміни залишків на рахунках клієнта.

Таку інформацію отримують з фінансових звітів, контактів з користувачем, внутрішніх і ринкових джерел інформації. Ринкові джерела інформації є найціннішими, оскільки дають змогу передбачити негативний розвиток подій і вжити заходів щодо їх упередження.

8.2. Управління проблемними кредитами (реабілітація, ліквідація)

У процесі роботи з проблемними кредитами банк може застосувати два основні методи управління: реабілітацію чи ліквідацію. Метод реабілітації полягає в розробці спільного з користувачем плану заходів щодо повернення кредиту. Метод ліквідації означає повернення кредиту через проведення процедури банкрутства та продаж активів користувача.

Рішення про те, який метод краще використати, приймається керівництвом банку залежно від конкретних обставин і результатів попереднього аналізу проблеми. Найприйнятнішим варіантом завжди вважається такий перегляд умов кредитної угоди, який дає і банку, і його контрагентові шанс на поновлення нормальної діяльності. Але при цьому необхідно завжди пам'ятати про мету, яка полягає в мінімізації ризику повного повернення коштів банку. Якщо ризик становить менше 90–95 %, то реабілітацію краще не розпочинати.

Процес реабілітації складається з декількох етапів:

- збір і підготовка інформації;
- зустріч із користувачем кредиту;
- розробка плану дій;
- реструктуризація боргу;
- постійний контроль за виконанням плану реабілітації.

Реабілітація починається зі швидкого виявлення будь-яких проблем, пов'язаних з кредитом, і причин їх виникнення. Для цього вивчаються: податкові декларації; судові позови для виявлення того, чи існують у корис-

тувача інші невиконані боргові зобов'язання; документація на заставу, особливо у випадках, коли є претензії, відмінні від претензій з боку банку.

Спеціалісти з розроблення планів повернення кредитів мають якомога швидше зустрітися з проблемним користувачем та обговорити можливі варіанти їх вирішення. У процесі бесіди необхідно виявити, чи готовий користувач до подальшої співпраці з банком та прийняття кардинальних, іноді болісних рішень, а також чи існує потенційна фінансова і матеріальна база для успішного їх упровадження. Працівники банку мають оцінити якість, компетентність та чесність керівництва компанії-боржника, відвідати підприємство і на місці оцінити його майно та діяльність.

Після оцінки величини ризику банк розробляє попередній план заходів з поліпшення роботи користувача. Під час підготовки плану увага концентрується на аналізі структури балансу та складі грошових потоків, детально перевіряються активи, вивчаються можливості їх ефективного використання. План реабілітації кредиту може включати такі конкретні дії:

- уведення системи контролю за запасами: скорочення або ліквідація надмірних запасів сировини, напівфабрикатів і готової продукції;
- прискорення стягнення дебіторської заборгованості;
- відкладення платежів за кредиторською заборгованістю за допомогою залучення до співробітництва інших кредиторів, включаючи державні організації;
- продаж застарілого обладнання, а також виробничих ліній, цехів, які не приносять прибутку;
- пошук нових можливостей на ринку або нових ринків;
- вирішення питання щодо збереження чи зміни структури й асортименту продукції, яка виробляється;
- пошук додаткового акціонерного капіталу від своїх акціонерів або залучення нових партнерів;
- пошук кандидатів для злиття з фінансово стійкою фірмою;
- зміни у структурі заборгованості, наприклад, подовження строків кредиту, отримання пільгових строків, обмін заборгованості на акціонерний капітал, коли банк стає співвласником компанії;
- повна або часткова зміна керівництва компанії користувача, інші форми організаційної перебудови.

Експертам банку слід оцінити суму коштів, необхідну для впровадження плану реабілітації, оскільки банк часто самостійно фінансує ці заходи. Поставлені завдання вирішуються під керівництвом і контролем кредитного інспектора банку чи групи спеціалістів. Проте іноді цього буває недостатньо, коли менеджмент компанії-боржника показує свою неспроможність керувати в екстремальних умовах. Якщо банк зацікавлений у порятунку кредиту та самого користувача, то він може змінити керівництво і залучити спеціальну групу висококваліфікованих менеджерів, підготовлених до роботи в екстремальних умовах. У розвинутих країнах існують спеціалісти для виходу з кризових ситуацій, але вартість їхніх послуг досить висока.

Банківським фахівцям необхідно провести реструктуризацію боргу, установити нові строки платежів та повного повернення суми кредиту, укласти нову тимчасову угоду, якщо проблеми за своєю природою короткострокові. Протягом усього періоду реабілітації банку слід ретельно контролювати дії боржника і бути готовим у будь-який момент до кардинальної зміни попередньо прийнятих рішень і планів.

У процесі реабілітації банк має враховувати не лише фінансовий стан користувача, а й загальну економічну та політичну ситуацію у країні. Важко сподіватися на успішне завершення роботи з повернення кредиту в умовах кризового стану економіки країни. У такому разі керівництву банку слід розглянути всі розумні альтернативи хоча б часткового повернення коштів. Інші можливості передбачають пошук додаткового забезпечення, використання гарантійних прав, перепродаж кредиту з дисконтом третій стороні. За наявності достатнього забезпечення реалізація права на заставу фактично залишається єдиною реальною можливістю повернення боргу.

Якщо жоден із розглянутих заходів не дає реальної можливості повернення кредиту, банк може використати процедуру ліквідації підприємства-боржника.

Ліквідація – це останній захід з боку банку, який означає приховане визнання того факту, що банк припустився помилки, надавши кредит, і вчасно не вжив виправних заходів. У будь-якому разі проведення процедури ліквідації свого клієнта в цілому не поліпшує репутацію банку.

Ліквідація може бути спокійною або з ускладненнями, залежно від поведінки власників компанії та зовнішніх обставин. Компанію можливо ліквідувати продажем як цілого діючого підприємства, так через розподіл та продаж його частинами. Іноді процес ліквідації триває досить довго, оскільки потребує відповідного судового рішення, створення ліквідаційної комісії, розгляду претензій усіх кредиторів та організації процесу продажу активів компанії. У деяких випадках банки лише через два-три роки повертають свої кредити.

Ліквідація і реабілітація – досить дорогі методи управління проблемними кредитами з погляду часу, фінансових і трудових витрат, оплати юридичних послуг. Зазвичай, найкраща політика з управління втратами полягає в їх уникненні, але в реальному житті досягнути цього не завжди вдається.

У зарубіжних банках велика увага приділяється організації роботи з проблемними кредитами, створюються спеціалізовані підрозділи – департаменти, відділи, сектори. Розмежування повноважень та відповідальності фахівців з управління проблемними кредитами від функції кредитування допомагає запобігти можливим зіткненням інтересів у конкретного кредитного працівника. Робота з проблемними кредитами потребує високої кваліфікації та спеціальної підготовки працівників банку, наприклад, знання психологічних прийомів, практичного досвіду роботи в екстремальних умовах.

РОЗДІЛ 9
КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ, ЙОГО
КЛАСИФІКАЦІЯ ТА АНАЛІЗ

9.1. Кредитний портфель банку (суть та значення, різновидності, функції)

Кредитний портфель (далі – КП) являє собою сукупність виданих кредитів, які класифікуються на основі різних критеріїв, пов'язаних із різними чинниками кредитного ризику або зі способами управління ним.

Управління кредитним портфелем дає змогу балансувати та стримувати ризик усього портфеля, контролювати ризик, притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, кредитним інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління кредитними ризиками вимагає систематичного кількісного та якісного аналізу кредитного портфеля й роботи з проблемними кредитами.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності користувачів тощо, а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

9.2. Кредитний портфель як складова частина загального портфеля активів банку, основні економічні показники кредитного портфеля

Далі звернемось до роботи А. М. Герасимовича [7].

Розглянемо структуру кредитного портфеля банку за групами ризику, що склалася за останні два роки, на умовному прикладі (табл. 9.1).

Таблиця 9.1

Структура кредитного портфеля банку за групами ризику

Групи кредитів	2XX1 р.		2XX2 р.		Відхилення	
	сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %
1. Стандартні (ризик незначний)	79 090	58,5	62 000	50,5	-17 090	-8
2. Під контролем (ризик помірний)	29 470	21,8	30 020	24,5	+550	+2,7
3. Субстандартні (ризик значний)	11 760	8,7	17 040	13,9	+5280	+5,2
4. Сумнівні (ризик високий)	5680	4,2	4200	3,4	-1480	-0,8
5. Безнадійні (ризик реалізований)	9190	6,8	9480	7,7	+290	+0,9
Усього	13 519	100	122 740	100	-12450	0

Аналіз свідчить, що за аналізований період структура кредитного портфеля дещо погіршилася. Так, питома вага ризикованих та високоризикованих кредитів збільшилась на 5,3 п. п. (з 19,7 % у 2XX1 р. до 25 % у 2XX2 р.). При цьому значно зросла частка сумнівних кредитів (на 5,2 п. п. або на 5280 тис. грн). Частка безнадійних кредитів зросла на 0,9 п. п. або на 290 тис. грн. Це свідчить про те, що банк проводить досить високоризиковану кредитну політику. З огляду на таке становище аналіз треба деталізувати в напрямі виявлення причин збільшення питомої ваги небезпечних та безнадійних (збиткових) кредитів і виявити можливі наслідки та намітити заходи щодо їх усунення.

Аналіз галузевої структури кредитів дає змогу визначити галузеву диверсифікацію кредитів порівняно з попередньою звітною датою. Галузева диверсифікація кредитних вкладень повинна сприяти розвитку пріоритетних галузей економіки. Структурний аналіз проводиться для визначення надмірної концентрації кредитних операцій в одному сегменті, що підвищує ступінь кредитного ризику. Проте надмірна диверсифікація кредитного портфеля створює певні труднощі в управлінні кредитними операціями і може спричинити банкрутство банку, тому зарубіжні банки визначають для себе межі вкладення ресурсів у певний сегмент, тобто застосовують метод лімітування. Кредитний комітет та керівники вищого рівня мають враховувати ці межі у своїй діяльності. Як свідчить аналіз табл. 9.2, банк визначається нерациональною структурою кредитних вкладень, основна їх частка була виділена для торговельно-посередницької діяльності – 47,5 %. Це зумовлено великим попитом на кредитні ресурси саме в цій галузі. Наміри банку вкладати саме в цю галузь обумовлені високою оборотністю кредитів.

Таблиця 9.2

Аналіз структури кредитного портфеля за галузевою ознакою

Галузь	2XX1 р.		2XX2 р.		Відхилення	
	сума, тис. грн.	структура, %	сума, тис. грн.	структура, %	сума, тис. грн.	структура, %
1. Промисловість	12 032	8,9	11 200	9,1	-832	+0,2
2. Сільське господарство	2974	2,2	6200	5,1	+3226	+2,9
3. Будівництво	20 954	15,5	17 000	13,9	-3954	-1,6
4. Торівля	98 283	72,7	58 280	47,5	-40 003	-25,2
5. Транспорт	—	—	30 000	24,4	+30 000	+24,4
6. Споживчі кредити	946	0,7	60	0,05	-886	-0,65
Усього	13 519	100	122 740	100	12 450	—

Отже, попри відносне поліпшення галузевої структури кредитного портфеля банку, все ж варто з метою зниження ризику продовжувати полі-

тику подальшого збільшення кредитних вкладень у промисловість, будівництво, сільське господарство, споживчі кредити і зменшувати кредитування інших, не основних галузей економіки, де міститься головна зона кредитного ризику банку.

За строком використання кредити поділяються на строкові і безстрокові (до запитання).

Розглянемо структуру кредитів, що склалася за строками використання (табл. 9.3).

Таблиця 9.3

Аналіз структури кредитного портфеля за строками використання

Термін використання	2XX1 р.		2XX2 р.		Відхилення	
	сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %
1. Короткострокові, всього	101 933	75,4	92 000	74,9	- 9933	- 0,5
у тому числі до 1 місяця	16 764	12,4	7000	5,7	- 9764	- 6,7
від 1 до 3 місяців	52 318	38,7	40 000	32,6	- 12318	- 6,1
від 3 до 6 місяців	25 686	19,0	35 000	28,5	+ 9314	+ 9,5
від 6 до 12 місяців	7165	5,3	10 000	8,1	+ 2835	+ 2,8
2. Довгострокові, всього	18 350	13,6	17 060	13,9	-1290	+0,3
у тому числі: від 1 до 2 років	18 350	13,6	17 060	13,9	-1290	+0,3
понад 2 роки	—	—	—	—	—	—
3. Безстрокові	—	—	—	—	—	—
4. Пролонговані	5680	4,2	4200	3,4	-1480	-0,8
5. Прострочені	9190	6,8	9480	7,7	+290	+0,9
Разом	13 519	100	122 740	100	-12 450	—

Наведений приклад свідчить про те, що за аналізований період структура кредитів за строками використання майже не змінилася. Питома вага короткострокових кредитів у звітному періоді становила 74,9 %. У попередньому періоді вона дорівнювала 75,4 %. Довгострокові кредити були надані згідно з державною цільовою програмою конверсії на перезобрення виробництва та на споживчі цілі фізичним особам. Причому порушення строків погашення спостерігалось не за довгостроковими кредитами, а за короткостроковими. Частка пролонгованих та прострочених кредитів майже не змінилась і в аналізованому періоді становила 11,1 %. Дещо збільшилася питома вага прострочених кредитів (на 0,9 п. п.).

Залежно від виду користувача (за формами власності) значну увагу слід приділяти підприємствам таких організаційно-правових форм (далі – ОПФ):

- акціонерним товариствам (зокрема, банкам), приватним підприємствам;
- кооперативним підприємствам, спільним підприємствам;
- фізичним особам.

Аналізуючи кредитний портфель з цього погляду (табл. 9.4), особливу увагу приділяють питомій вазі міжбанківських кредитів у загальному обсязі. При цьому зростання вказаного показника вважається позитивним явищем, оскільки означає зменшення ризику, але, як правило, міжбанківські кредити є менш прибутковими.

Таблиця 9.4

Аналіз структури кредитного портфеля за типами ОПФ користувачів

Типи користувачів	2XX1 р.		2XX2 р.		Відхилення	
	сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %
1. Юридичні особи державної форми власності	17 900	13,2	24 000	19,6	+6100	+6,4
2. Юридичні особи змішаної форми власності (з державною часткою)	18 950	14,0	34 200	27,9	+15 250	+13,9
3. Юридичні особи недержавної форми власності	98 181	72,7	64 480	52,5	-33 701	-20,2
у тому числі:						
акціонерні товариства	79 300	58,7	55 000	44,8	-24 300	-13,9
спільні підприємства	5051	3,7	3280	2,7	-1771	-1
приватні підприємства	9030	6,7	6200	5,0	-2830	-1,7
кооперативні підприємства	4800	3,6	—	—	-4800	-3,6
інші	—	—	—	—	—	—
4. Фізичні особи	159	0,1	60	- 99	0,05	-0,05
5. Банки	—	—	—	—	—	—
Разом	135 190	100	122 740	100	-12 450	—

Як свідчать дані табл. 9.4, міжбанківські кредити в аналізованому періоді не надавалися. Найбільшою є частка кредитів, виданих недержавним юридичним особам – 52,5 % (у попередньому періоді – 72,7 %). Серед них найбільше кредитів видавалося акціонерним товариствам (відповідно 44,85 % у звітному періоді та 58,7 % у базисному). Зросла частка кредитів, виданих юридичним особам державної форми власності, з 13,2 до 19,6 % у звітному періоді та частка кредитів, виданих юридичним особам змішаної форми власності з державною часткою, з 14 % у базисному періоді до

27,9 % у звітному. Це пояснюється цілеспрямованою роботою щодо підтримання державних підприємств.

Одним із заходів контролю кредитного ризику є забезпечення кредитів. Залежно від наявності і характеру забезпечення виділяють:

- забезпечені (ломбардні) кредити;
- незабезпечені (бланкові) кредити.

Основна частина банківських кредитів видається під забезпечення, що є одним із принципів банківського кредитування.

Аналіз можна продовжувати в напрямі більш глибокого вивчення структури за видами забезпечення (застава майна отримувача, гарантія або поручительство, договір страхування тощо) – табл. 9.5.

Таблиця 9.5

Аналіз структури кредитного портфеля за видами забезпечення

Вид забезпечення	2XX1 р.		2XX2 р.		Відхилення	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
1. Застава	105 590	78,1	88 740	72,3	-16 850	-5,8
у тому числі						
нерухомість	25 800	19,1	13 720	11,2	-12 080	-7,9
товарно-матеріальні цінності	51 590	19,1	45 000	36,7	-6590	-1,5
транспортні засоби	28 200	20,9	30 020	24,5	+1820	+3,6
2. Гарантія	6000	4,4	17 000	13,9	+11 000	+9,5
3. Страховий поліс	15 400	11,4	10 000	8,1	-5400	-3,3
4. Без забезпечення	8200	6,1	7000	5,7	-1200	-0,4
Разом	135 190	100	122 740	100	-12 450	

Аналіз табл. 9.5 свідчить про те, що найбільш поширеним видом забезпечення кредитів є застава товарно-матеріальних цінностей. У базисному періоді її частка становила 38,2 %, а у звітному – 36,7 %. Високою є частка таких видів забезпечення, як нерухомість (19,1 %) та застава транспортних засобів (20,9 %). Приблизно така сама тенденція була й у звітному періоді. Частка кредитів без забезпечення була незначною (6,1 % у базисному періоді та 5,7 % у звітному) і вони надавалися клієнтам даного банку на виплату заробітної плати.

Аналіз структури кредитного портфеля можна продовжувати за іншими класифікаційними ознаками (за методами надання кредитів, способами їх погашення, цілями кредитування тощо).

РОЗДІЛ 10

СТВОРЕННЯ РЕЗЕРВУ ДЛЯ ПОКРИТТЯ МОЖЛИВИХ ВТРАТ ВІД КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

10.1. Економічний зміст резерву під знецінення активів (зокрема, кредитів)

Формування резерву під кредитні ризики розглядається як один із найважливіших способів підвищення надійності банків. Діяльність зі створення резервів на відшкодування втрат за кредитними операціями банків в Україні було розпочато в 1995 р. Існуюча до цього практика списання безнадійної кредитної заборгованості без визначення конкретних джерел покриття призводила до виникнення значних розбіжностей між реальним капіталом банків та величиною капіталу, відображеного у фінансовій звітності. За таких умов саме існування банківської системи опинилося під загрозою, а іноземні інвестори не можуть довіряти фінансовій звітності банків і тому зменшують свій ризик, обмежуючи кредитування та висуваючи вимоги щодо готівкового забезпечення акредитивів.

Порядок класифікації кредитів і формування резерву (на той час страхового фонду) вперше у вітчизняній практиці було визначено у Положенні НБУ «Про порядок формування і розмір страхових фондів комерційними банками» (Постанова Правління НБУ від 30.06.95 № 167)*. Цим документом передбачалося, що резерв створюватиметься за рахунок витрат банку, що за остаточним результатом відповідає формуванню резерву за рахунок прибутку до оподаткування, як це і прийнято в міжнародній практиці.

Але така ініціатива НБУ на той час не мала законодавчої підтримки. Тому упродовж 1996–1997-х рр. комерційні банки мали формувати резерв, який система оподаткування не дозволяла враховувати у витратах банку. По суті резерв створювався за рахунок прибутку. Це відчутно загальмувало процес створення резерву, адекватного реальній величині кредитного ризику. Через значні втрати за кредитними операціями в попередні роки та за браком стимулів до створення резервів у повному обсязі українські банки так і не спромоглися остаточно розв'язати цю проблему.

Протягом останніх років методика оцінювання кредитного ризику та система класифікації кредитів постійно вдосконалюється. Критерії, за якими кредити слід відносити до певної групи, формулюються все чіткіше, поряд з якісними характеристиками вводяться кількісні, такі як строк погашення, кількість пролонгацій, вартість застави. Періодично переглядаються нормативи відрахувань за кожною групою кредитів (табл. 10.1), а також методика аналізу фінансового стану отримувача кредиту.

Порівняння підходів до формування резерву під кредитні ризики в Україні і США дозволяє виявити багато спільного, і хоча економічний стан

* Втратив чинність.

банків у країнах істотно відрізняється, нормативи відрахувань загалом ідентичні (за останніми трьома групами).

Таблиця 10.1

**Нормативи відрахування за кредитними операціями банків
в Україні та США**

Типи кредитних операцій	Україна			США	
	2000 р.	2005 р.	2010 р.		
Стандартні	2	2	1	Стандартні	—
Під контролем	5	5	5	Спеціально згадані	—
Субстандартні	20	20	20	Субстандартні	20
Сумнівні	80	50	50	Сумнівні	50
Безнадійні	100	100	100	Безнадійні	100

Вирішуючи проблему створення адекватних резервів під кредитні ризики, кожна країна формує власні підходи, критерії оцінювання кредитного ризику, а також джерела формування резервів, орієнтуючись як на конкретні економічні умови, так і на запропоновані в міжнародній практиці методичні засади формування резерву.

До 2013 р. методика оцінки якості кредитного портфеля і створення резервів у комерційних банках України була регламентована «Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» (Постанова Правління НБУ № 279 від 06.07.2000 р. [43]).

З 2013 р. введено в дію нову модель розрахунку кредитного ризику (як правило, індивідуального) і методику створення резервів [44].

10.2. Формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків

Банк формує резерви за кредитами, наданими фізичним та юридичним особам (у тому числі банкам).

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за звичайним кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за формулою:

$$Рінд = БВк - ТВк, \quad (10.1)$$

де Рінд – сума резерву за кредитом;
БВк – балансова вартість кредиту;

ТВк – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом.

Під час визначення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків за кредитом їх попередня оцінка здійснюється з урахуванням показника безризиковості кредиту та коефіцієнта ліквідності забезпечення.

Теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом розрахована за формулою:

$$ТВк = (БВк \times (1 - R_k) + В_з \times k) \quad (10.2)$$

де R_k – показник ризику кредиту, що визначається за табл. 3.3,

$В_з$ – вартість забезпечення. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає критеріям прийнятності, то до розрахунку береться значення, що дорівнює 0;

k – коефіцієнт ліквідності забезпечення.

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитами овердрафт та кредитними лініями (за якими кількість траншів і строк їх погашення невідомі) як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування раніше сформованого резерву) над сумою боргу за кредитом на дату розрахунку резерву, зваженого на показник безризиковості активу, і вартості забезпечення, зваженої на відповідний коефіцієнт ліквідності забезпечення за формулою:

$$Р_к = БВк - (З_к \times (1 - R_k) + В_з \times k) \quad (10.3)$$

де $З_к$ – борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строки їх погашення;

Банк бере до розрахунку резерву вартість забезпечення із коефіцієнтом ліквідності забезпечення, визначеним згідно з табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Коефіцієнти ліквідності забезпечення

Група забезпечення	Коефіцієнт ліквідності
I	1,0
II	0,8
III	0,7
IV	0,6
V	0,4

Банк під час розрахунку резерву використовує ринкову (справедливу) вартість застави у вигляді цінного папера, визначену з урахуванням вимог розділу III Положення [43] (Додаток Б).

Банк під час розрахунку резерву використовує ринкову (справедливу) вартість забезпечення у вигляді застави нерухомого майна, транспортних засобів, об'єктів у формі цілісного майнового комплексу, устаткування, біологічних активів, майнових прав на нерухоме майно, вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин з огляду на оцінку такого майна, проведену суб'єктом оцінної діяльності, що має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача і не є пов'язаний з банком (афілійований, споріднений, асоційований).

Банк під час розрахунку резерву може використовувати вартість предметів застави у вигляді нерухомого майна та/або транспортних засобів, та/або устаткування, що визначена в договорі купівлі–продажу, якщо такі предмети застави були придбані не раніше ніж за місяць до дати укладення договору застави.

Банк здійснює перевірку наявності та стану майна, отриманого в заставу, з такою періодичністю:

- нерухомого майна та цілісного майнового комплексу – не рідше одного разу на дванадцять місяців;
- товарів в обороті або в переробці – не рідше одного разу на три місяці;
- майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг – не рідше одного разу на місяць;
- іншого майна/майнових прав – не рідше одного разу на шість місяців.

Критерії віднесення забезпечення до певної групи (табл. 10.2) викладені в Додатку Б.

Особливості проведення банком контрольних функцій щодо забезпечення повернення кредитів

1. Предмет застави оформлюється договором застави відповідно до вимог законодавства України.

2. Банк під час розрахунку резерву враховує вартість забезпечення у вигляді застави майна за умови, що договором застави передбачена можливість набуття банком права власності на предмет застави, наданий заставодавцем, у разі порушення виконання боржником умов, визначених договором про надання кредиту.

Банк ураховує вартість забезпечення у вигляді об'єктів у формі цілісного майнового комплексу, устаткування та майнових прав на нерухоме майно, що належатиме до житлового/нежитлового фонду, за умови, що вони розташовані/будуть розташовані на території України.

Банк ураховує вартість забезпечення у вигляді нерухомого майна та транспортних засобів за умови, що вони зареєстровані на території України.

3. Банк під час розрахунку резерву враховує не більше трьох років із дати надання кредиту забезпечення у вигляді застави майнових прав на не-

рухоме майно, що належатиме до житлового фонду, яке стане власністю боржника після укладення договору іпотеки.

4. Банк під час розрахунку резерву враховує майнові права на майбутню продукцію сільськогосподарського виробництва, яка стане власністю заставидавця після укладення договору застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо), якщо така продукція вироблятиметься на території України, не більше одного року (для великої рогатої худоби та риби – не більше двох років) від дати отримання кредиту.

5. Банк під час розрахунку резерву враховує товари в обороті або в переробці, отримані банком у заставу, за одночасного дотримання таких умов:

- договір про надання кредиту та/або договір застави містять докладний опис предмета застави, інформацію про періодичність здійснення його переоцінки, право банку на постійній основі (залежно від строку та умов зберігання товарів) здійснювати перевірку наявності та схоронності товарів;
- право власності на товари підтверджено документально;
- наявність товарів що передаються в заставу, підтверджується даними бухгалтерського обліку;
- банк відстежує динаміку запасів товарів, суттєві зміни видів і характеристик товарів, які надходять замість тих, що вибувають;
- банк здійснює контроль за вибуттям та заміною товарів на інші;
- товари є застрахованими на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, та/або в разі, якщо строк користування кредитом перевищує один рік, умовами договорів, укладених із боржником/заставодавцем;
- передбачено вимогу щодо забезпечення безперервного страхування відповідних товарів протягом строку дії договору про надання кредиту.

6. Банк під час розрахунку резерву враховує вартість біологічних активів за умови, що вони є застрахованими на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, або якщо строк користування кредитом перевищує один рік, то умовами договорів, укладених із заставидавцем, передбачено вимогу щодо забезпечення безперервного страхування відповідних товарів протягом строку дії договору про надання кредиту і така вимога виконується.

7. Майнові права на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами на продаж товарів/проведення робіт/надання послуг беруться до розрахунку резерву за одночасного дотримання таких умов:

- наявності документів, що підтверджують виконання заставидавцем своїх зобов'язань з поставки товарів/проведення робіт/надання послуг, або документів, що підтверджують здатність здійснити поставку товарів/провести роботи/надати послуги протягом строку користування кредитними коштами (бізнес-план та/або прогностні розрахунки, фактичні обсяги реалізації за попередні періоди);

- майнові права на одержання грошових коштів (виручки) згідно з умовами договорів, за якими оформлено забезпечення та передбачено

спрямування такої виручки на рахунки заставодавця, що відкриті в банку-кредиторі;

– банк здійснює контроль за станом виконання договорів, майнові права на одержання грошових коштів (виручки) за якими оформлено в забезпечення, у тому числі за станом розрахунків, що підтверджується відповідними документами;

– банк має документально підтверджений позитивний досвід (за останні 12 місяців, що передують даті розрахунку резерву) щодо повного та своєчасного виконання боржником зобов'язань за договорами, у тому числі тими (за наявності), що забезпечені майновими правами на одержання грошових коштів (виручки), укладеними боржником із банком-кредитором та/або з іншими банками;

– боржник надав підтвердження щодо наявності у нього інших джерел погашення боргу, які відрізняються від оформлених у забезпечення виконання зобов'язань перед банком-кредитором надходжень грошових коштів (виручки), або сума надходжень грошових коштів (виручки), визначена в договорі про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг, перевищує суму майнових прав, оформлених за цим договором у заставу.

Банк бере до розрахунку резерву вартість майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) у розмірі, що не перевищують суми, які можуть надійти після дати розрахунку резерву на рахунки заставодавця, відкриті в банку-кредиторі відповідно до умов укладених договорів.

8. Банк під час розрахунку резерву враховує вартість застави, яка є забезпеченням за двома (або більше) кредитними операціями, у тому числі за договорами наступної застави, якщо першочергове право вимоги на предмет застави як заставотримачу належить банку в частині, пропорційній розміру заборгованості за кожною кредитною операцією.

Якщо погашення боргу за одним із таких кредитів прострочено понад 30 календарних днів, то предмет застави може братися до розрахунку резерву за всіма кредитами за умови, що в договорах про надання кредитів, забезпеченням за якими є один предмет застави, у разі невиконання боржником умов одного з договорів передбачено право банку на дострокове стягнення боргу за всіма іншими кредитами та/або його дострокового погашення за рахунок реалізації предмета застави. Якщо такої умови в договорах про надання кредиту немає, то предмет застави берегься до розрахунку резерву за одним із кредитів, погашення боргу за яким прострочено понад 30 календарних днів.

У разі погашення простроченого боргу за кредитом порядок урахування банком цього предмета застави за іншими кредитами під час розрахунку резерву відновлюється.

10.3. Резерви під стандартну та нестандартну заборгованість. Резерви як показник ефективності кредитного ризик-менеджменту

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку обчислюється як сума складових, розрахованих за кожним із об'єктів резервування. Такий резерв відображає величину загального кредитного ризику банку, пов'язаного з проведенням тих активних операцій, що є об'єктами резервування.

Для отримання адекватної оцінки ризику власне кредитного портфеля розрахункову величину резерву необхідно скоригувати. Тому, оцінюючи ризик кредитного портфеля банку, слід ураховувати лише резерв під нестандартну заборгованість в частині, розрахованій за кредитними операціями. Диференціація резерву під кредитні ризики та відокремлення тієї його частини, яка відображає реальний ризик кредитного портфеля, дозволить банку більш точно оцінити ефективність кредитної діяльності.

Створення системи резервування за кредитами в банківській практиці є важливим механізмом стабілізації банківської системи в цілому, але для оцінки сукупного ризику банку абсолютних даних ще недостатньо. Якість кредитного портфеля оцінюють за допомогою відносних показників, таких як співвідношення величини резерву і загального обсягу виданих кредитів або робочих активів банку.

У багатьох країнах якість кредитного портфеля, або кредитний ризик банку, є індикатором якості всіх сукупних активів. Такий підхід виправданий, оскільки кредити – найбільш ризикована частина активів банку, і саме кредитний портфель визначає загальний рівень ризикованості активів. Це дає підстави за розмірами резерву під кредитні ризики судити про якість активів банку.

У міжнародній практиці для оцінювання якості активів банку застосовується коефіцієнт (k), обчислений як відношення середньозваженої суми класифікованих активів до капіталу банку і виражений у відсотках. Середньозважена сума класифікованих активів — це сукупний розмір можливих втрат за активними операціями і, насамперед за кредитами, який вимірюється величиною резерву:

$$k = \frac{KA}{K} \quad (10.4)$$

де KA – середньозважена сума класифікованих активів;

K – капітал банку.

Наприклад, за методикою, прийнятою у США, чисельник цього показника дорівнює сумі 20 % субстандартних, 50 % сумнівних і 100 % безнадійних кредитів, тобто фактично є величиною резерву на відшкодування втрат за кредитними операціями банку.

Рівень можливих втрат за кредитними операціями порівнюється з капіталом банку, а не з іншими показниками, тому що ці втрати мають компенсуватися за рахунок власних коштів банку. Банки зі значним капіталом мають і вищий ступінь захисту своїх вкладників. Для коефіцієнта k запроваджено шкалу значень, за якою банку присвоюється певний рейтинг якості активів. Ця шкала не є уніфікованою чи стандартною, — конкретні межі зміни коефіцієнта визначаються для кожної країни з урахуванням існуючих економічних умов і стану банківської системи.

Науково обґрунтована система оцінки якості активів має базуватися на даних статистичних досліджень. Для всіх банків, які діють у даній країні, розраховується коефіцієнт k , і залежно від його значень банки поділяються на п'ять груп. Діапазон зміни коефіцієнта k для банків, що увійшли до групи найбільш надійних і стабільних, береться за основу для встановлення допустимих меж оцінки активів з рейтингом «добре». Аналогічні розрахунки проводяться за кожною групою банків, у результаті чого і формується шкала оцінки якості активів. Отже, якість кредитного портфеля банку оцінюється за співвідношенням можливих втрат за кредитними операціями, визначених за обсягом резерву під кредитні ризики, та власного капіталу банку.

Загальні принципи формування резерву і деякі додаткові відомості наведені в Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями (додаток Б).

РОЗДІЛ 11 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

11.1 Проблемні питання та ситуації банківського кредитування, що вирішує Кредитний комітет банку

Автори монографії тривалий час (понад 15 років) були членами Кредитних комітетів банків України. Вважаємо, що одержувачам/користувачам кредитів, банківським працівникам, викладачам та студентам було б цікаво й доцільно ознайомитись із досвідом вирішення проблемних ситуацій та питань (див. табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Досвід вирішення проблемних ситуацій Кредитним комітетом

№ за/п	Практична ситуація	Проблема/питання для Кредитного комітету	Вирішення
1	2	3	4
1	Юридична особа підприємство N отримує кредит у філії №1 банку А. Кредитний договір уклали директор фірми N та директор філії	На підставі яких документів вони мали право на укладення договору?	Директор підприємства – на підставі Статуту підприємства, директор філії Банку – на підставі довіреності діяти від імені Банку, засвідченої нотаріально
2	У магазині фірми «АБВ-техніка» фізична особа купила холодильник. Магазин взяв до оплати лише 20 % вартості холодильника. Залишкову суму фізична особа виплачує в розстрочку	Які дії Банку?	Кредит є комерційним, Банк правочин не розглядає, навіть якщо фірма «АБВ-техніка» є клієнтом Банку
3	Кредитна спілка «Добро» пропонує фізичній особі кредит на покупку холодильника в магазині фірми «АБВ-техніка»	За яких умов фізична особа зможе отримати кредит?	Кредит не є банківським, Банк правочин не розглядає, навіть якщо кредитна спілка «Добро» та фірма «АБВ-техніка» є клієнтами Банку
4	Фізична особа отримала в банку кредит для купівлі холодильника. Кредитні гроші внесені в касу магазину. Впродовж 7 днів холодильник з певних причин повернуто в магазин, гроші покупцю магазин повернув	Чи зобов'язана фізична особа повернути Банку кредит?	У зв'язку з тим, що холодильник повернуто в магазин, договір застави під споживчий кредит припинив дію. Сторони в порядку реституції повертаються до первинного становища. Незабезпечений кредит треба повернути в Банк

1	2	3	4
5	При укладенні кредитного договору Банк та одержувач кредиту не вказали умови платності	Чи повинен одержувач кредиту сплачувати відсотки? В якому розмірі?	Згідно зі статтею 536 Цивільного кодексу України, боржник (одержувач кредиту) зобов'язаний сплачувати проценти за користування ресурсами кредитора. Розмір процентів – облікова ставка Національного банку України
6	Фірма одержала в банку кредит типу «овердрафт». Наступного операційного дня надходжень на рахунок фірми було недостатньо для погашення кредиту	Які дії банку за договором?	Суму, яка надійшла, Банк списує в погашення кредиту «овердрафт», решту зараховує як «онкольний» кредит з підвищеною кредитною ставкою
7	Громадянин N влітку 2008 р. одержав у банку іпотечний кредит на 15 років у валюті EUR. Курс EUR відносно гривні у 2016 р. зріс у 5 разів	Які дії може застосувати банк до громадянина N?	Банк може запропонувати громадянину N реструктуризацію боргу з відтермінуванням виплат процентів. Громадянин N. повинен визнати валютний ризик та повертати борг. Повернутись до курсу EUR 2008 р. Банк не має можливості (очікуються збитки по валютній позиції)
8	Фірма N одержала від банку кредит. Директор фірми N володіє 20 % капіталу фірми M, яка теж одержала кредит у цьому ж банку	Які існують обмеження за розміром цих кредитів?	Згідно з «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні» (постанова Правління НБУ від 28.08.2016 р. №368) фірми N та M класифіковані як пов'язані контрагенти. Сума кредитів, наданих фірмам N та M, не повинна перевищувати 25 % регулятивного капіталу банку
9	Головний бухгалтер банку одержав у цьому ж банку кредит	Які дії мали бути проведені кредитним комітетом?	Згідно з «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні» (постанова Правління НБУ від 28.08.2016 р. №368), головний бухгалтер банку класифіковано як інсайдер. Рішення про видачу кредиту приймає правління банку, кредитний комітет проводить аналіз заявки на видачу кредиту та надає рекомендації Правлінню банку.

1	2	3	4
10	Підприємство: – прострочило дату повернення частини кредиту; – виплачує регулярно проценти; – змінило забезпечення кредиту заставою права користування землею на грошове забезпечення; – уклало з банком додаткову угоду про зменшення плати по кредиту	Провести оцінку кредитних ризиків	Згідно з «Порядком формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» (постанова Правління НБУ від 25.01.2012 р.), величина кредитного ризику зменшується від значного (21–50% втрат) до помірного (7–20% втрат)
11	Банк надав кредит у доларах США з ціною 12 % річних. Середня ціна кредиту на регіональному ринку – 10 % річних. За півроку ціна зросла до 14 % річних	Як оцінює процентний ризик Кредитний комітет банку?	Якщо в кредитному договорі передбачене процентне застереження, величина процентного ризику залишається помірною. У випадку відсутності договірної застереження величина ризику зростає, є можливість втрати частини операційного прибутку, тому що зростає ціна ресурсів
12	Банк надав підприємству NN на закупівлю сільськогосподарської техніки кредит величиною 50 млн грн. При цьому 50 % суми кредиту підприємство використало на закупівлю паливно-мастильних матеріалів	На які штрафні санкції має право банк?	Підприємство порушило важливий принцип банківського кредитування: цілкове використання кредитних коштів. Штрафні санкції можуть досягати 10 % від суми кредиту
13	Банк уклав дві факторні угоди: – 14 % річних під заставу активів; – 12 % річних без застави, але з правом регресу	Яка угода є більш вигідною?	Право регресу (право звернення з позовом до отримувача кредитних коштів) – правочин тієї ж величини ризику, що й основна операція факторингу. Тому наявність застави активів зменшує величину ризику до величини втрати цінності активів у заставі
14	Підприємство N – експортер, підприємство M – нерезидент розрахувалось з N векселями, авальованими Центробанком ЄС. Український банк А – резидент враховує векселі і, по суті, кредитує N	Хто є боржником українського банку А?	В операції форвейтингу: банк А – форвейтер (кредитор), підприємство N – експортер (власник векселів) – боржник. Підприємство N отримує кошти достроково, повертає їх при інкасації векселів

1	2	3	4
15	Національний банк України (НБУ) видав банку кредит рефінансування під забезпечення векселів суб'єктів господарської діяльності. Кредит у визначений строк не повернутий	Що має очікувати кредитний комітет банку? Які будуть дії НБУ в такому випадку?	Центральний депозитарій, в якому обліковувались у заставі вказані векселі, передає їх у власність НБУ
16	Банк залучив кредит овер-найт в іноземній валюті	Які цілі переслідує менеджмент банку?	Виконання нормативу Н4 миттєвої ліквідності активів
17	На коррахунку в національній валюті в банку А грошей нуль. Банк А надає кредит своєму клієнту N	Наскільки Кредитний комітет вважає схему реальною?	У балансі банку можливі такі врахування: Д-т Кредитний рахунок підприємства N; К-т Поточний рахунок підприємства N.
18	Національний банк України купив у банку N облігації ВДП на умовах прямого РЕПО, фактично банк отримав кредит від НБУ. Операція зворотного викупу в строк банком не виконана	Що має очікувати кредитний комітет банку? Які будуть дії НБУ в такому випадку?	НБУ продає ОВДП на фінансовому ринку. На залишок заборгованості НБУ виставляє вимоги до коррахунку Банку.
19	НБУ емітує нові гроші, передає їх банкам на умовах рефінансування	Яка можлива ціна кредиту, за якою Кредитний комітет банку кредитує суб'єктів економіки?	Ціна кредиту = Облікова ставка + 2% (маржа НБУ) + 5% (маржа банку) Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи (Постанова Правління НБУ від 17.09.2015р)
20	Банк видав аграрному підприємству кредит 100 000 грн готівкою на закупівлю продукції у приватних виробників	Чи порушив Кредитний комітет банку нормативи обігу готівки?	Згідно з «Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні», ліміти касових операцій для підприємств АПК не встановлюються
21	НБУ своєю Постановою прив'язує ціну кредитів банків до рівня облікової ставки	Чи правомірними є дії НБУ? Які права мають банки для протидії адміністративним діям НБУ на фінансовому ринку?	Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р, ст. 47 глави 8 – Банк самостійно встановлює процентні ставки та комісійну винагороду за надані послуги

Автори вважають, що вказані проблемні ситуації є типовими на сучасному етапі розвитку банківської системи, особливо в умовах нестабіль-

ної економіки. Правильна їх оцінка допоможе банківським кредитним працівникам посилити власні конкурентні позиції на ринку фінансових послуг (де діють інші фінансові інститути – ломбарди, кредитні спілки, компанії по управлінню коштами). Банківське кредитування на ринку фінансових послуг є найбільш ефективною та найменш ризикованою послугою в порівнянні з подібними послугами інших фінансових інститутів.

11.2. Напрями наукових досліджень банківського кредитування

Банківське кредитування – живий процес, який постійно розвивається в науковому плані, тому що банківська діяльність постійно ставить нові завдання та проблеми.

У цьому розділі наведено актуальні проблеми банківського кредитування, які на сучасному етапі розвитку, на думку авторів, рекомендуються для наукових та практичних досліджень.

1. Якість кредитного портфеля і кредитний ризик як методологічна проблема банківської діяльності.

2. Планування як центральна ланка системи управління кредитною політикою.

3. Кредитна політика як прояв методології та принципів фінансового менеджменту.

4. Теорія Марковіца: методологія і механізми управління кредитним портфелем.

5. Теоретико-методологічні та функціональні засади стійкості кредитного процесу в банках в умовах стаціонарної і нестаціонарної економіки.

6. Інжиніринг: теоретико-методологічні основи управління потоком кредитних коштів.

7. Економічний зміст і сутність позичкового капіталу та позичкового відсотка в сучасній ринковій економіці.

8. Сучасне розуміння боргових відносин за Цивільним кодексом: позика, позичка, кредит. Банківський кредит.

9. Історичний розвиток форм банківського кредиту. Початок XXI століття: нові форми банківського кредиту.

10. Історичний розвиток принципів кредитування (зворотності, платності, строковості). Що XXI століття взяло з XX?

11. Сучасне розуміння ролі Кредитного комітету банку в реалізації кредитної політики. Зв'язок з принципами фінансового моніторингу.

12. Помилки та невдачі користувачів кредитами у 2008-2009 рр. Причини цих невдач.

13. Ризик як об'єктивна реальність банківської діяльності.

14. Якісний стан і кількісне вимірювання ризиків банківської діяльності.

15. Вибір і використання відповідних методів оцінки ймовірності на-

стання ризикової події за окремими видами фінансових ризиків (ліквідності, кредитного, валютного, процентного).

16. Кредитна подія в сучасній ринковій економіці. Основні складові події як економічного і фінансового явища.

17. Історичні підходи до встановлення лімітів та обмежень на кредитні операції.

18. Аналіз результатів від проведення кредитної операції банку. Виконання бізнес-плану з урахуванням аспекту «доходність – ризик».

19. Загальна схема побудови скорингової системи. Механізми розробки та впровадження.

20. Комерційний кредит як товарна форма кредиту, що визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних активів.

21. Лізинг як форма кредиту. Тема лізингу в українській практиці, починаючи з 2000 року.

22. Іпотечний кредит як особливий вид економічних відносин.

23. Економічний зміст проблемного боргу (зокрема, банківського кредиту).

24. Неповорнення кредиту: економічна сутність, наслідки для банку.

ВИСНОВКИ

З умовами сучасної ринкової економіки нерозривно пов'язане поняття позичкового капіталу – тих грошових коштів, власники яких надають їх у борг з метою отримання прибутку у вигляді грошового відсотка за умови безперечного повернення початкового капіталу.

Поява позичкового капіталу була визначена розвитком капіталістичного способу виробництва, що виділив його в особливу історичну категорію, яка обслуговує в основному кругообіг функціонуючого капіталу.

Кредит – рух позичкового капіталу, плата за кредит – частина позичкового процента.

На поверхні економічних явищ кредит виступає як боргове відношення до грошових коштів. За допомогою кредиту придбаваються товарно-матеріальні цінності, різного роду машини, механізми, купуються товари з розстрочкою платежу. Об'єктом придбання за рахунок кредиту виступають різноманітні цінності (речі, товари). Однак «речове» тлумачення кредиту виходить за рамки політекономічного аналізу. Економічна наука про гроші і кредит вивчає не самі речі, а відносини між суб'єктами щодо речей. У зв'язку з цим кредит як економічна категорія виступає у ролі певного виду суспільних відносин.

Розглядаючи відому формулу Адама Сміта – Карла Маркса: $G \rightarrow T \rightarrow G + \Delta G$, – можна відмітити, що кредит як рух позичкового капіталу є першоосною розширеного товарного виробництва. Саме товарне виробництво і є джерелом валового внутрішнього продукту $G + \Delta G$ та «нових» грошей ΔG (додаткова вартість, національний дохід). Без кредиту неможливе отримання валового внутрішнього продукту. Тому основна політика держави у сфері регулювання грошового обігу носить назву грошово-кредитної політики.

Кризові явища в світовій економіці та економіці України останнього часу починалися, як правило, з банківського сектора ринку фінансових послуг. Неповорнення кредитів як явище кризи не було помилкою банків, які оцінювали кредитоспроможність заявників кредитів класичними перевіреними методами. Криза показала, що цих методів було недостатньо.

Кредит виступає опорою сучасної економіки, невід'ємним елементом економічного розвитку. Його використовують як великі підприємства та об'єднання, так і малі виробничі, сільськогосподарські і торговельні структури; як держава, уряд, так і окремі громадяни. Кредитори, що володіють вільними ресурсами, тільки завдяки їх передачі користувачам кредиту мають можливість отримати від них додаткові грошові кошти. Кредит, що надається в грошовій формі, являє собою нові платіжні кошти.

З 01.01.2010 по 01.01.2013 рр. спостерігалась позитивна динаміка надання банками кредитів в економіку України, за цей період вони зросли приблизно в 5 разів. Потім прослідковується падіння на 3 % у 2013 р., що

пояснюється наслідками світової фінансової кризи, а далі знову зростання на 2 % попри воєнні дії на сході України.

Більшу частину кредитів (в абсолютному вимірі), наданих банківською системою України, отримали такі галузі:

- торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку;
- переробна промисловість;
- операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам.

Аналізуючи отримані у результаті досліджень дані, можна зробити такі висновки:

1. Найсуттєвіший вплив на ВВП держави здійснюють кредити, надані банківською системою України в такі галузі, як транспорт, переробну промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу й води.

Значно менший вплив на ВВП держави чинять кредити, надані банківською системою України в такі галузі, як сільське господарство, мисливство та лісове господарство, видобувна промисловість. Зовсім не впливають на ВВП кредити, надані банківською системою України в освіту й охорону здоров'я та на соціальну допомогу. Пояснення отриманих результатів вбачаємо в наступному: вкладання коштів є більш ефективним у кінцеві галузі технологічного ланцюга, звідки і різниця впливу на ВВП; коштів, що були вкладені в освіту й охорону здоров'я та соціальну допомогу, явно замало для того, щоб вони вплинули на ВВП держави. Крім того, з досвіду країн – світових лідерів (так званого «золотого мільярда»), такі вкладення коштів мають тривалий часовий лаг.

2. Кредити, надані банківською системою України, не є оптимальними, бо зростання обсягу кредитів у добувну промисловість було вищим, ніж у переробну (машинобудування). Слід зазначити, що, маючи надто велику металургійну промисловість, Україна приречена розвивати сучасне машинобудування. Сировини для цього більш ніж удосталь. Щоб не втратити остаточно машинобудування, потрібно переорієнтувати гірничо-металургійну промисловість (далі – ГМП) на поставку продукції не на експорт (через офшори, звідки тільки 5 % сплачується до бюджету), а на українські підприємства (зараз це лише 18 % обсягів виробництва, із яких $\frac{1}{2}$ – ремонтно-механічні підприємства). Це також дасть змогу менше залежати від світової кон'юнктури цін на продукцію ГМП. Тим більше, що зараз ціни на продукцію металургії пішли вниз, що пов'язано зі швидким зростанням обсягів її виробництва в Китаї.

3. Кредитні відносини між суб'єктами товарно-грошових відносин виникають не тільки в процесі руху позичкового капіталу, а є об'єктивною реальністю всіх товарно-грошових розрахунків як результат часового лагу між рухом товарів (робіт, послуг) і рухом грошей як оплати за них. Зокрема:

– передоплата за поставку активу (товару, цінних паперів, іноземної валюти тощо), виконання роботи, надання послуги. Передплатник – кредитор, постачальник – боржник;

– відтермінування плати за поставку активу (товару, цінних паперів, іноземної валюти тощо), виконання роботи, надання послуги як умова товарного кредиту. Постачальник – кредитор, боржник – емітент простого векселя або акцептант переказного векселя (тратти);

– розрахунок акредитивом. При покритому акредитиві: кредитор – платник (емітент акредитива), боржник – банк постачальника (як одержувач депонованих коштів). При гарантованому акредитиві: кредитор – банк платника, боржник – платник.

4. З точки зору ризик-менеджменту, банківська діяльність зводиться до прийняття ризику і отримання за це відповідної компенсації (економічної вигоди). Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, яка взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банківською установою або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

5. Кредитний ризик присутній в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або користувача активами (кредитами). Він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їхнє надання, інвестує їх або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом.

6. Кредитний ризик має певні особливості, які повинен брати до уваги менеджмент банку в процесі управління.

По-перше, оцінка кредитного ризику містить більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, зокрема ціновими. Крім того, елемент суб'єктивізму містить і оцінка фінансового стану та моральних якостей заявника кредиту, що здійснюється кредитором. Оцінка рівня кредитного ризику одного і того ж заявника кредиту може відрізнитися від банку до банку.

По-друге, є особливість, яка впливає з попередньої, вона полягає у тому, що для аналізу кредитного ризику не можуть бути застосовані методи статистики чи теорії ймовірності, широко використовувані для оцінки інших ризиків. Як відомо, ці методи спрямовані на виявлення статистичних закономірностей, під якими розуміють повторюваність, послідовність і порядок у масових процесах. Але кредитний ризик унаслідок переважання індивідуальної складової погано описується поняттям статистичної сукупності, тому в процесі оцінювання кредитного ризику перевагу слід надавати не статистичним прийомам, а індивідуальній роботі з користувачем кредиту.

7. При оцінці кредитного ризику доцільно розділяти індивідуальний та портфельний кредитний ризик.

8. Класифікація кредитів дає додаткову інформацію про величину кредитного ризику:

- стандартний (ризик незначний) – (1 – 6)%,
- під контролем (ризик помірний) – (7 – 20)%,
- субстандартний (ризик значний) – (21 – 50)%,
- сумнівний (ризик високий) – (51 – 99)%,
- безнадійний (ризик реалізований) – 100%.

9. Найбільш загальні засоби мінімізації ризиків у банківській практиці зводяться до їх диверсифікації (тобто розподілу, регулювання структури і розмірів), а також до постійного контролю з боку банку за виконанням необхідних співвідношень і нормативів (наприклад, нормативу максимального розміру ризику на одного отримувача, нормативу великих кредитних ризиків, що встановлюються центральним банком) та здійснення у разі необхідності заходів щодо їх коригування.

10. Істотну роль при цьому відіграє наявність у банку належної інформаційної бази і сучасних технологій, кваліфікованого персоналу, а також проведення постійних заходів з прогнозування економічної кон'юнктури. Однак здійснення подібних заходів потребує значних витрат і є доступним лише досить великим банкам.

11. Кредитний ризик-менеджмент включає в себе такі заходи:

- лімітування обсягів кредитів;
- диверсифікація кредитного портфеля банку;
- контроль за використанням кредиту та оперативності при стягненні боргу;
- страхування кредитних операцій;
- достатнє та якісне забезпечення наданих кредитів;
- аналіз кредитоспроможності отримувача;
- створення резервів за рахунок витрат (які включаються у собівартість банківської продукції).

12. У кредитному ризик-менеджменті найбільш випукло реалізована мета управління ризиками банківської діяльності: банк приймає на себе певну величину ризику та бажає одержати плату за нього – кредитний процент.

13. Незважаючи на об'єктивну природу існування кредитного ризику, першочерговим у справі кредитування є «золоте правило» – головне не видати кредит, а забезпечити його повернення, тому що кредитні ресурси не належать банкові, а є частиною позичкового капіталу суспільства.

14. Оцінюючи кредитоспроможність отримувача кредиту, банківська установа фактично визначає рівень кредитного ризику, який вона візьме на себе, встановлюючи кредитні відносини з цим отримувачем.

15. Під кредитоспроможністю отримувача розуміють здатність юридичної чи фізичної особи повністю і в зазначені терміни виконати всі умови кредитної угоди. У світовій банківській практиці кредитоспроможність

клієнта завжди була і залишається одним із основних критеріїв доцільності встановлення кредитних відносин.

Кредитоспроможність тлумачиться не лише як можливість повернути основну суму боргу і проценти за ним, а й як обов'язок отримувача виконати свої зобов'язання. Тому здатність до повернення кредиту пов'язується з моральними якостями отримувача, його репутацією, майстерністю та сферою діяльності, ступенем вкладання капіталу в нерухоме майно, можливістю генерувати грошові потоки у процесі виробництва та обігу.

16. Кредит є специфічним видом економічних відносин. Тому кредит, отриманий підприємствами різних видів економічної діяльності, таких як:

- сезонні галузі промисловості;
- заготівельні підприємства;
- торговельні підприємства (зокрема, продаж авто);
- постачальницько-збутові підприємства;
- підприємства агропромислового комплексу, –

потребує індивідуального менеджменту.

17. Особливе місце займає іпотечний кредит як окремий тип економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. Іпотечне кредитування є невід'ємним елементом ринкової економіки, що має свої специфічні особливості:

- іпотечний кредит – це кредит під чітко визначену заставу;
- більшість іпотечних кредитів має чітке цільове призначення;
- іпотечні кредити надаються на тривалий термін, зазвичай на

10–30 років.

Оскільки операції з нерухомістю досить часто є менш ризикованими у порівнянні з поточними кредитними операціями банків, то внаслідок цього іпотечне кредитування є перспективним напрямком банківської діяльності.

18. Кредитний портфель являє собою сукупність виданих кредитів, які класифікуються на основі різних критеріїв, пов'язаних з різними чинниками кредитного ризику або зі способами управління ним.

Управління кредитним портфелем дає змогу балансувати та стримувати ризик усього портфеля, контролювати ризик, притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, кредитним інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління кредитними ризиками вимагає систематичного кількісного та якісного аналізу кредитного портфеля й роботи з проблемними кредитами.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності користувачів тощо, а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

19. Створення системи резервування за кредитами в банківській практиці є важливим механізмом стабілізації банківської системи в цілому, але для оцінки сукупного ризику банку абсолютних даних ще недостатньо.

Якість кредитного портфеля оцінюють за допомогою відносних показників, таких як співвідношення величини резерву і загального обсягу виданих кредитів або робочих активів банку.

У багатьох країнах якість кредитного портфеля, або кредитний ризик банку, є індикатором якості всіх сукупних активів. Такий підхід виправданий, оскільки кредити є найбільш ризикованою частиною активів банку; саме кредитний портфель визначає загальний рівень ризикованості активів. Це дає підстави судити про розміри резерву під кредити, якість активів банку.

20. Функціонування банківської системи відбувається в досить складних економічних і політичних умовах, коли забезпечення стабільності у фінансовому секторі економіки значною мірою ускладнюється тривалою кризою неплатежів, скороченням обсягів виробництва, гострим дефіцитом фінансових ресурсів. Тому при наданні кредиту важливе значення має оцінка кредитоспроможності підприємства – позичальника. Разом із тим загальні тенденції сучасного розвитку кредитних операцій вітчизняних банків свідчать про суттєве послаблення ролі банківського кредиту в забезпеченні виробничого сектора додатковими коштами.

21. Надання кредитів і проведення кредитної політики є найпоширенішою операцією банківських установ. Кредитні операції приносять банківським установам основну частину доходу. Однак аналіз ситуації, яка склалася в банківській сфері, свідчить, що більшість банків зазнає фінансового краху внаслідок своєї надзвичайно ризикованої кредитної політики.

Тому автори монографії сподіваються, що їхня робота допоможе банківським фахівцям вирішувати складні кредитні проблеми, а викладачам вишів – готувати гідних спеціалістів вищої кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев М. Ю. Рынок ценных бумаг / М. Ю. Алексеев. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 350с.
2. Алексеенко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики / М. Д. Алексеенко. – К. : КНЕУ, 2002. – 276с.
3. Банковское дело : учебник / под ред. Г. Н. Белоглазовой, Л. П. Кроливецкой. – СПб. : Питер, 2002. – 384 с.
4. Банковское дело : учебник / под ред. О.И.Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 672 с.
5. Васюренко О. В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навч. посібник / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
6. Васюренко О. В. Організація кредитування і банківських розрахунків : навч. посібник / О.В. Васюренко [5-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2006. – 311с.
7. Герасимович А. М. Анализ банковской деятельности: электронная интернет онлайн «Библиотека Студента UaRus» [Электронный ресурс] / А. М. Герасимович. – Режим доступа : <http://www.StudentBooks.com.ua>.
8. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1.
9. Деньги, Кредит. Банки. Ценные бумаги : практикум / Под ред. Е. Ф. Жукова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 310 с.
10. Долан Дж. Э. И. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Дж. Долан ; пер. с англ. В. Лукашевича и др. ; под общ. ред. В. Лукашевича. – Л., 1991. – 455 с.
11. Кігель В. Про визначення оптимального кредитного портфелю банку в умовах ризику неповернення коштів позичальниками / В. Кігель // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 15-16.
12. Коммерческие банки / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл и др. ; пер. с англ. под ред. В.М. Усопкина. – [Изд.3-е]. – М. : СП «Космополит», 2005. – 450 с.
13. Кредитний ризик комерційного банку : посібник / за ред. В. Вітлінського. – К : Знання, 2000. – 250 с.
14. Крушвиц Л. Финансирование и инвестиции. Неоклассические основы теории финансов / Л.Крушвиц ; пер. с нем. под общ. ред. В. В. Ковалева, З. А. Сабова. — СПб. : Питер, 2000. – 400 с.
15. Лексис В. Кредит и банки / В.Лексис : пер. с немецкого. – М. : Перспектива, 1994. – 350 с.
16. Международные валютно–кредитные и финансовые отношения : учебник / под ред. Л. Н. Красавиной. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 608 с.
17. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик–менеджменту в банках України : Постанова Правління НБУ від

02.08.2004 р. № 361 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 8.

18. Мещеряков А. А. Організаційно–технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку : монографія / А. А. Мещеряков. – К. : Науковий світ, 2006. – 347 с.

19. Мещеряков А. А. Організація діяльності комерційного банку : навч. посібник / А. А. Мещеряков. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 608 с.

20. Мещеряков А. А. Фінансовий менеджмент у банку : навч. посібник / А. А. Мещеряков, Л. В. Лисяк. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 207 с.

21. Облік і аудит у банках : підручник / [А. М. Герасимович, Л. М. Кіндрацька, Т. В. Кривов'яз та ін.] ; за заг. ред. проф. А. М. Герасимовича. [Вид. 2-ге, без змін]. – К. : КНЕУ, 2006. – 536 с.

22. Організація кредитування і банківських розрахунків : підручник / за ред. А. М. Мороза. – [Вид. 2-е]. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.

23. Основи банківської справи : навч. посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін, В. В. Соляр, С. І. Маслов. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 410с.

24. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 450 с.

25. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 8.

26. Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : інструкція : Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 1.

27. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 9.

28. Про депозитарну діяльність Національного банку України : положення : Постанова Правління НБУ від 12.02.2002 р. № 61 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2002. – № 2.

29. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 р. №2654–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10.

30. Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України : інструкція : Постанова Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – №6.

31. Про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління НБУ від 14.05.2003 р. № 189 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – №5.

32. Про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами : Постанова Правління НБУ від 06.08.2003 р. № 325 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 8.

33. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 9.

34. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19.06.2003 р. № 979-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 6.

35. Про касові операції в банках України : Постанова Правління НБУ від 14.08.2003 р. № 337 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 8.

36. Про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті : Постанова Правління НБУ від 17.03.2004 р. № 110 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 3.

37. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5.

38. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2374-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 4.

39. Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах : Постанова Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 11.

40. Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами : Постанова правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 12.

41. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 8.

42. Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень : Постанова Правління НБУ від 31.08.2001 р. № 375 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 8.

43. Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2012. – № 1.

44. Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків : Постанова Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – № 7.

45. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова Правління НБУ від 26.09.2006 р. № 378 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2006. – № 9.

46. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 / Урядовий кур'єр. – 1993. – № 35.

47. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 7.

48. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 р. № 978-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 6.

49. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. №3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №2.

50. Синки Дж. Мл. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Синки мл. : пер. с англ. – М. : Саталлаху, 1994. – 820 с.

51. Ситуаційне моделювання банківської діяльності : навч. посібник / [Вид. 2-ге, перероб. та доп.] ; під заг. ред. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2006. – 152 с.

52. Тиркало Р. І. Організація кредитування і банківських розрахунків з цінними паперами / Р. І. Тиркало. – Тернополь : Карт-бланш, 2004. – 211 с.

53. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1.

54. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 299 с.

55. Шостко И. А. Кредитование сельскохозяйственных предприятий в системе финансовых отношений (на примере РСУП «Совхоз «Лидский») / И. А. Шостко. – Гродно: Гродненский государственный аграрный университет, 2011. – 45 с.

56. Ющенко В. А. Валютне регулювання : навч. посібник / В. А. Ющенко, В. І. Міщенко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 359с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ключові терміни і поняття

Банківський кредит – за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (Цивільний кодекс України, ст. 1054). Надання банківського кредиту не є розрахунковою операцією.

Зворотність – принцип кредитування, який означає, що отримані у борг кошти повинні бути повернені через певний час. Повернення кредиту забезпечується безперервністю кругообігу коштів і переходом їх у завершальній стадії в грошову форму.

Кредит в іноземній валюті – кошти, надані кредитодавцем у борг і номіновані в іноземній валюті.

Кредит в національній валюті – кошти, надані кредитодавцем у борг і номіновані у валюті України.

Кредит бланковий – кошти, надані у борг, коли забезпечення зворотності явно відсутнє.

Кредит ломбардний – кошти, надані у борг з забезпеченням зворотності.

Кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банківською установою або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Кредит проблемний – кредит, який не відповідає хоча б одному з принципів кредитування (див. розділ 1).

Кредитодавець – банк, який є суб'єктом економічних відносин у частині тимчасового власника позичкового капіталу і надає гроші в борг на умовах банківського кредиту.

Несприятлива подія при кредитуванні – неповернення боргу (зокрема, невиконання умов кредитного договору).

Отримувач кредиту – суб'єкт економічних відносин у частині користування позичковим капіталом, одержаним у борг на умовах банківського кредиту.

Платність – принцип кредитування полягає в тому, що кредити банк видає отримувачам за певну плату, яка складає певну частку кредиту і вимірюється в процентах (денних, місячних, річних). Розмір процента встановлюється з таким розрахунком, щоб сума отриманих від отримувача відсотків покривала витрати банку по залученню коштів, необхідних для даного кредиту, витрат на ведення банківської справи і забезпечувала одержання певного доходу.

Подія при кредитуванні – результат загального кредитного процесу, що відповідає умовам зворотності, строковості, платності (див. розділ 1).

Позика – за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості (Цивільний кодекс України, ст. 1026).

Позичка – за договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку (Цивільний кодекс України, ст. 827).

Позичковий капітал – грошові кошти, надані у борг з метою отримання прибутку у вигляді грошового відсотка за умови безперечного повернення.

Резерви – квазі–пасиви, створені за рахунок витрат банку для використання в майбутньому при компенсації негативного впливу несприятливих подій при кредитуванні. Не є зобов'язаннями та кредиторською заборгованістю. У балансі банку обліковуються як контрактиви для розрахунку «чистих» активів.

Ризик – якісна невизначеність щодо виникнення несприятливої економічного події, яка повинна мати кількісний опис.

Строковість – принцип кредитування, який означає, що кредити видаються на певний строк, по закінченні якого вони повинні бути повернені.

Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями

**постанова Правління НБУ від 25.012012, № 23
(Витяг)**

Розділ I. Загальні положення

Глава 2. Загальні вимоги до оцінки ризиків

2.1. Банк з метою формування резерву за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями здійснює оцінку ризиків таких активів/наданих фінансових зобов'язань, починаючи з дати визнання їх в обліку до дати припинення такого визнання.

2.2. Банк з метою розрахунку резервів класифікує активи/надані фінансові зобов'язання за такими категоріями якості:

I (найвища) - немає ризику або ризик є мінімальним;

II - помірний ризик;

III - значний ризик;

IV - високий ризик;

V (найнижча) - реалізований ризик.

Заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до V категорії, є безнадійною.

2.4. Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника відповідно до вимог цього Положення.

Банк, оцінюючи фінансовий стан боржника, визначає його кредитота платоспроможність.

Банк визначає кредитоспроможність боржника під час надання кредиту та в разі зміни первісних умов договору, у тому числі пов'язаних із фінансовими труднощами боржника.

Банк визначає платоспроможність боржника протягом строку дії договору з періодичністю, визначеною цим Положенням.

2.6. Банк має право поділяти фінансові активи на суттєві активи та активи, які не є суттєвими.

До фінансових активів, які не є суттєвими, належать кредити, надані фізичній особі, у тому числі як суб'єкту підприємницької діяльності, загальна сума боргу за якими не перевищує 50 000 гривень, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, визначений за офіційним валютним курсом, установленим Національним банком України на дату формування резервів.

Банк має право об'єднувати фінансові активи, які не є суттєвими, у групи фінансових активів та оцінювати ризик за ними на портфельній основі, ґрунтуючись на кількості днів прострочення боргу.

Усі інші активи є суттєвими. За суттєвими фінансовими активами банк оцінює ризик на індивідуальній основі.

2.8. Банк не має права класифікувати активи/надані фінансові зобов'язання за найвищою категорією якості, якщо укладеними з боржниками договорами передбачені пільгові умови.

2.9. Банк у разі зміни умов договору, пов'язаних із реструктуризацією боргу за активами, або щодо збільшення строків користування активами, не пов'язаних із реструктуризацією боргу, не має права класифікувати такі активи за категорією якості вищою, ніж категорія, що була визначена за цими активами на дату внесення змін.

2.10. Банк у разі заміни активу здійснює класифікацію активу, що визнається, та активу, визнання якого припиняється, за відповідними категоріями якості. Банк класифікує актив, що визнається, за нижчою з цих категорій якості.

2.12. Банк з метою оцінки ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, боржником (контрагентом) банку за якими є нерезидент, може використовувати дані, підтверджені в бюлетені таких провідних світових рейтингових агентств (компаній), як Standard & Poor's, Moody's Investors Service та Fitch IBCA.

Банк з метою оцінки ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, боржником (контрагентом) банку за якими є резидент, може використовувати дані рейтингових агентств (компаній), які мають право визначати рейтингові оцінки відповідно до законодавства України.

Розділ II. Формування резервів за фінансовими та іншими активами (крім цінних паперів)

Глава 1. Загальні вимоги до формування резерву за кредитами

1.1. Банк формує резерви за кредитами, наданими фізичним та юридичним особам (у тому числі банкам), які обліковуються за балансовими рахунками таких груп:

- строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках;
- кредити, що надані іншим банкам;
- кошти на вимогу інших банків (активні залишки);
- кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання;
- кредити, що надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання;
- вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання;
- кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання;
- кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання;
- іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання;

кредити, що надані органам державної влади;
кредити, що надані органам місцевого самоврядування;
іпотечні кредити, що надані органам державної влади;
іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування;
кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам;
фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам;
кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам;
іпотечні кредити, що надані фізичним особам;
кошти на вимогу суб'єктів господарювання (активні залишки);
кошти на вимогу фізичних осіб (активні залишки);
кошти небанківських фінансових установ (активні залишки).

1.2. Банк не формує резерву:

за кредитними операціями між установами в системі одного банку (для банків із 100% іноземним капіталом – за розрахунками з материнською компанією, якщо ця компанія має кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас»);

за коштами, що перераховані Національному банку України.

1.3. Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

$$P_{інд} = BV_k - TV_k, \quad (Б.1)$$

де $P_{інд}$ – сума резерву за кредитом;

BV_k – балансова вартість кредиту, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку, без урахування суми раніше сформованого резерву;

TV_k – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку. Під час визначення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків за кредитом їх попередня оцінка здійснюється з урахуванням показника безризиковості активу, що визначається згідно з вимогами цього Положення, та коефіцієнта ліквідності забезпечення, що визначається відповідно до вимог глави 4 розділу II цього Положення.

1.4. Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитами овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування раніше сформованого резерву) над сумою боргу за кредитом на дату розрахунку резерву, зваженого на показник безризиковості активу, і вартості забезпечення, зваженої на відповідний коефіцієнт ліквідності забезпечення за такою формулою:

$$P_k = BV_k - (3k * (1 - ПР_k) + Bз * k), \quad (Б.2)$$

де P_k – сума резерву за кредитом овердрафт;

B_{Ba} – балансова вартість кредиту, визначена банком відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку, без урахування суми раніше сформованого резерву;

$З_k$ – борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, на дату розрахунку резерву;

PP_k показник ризику кредиту, що визначається банком згідно з вимогами глави 2 або 3, або 6 цього розділу;

V_z – вартість забезпечення, що визначається банком згідно з вимогами глави 4 цього розділу. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає критеріям прийнятності, визначеним у главі 4 цього розділу, то до розрахунку береться значення, що дорівнює 0;

k – коефіцієнт ліквідності забезпечення, що визначається банком згідно з вимогами глави 4 цього розділу

1.5. Банк під час розрахунку резерву за кредитом, наданим нерезиденту, ураховує ризик країни місцезнаходження нерезидента, визначений на підставі інформації про належність країни до відповідної групи ризику, яка ґрунтується на рейтингах країн, установлених провідними світовими рейтинговими агентствами (компаніями), визначеними цим Положенням, та доводиться до відома банків Національним банком України.

1.6. Банк класифікує кредит, наданий нерезиденту, розташованому в країні, рейтинг якої не підтверджений жодним із провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням, не вище III категорії якості.

1.7. Банк класифікує кредит в іноземній валюті, що наданий нерезиденту, який є юридичною (крім банків) або фізичною особою (крім осіб, що оформили дозвіл на працевлаштування в Україні або які є працівниками консульських, торговельних та інших офіційних представництв, міжнародних організацій та їх філій, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями), не вище III категорії якості. Ця норма не поширюється на операції, що здійснюються іноземними філіями українських банків.

1.8. Банк класифікує кредит, який спрямовується на погашення кредиту, наданого іншому боржнику, не вище III категорії якості.

1.9. Банк, класифікуючи заборгованість за врахованим векселем, крім оцінки фінансового стану визначеної банком зобов'язаної за векселем особи, ураховує строк погашення боргу.

Банк класифікує вексель, заборгованість за яким прострочена:

- до 30 календарних днів включно – не вище IV категорії якості;
- понад 30 календарних днів – за V категорією якості.

1.10. Банк класифікує заборгованість за факторинговою операцією на підставі оцінки фінансового стану контрагента або особи, зобов'язаної за факторинговою операцією згідно з вимогами законодавства України, і строку, що минув із дня платежу, передбаченого умовами договору.

Банк класифікує факторингову операцію, заборгованість за якою прострочена:

до 90 календарних днів включно із дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого умовами договору, – не вище IV категорії якості;
понад 90 календарних днів із дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого умовами договору, – за V категорією якості.

Глава 2. Порядок визначення показника ризику кредиту, надано-го юридичній особі (крім банку та бюджетної установи)

2.1. Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника – юридичної особи, який відповідно до вимог законодавства України складає:

квартальну та річну фінансову звітність – не рідше ніж один раз на три місяці;

тільки річну фінансову звітність – не рідше ніж один раз на дванадцять місяців.

2.2. Банк здійснює оцінку фінансового стану юридичної особи (крім банку), якій надано кредит (далі - боржник - юридична особа), шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (далі - інтегральний показник).

2.3. Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі (далі - дискримінантна модель) за такою формулою:

$$Z = a1 * K1 + a2 * K2 + a3 * K3 + a4 * K4 + a5 * K5 + an * Kn - a0, \quad (Б.3)$$

де Z – інтегральний показник;

$K1, K2 \dots Kn$ – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства. Для малого підприємства замість зазначених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти $MK1, MK2 \dots MKn$;

$a1, a2 \dots an$ – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників - юридичних осіб;

$a0$ – вільний член дискримінантної моделі, значення якого щорічно актуалізуються Національним банком України.

2.5. Банк визначає клас боржника – юридичної особи залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале).

2.6. Банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 8, якщо: у договорах немає письмової згоди боржника – юридичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про боржника – юридичну особу;

банк не надав після 01.01.2014 до бюро кредитних історій відомості про боржника – юридичну особу за наявності в договорі відповідної згоди;

немає фінансової звітності боржника – юридичної особи за останній звітний період або фінансова звітність не відповідає вимогам абзацу третього пункту 2.4 цієї глави;

проти боржника – юридичної особи порушено справу про банкрутство;

кредит в іноземній валюті надано боржнику – юридичній особі, у якого немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

Надходження валютної виручки вважаються достатніми за одночасного дотримання таких умов:

обсяг очікуваних надходжень позичальника на дату розрахунку резерву перевищує обсяг його зобов'язань з урахуванням строків їх виконання та ризику перерахунку однієї валюти в іншу;

банк здійснює контроль за станом надходжень валютної виручки позичальника згідно з укладеними договорами, за якими визначалася достатність надходжень валютної виручки, та має документально підтверджені результати такого контролю;

банк має документально підтверджену інформацію щодо позитивного досвіду (за останні 12 місяців, що передують даті визначення достатності валютної виручки) надходжень валютної виручки на рахунки позичальника в цьому банку та/або в інших банках.

2.7. Банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 9, якщо боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку.

2.8. Банк визначає клас боржника – юридичної особи, що є нерезидентом, за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки його фінансового стану та ризику країни місцезнаходження.

Банк визначає клас боржника – юридичної особи, що є нерезидентом, згідно з табл. Б.1.

Таблиця Б.1

Трансформація групи ризику в клас боржника - юридичної особи

Номер групи	Клас боржника - юридичної особи
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8, 9

2.9. Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником - юридичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з табл. Б.2.

Таблиця Б.2

Визначення стану обслуговування боргу боржником – юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата боржником - юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

2.10. Банк класифікує кредит, наданий боржнику - юридичній особі за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника - юридичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з табл. Б.3.

Таблиця Б.3

Класифікація кредиту, наданого боржнику - юридичній особі за категоріями якості

Клас боржника - юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

2.11. Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у табл. Б.4.

**Визначення показника ризику кредиту, наданого
боржнику – юридичній особі**

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01 – 0,06
II	0,07 – 0,20
III	0,21 – 0,50
IV	0,51 – 0,99
V – найнижча	1,0

2.12. Банк визначає показник ризику за кредитом, наданим боржнику – юридичній особі в межах установленого діапазону з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника – юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, визначених рейтингів боржника – юридичної особи (за наявності) та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність і повноту погашення боргу.

Глава 3. Порядок визначення показника ризику кредиту, наданого фізичній особі

3.1. Банк здійснює оцінку фінансового стану фізичної особи, якій надано кредит (далі – боржник – фізична особа), у тому числі тієї, яка є суб'єктом господарювання, на підставі таких кількісних та якісних показників.

Кількісні показники:

сукупний чистий дохід (щомісячні сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника – фізичної особи з метою формування резерву;

накопичення на рахунках у банку (інформація надається за бажанням боржника – фізичної особи);

коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом (зокрема співвідношення сукупних доходів і витрат/зобов'язань боржника – фізичної особи; співвідношення обсягу боргу за кредитом до вартості об'єкта кредитування/застави; співвідношення щомісячних витрат боржника на обслуговування боргу до обсягу його щомісячних доходів тощо). Оптимальні значення цих коефіцієнтів банк установлює самостійно з урахуванням видів кредитів і залежно від форми їх надання, цільового призначення, строку користування, наявності забезпечення, способу сплати тощо.

Банк для розрахунку кількісних показників ураховує доходи, факт отримання яких протягом дії договору підтверджується достовірними документами, виданими третьою особою [довідка з місця роботи, довідка про доходи, виписка (довідка) банку з рахунку про рух коштів] або банком-кредитором, який є роботодавцем боржника – фізичної особи або здійснює обслуговування його рахунку.

Якісні показники:

загальний матеріальний стан клієнта (наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу);

соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);

вік клієнта.

Банк оцінює якісні показники на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених в установленому законодавством порядку.

Оцінка фінансового стану боржника – фізичної особи, який є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком також з урахуванням аналізу фінансової звітності, що подається ним як суб'єктом господарювання за встановленими законодавством України формами. Аналіз фінансової звітності боржника – фізичної особи, який є суб'єктом господарювання, має враховувати дослідження динаміки показників його діяльності.

Питома вага кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану боржника – фізичної особи має становити не менше ніж 70%.

3.2. Банк визначає періодичність здійснення оцінки поточного фінансового стану боржника – фізичної особи самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу, але не рідше ніж один раз на рік (або за результатами фінансового року).

3.3. Банк визначає клас боржника – фізичної особи на підставі результатів оцінки його фінансового стану відповідно до наведених характеристик.

Клас А - фінансовий стан добрий:

сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності належить до I–IV груп, визначених у главі 4 розділу II цього Положення; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення.

Клас Б - фінансовий стан задовільний:

сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, простежується негативна тенденція (зміна

місяця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу); коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Клас В - фінансовий стан незадовільний:

сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення.

Клас Г - фінансовий стан критичний:

сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення.

3.4. Банк у разі наявності в боржника – фізичної особи характеристик, які відповідають різним класам, має віднести такого боржника до нижчого класу.

3.5. Банк відносить боржника – фізичну особу до класу Г у разі:

відсутності в договорах письмової згоди боржника – фізичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про боржника – фізичну особу; ненадання банком після 01.01.2014 до бюро кредитних історій інформації про боржника – фізичну особу за наявності в договорі відповідної згоди;

відсутності документів, що підтверджують отримання боржником – фізичною особою постійних доходів з урахуванням періодичності, визначеної в пункті 3.2 цієї глави;

порушення проти боржника – фізичної особи, яка є суб'єктом господарювання, справи про банкрутство або визнання банкрутом у встановленому законодавством України порядку;

відсутності в боржника – фізичної особи, якому надано кредит в іноземній валюті, документально підтверджених очікуваних надходжень виручки/доходів в іноземній валюті в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

Надходження виручки/доходів в іноземній валюті вважаються достатніми за одночасного дотримання умов, визначених у пункті 2.6 глави 2 розділу II цього Положення.

3.6. Банк визначає клас боржника – фізичної особи, що є нерезидентом, за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки його фінансового стану та ризику країни місцезнаходження. Банк визначає клас боржника - фізичної особи, що є нерезидентом, згідно з табл. Б.5.

Таблиця Б.5

Трансформація групи ризику в клас боржника – фізичної особи

Номер групи	Клас боржника – фізичної особи
1	А
2	
3	
4	Б
5	
6	
7	В
8	

3.7. Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником - фізичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з табл. Б.6.

Таблиця Б.6

Визначення стану обслуговування боргу – фізичною особою

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата процентів боржником – фізичною особою відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

Банк визначає стан обслуговування боргу не вищим, ніж «слабкий»,

якщо його сплата боржником – фізичною особою відповідно до умов договору передбачена в кінці строку дії договору, термін дії якого становить один рік або більше. Ця вимога не поширюється на кредити, забезпечені майновими правами на грошові кошти заставодавця, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку–кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, за умови повного покриття боргу депозитом з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу та забезпечення безперечного контролю і доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором.

3.8. Банк класифікує кредит, наданий боржнику – фізичній особі, за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника – фізичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з табл. Б.7.

Таблиця Б.7

**Класифікація кредиту, наданого фізичній особі
за категоріями якості**

Фінансовий стан боржника - фізичної особи (клас)	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовіль- ний»	«слабкий»	«незадові- льний»
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

3.9. Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику – фізичній особі залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у табл. Б.8.

Таблиця Б.8

**Визначення показника ризику кредиту,
наданого боржнику – фізичній особі**

Категорія якості кредиту	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01 – 0,06
II	0,07 – 0,20
III	0,21 – 0,50
IV	0,51 – 0,99
V – найнижча	1,0

Глава 4. Критерії та умови прийняття забезпечення за кредитними операціями під час розрахунку резерву

4.1. Банк під час розрахунку резерву за кредитними операціями враховує прийнятне забезпечення, передбачене цією главою, якщо воно надано на строк не менший, ніж строк користування активом.

Застава є прийнятним забезпеченням за одночасного дотримання таких умов:

а) договором застави визначено право банку здійснити реалізацію застави або набути її у власність у разі невиконання боржником зобов'язань за договором про надання кредиту та/або порушення справи про банкрутство заставодавця;

б) застава оцінена не вище ринкової (справедливої) вартості, яка має забезпечувати можливість продажу застави сторонньому покупцеві;

в) перегляд банком вартості предметів застави з урахуванням зміни кон'юнктури ринку та стану їх збереження здійснюється не рідше одного разу на дванадцять місяців для нерухомості, устаткування та транспортних засобів, одного разу на шість місяців – для іншого майна;

г) наявність у банку документів, що свідчать про обтяження забезпечення на користь банку у відповідному реєстрі згідно з вимогами законодавства України.

4.2. Прийнятне забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на п'ять груп.

4.2.1. До I групи належать:

а) безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії:

Кабінету Міністрів України;

урядів країн, що мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «А-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;

банків та інших установ, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «А-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;

міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація);

банків України, що забезпечені грошовим покриттям на строк, не менший, ніж строк користування активом (крім грошового покриття, розміщеного в банку, віднесеному до категорії неплатоспроможних відповідно до законодавства України або який ліквідується).

б) грошове покриття, що розміщене в банку–кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперечного контролю

лю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу;

в) державні цінні папери за операціями репо, які ґрунтуються на двосторонньому договорі між банком та його контрагентом про купівлю державних цінних паперів із одночасним зобов'язанням контрагента викупити державні цінні папери за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату;

г) предмети застави:

майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, кредитний рейтинг якого не нижчий, ніж «А-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням, за умови, що строк розміщення коштів не менший, ніж строк користування активом;

іменні ощадні (депозитні) сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредитора, на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором;

банківські метали, що перебувають на зберіганні в банку-кредитора, чи майнові права на банківські метали, які розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредитора на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперешкодного доступу банку-кредитора до зазначеного предмета застави в разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором;

цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади України;

цінні папери, емітовані Національним банком України;

облігації Державної іпотечної установи, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України, надану відповідно до Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Забезпечення, що належить до I групи, є високоліквідним.

4.2.2. До II групи належать:

а) безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії:

урядів країн, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «BBB-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;

банків, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «BBB-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії)

Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;

б) предмети застави:

цінні папери емітентів, які згідно з міжнародною шкалою мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «інвестиційний клас», підтверджений у бюлетені провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;

майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, розміщені на вкладному (деPOSITному) рахунку в банку, який згідно з міжнародною шкалою має кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «інвестиційний клас», підтверджений у бюлетені провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням, та за умови, що строк розміщення коштів не менший, ніж строк користування активом.

4.2.3. До III групи належать:

нерухоме майно, що належить до житлового фонду;
легкові автомобілі.

4.2.4. До IV групи належать:

нерухоме майно, що належить до нежитлового фонду;
транспортні засоби (крім легкових автомобілів);
об'єкти у формі цілісного майнового комплексу;
устаткування.

4.2.5. До V групи належать:

цінні папери, що внесені до біржового реєстру та перебувають у ньому на дату розрахунку резерву (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування), емітентами яких є резиденти;

цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування;
іпотечні облігації, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України;
інвестиційні сертифікати;
товари в обороті або в переробці;
біологічні активи;

майнові права на нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду, – майнові права на об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду, за умови документального підтвердження боржником своїх прав щодо набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому;

майнові права на нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду, – майнові права на об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду, за умови, що графік будівельних робіт виконується в строк, а також документального підтвердження заставодавцем своїх прав щодо набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому;

майнові права на інше майно [вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, одержання грошових коштів (виручки) за укладеними до-

говорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг], яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, крім майнових прав на послуги, процеси, роботи, інтелектуальну власність, корпоративні права, корисні копалини, видобуток яких не здійснено, опціони.

4.4. Предмет застави оформляється договором застави відповідно до вимог законодавства України.

4.6. Банк під час розрахунку резерву враховує вартість забезпечення у вигляді застави майна, визначеного цією главою, за умови, що договором застави передбачена можливість набуття банком права власності на предмет застави, наданий заставодавцем, у разі порушення виконання боржником умов, визначених договором про надання кредиту;

Банк ураховує вартість забезпечення у вигляді об'єктів у формі цілісного майнового комплексу, устаткування та майнових прав на нерухоме майно, що належатиме до житлового/нежитлового фонду, за умови, що вони розташовані/будуть розташовані на території України.

Банк ураховує вартість забезпечення у вигляді нерухомого майна та транспортних засобів за умови, що вони зареєстровані на території України.

4.7. Банк під час розрахунку резерву враховує не більше трьох років із дати надання кредиту забезпечення у вигляді застави майнових прав на нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду, яке стане власністю боржника після укладення договору іпотеки.

4.8. Банк під час розрахунку резерву враховує майнові права на майбутню продукцію сільськогосподарського виробництва, яка стане власністю заставодавця після укладення договору застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо), якщо така продукція вироблятиметься на території України, не більше одного року (для великої рогатої худоби та риби – не більше двох років) із дати отримання кредиту.

4.9. Банк під час розрахунку резерву враховує товари в обороті або в переробці, отримані банком у заставу, за одночасного дотримання таких умов:

договір про надання кредиту та/або договір застави містять докладний опис предмета застави, інформацію про періодичність здійснення його переоцінки, право банку на постійній основі (залежно від строку та умов зберігання товарів) здійснювати перевірку наявності та схоронності товарів;

право власності на товари підтверджено документально;
наявність товарів, що передаються в заставу, підтверджується даними бухгалтерського обліку;

банк відстежує динаміку запасів товарів, суттєві зміни видів і характеристик товарів, які надходять замість тих, що вибувають;

банк здійснює контроль за вибуттям та заміною товарів на інші;

товари є застрахованими на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, та/або в разі, якщо строк користування кредитом перевищує

один рік, умовами договорів, укладених із боржником/заставадавцем, передбачено вимогу щодо забезпечення безперервного страхування відповідних товарів протягом строку дії договору про надання кредиту і така вимога виконується.

4.10. Банк під час розрахунку резерву враховує вартість біологічних активів за умови, що вони є застрахованими на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, або, якщо строк користування кредитом перевищує один рік, то умовами договорів, укладених із засталодавцем, передбачено вимогу щодо забезпечення безперервного страхування відповідних товарів протягом строку дії договору про надання кредиту і така вимога виконується.

4.11. Майнові права на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами на продаж товарів/проведення робіт/надання послуг беруться до розрахунку резерву за одночасного дотримання таких умов:

наявності документів, що підтверджують виконання заставадавцем своїх зобов'язань з поставки товарів/проведення робіт/надання послуг, або документів, що підтверджують здатність здійснити поставку товарів/провести роботи/надати послуги протягом строку користування кредитними коштами (бізнес-план та/або прогностичні розрахунки, фактичні обсяги реалізації за попередні періоди);

умовами договорів, майнові права на одержання грошових коштів (виручки) за якими оформлено в забезпечення, передбачено спрямування такої виручки на рахунки заставадавця, відкриті в банку-кредиторі (у разі консорціумного кредитування – у головному банку консорціуму/банку-учаснику, відповідальному за виконання договору);

банк здійснює контроль за станом виконання договорів, майнові права на одержання грошових коштів (виручки) за якими оформлено в забезпечення, у тому числі за станом розрахунків, що підтверджується відповідними документами;

банк має документально підтверджений позитивний досвід (за останні 12 місяців, що передують даті розрахунку резерву) щодо повного та своєчасного виконання боржником зобов'язань за договорами, у тому числі тими (за наявності), що забезпечені майновими правами на одержання грошових коштів (виручки), укладеними боржником із банком-кредитором та/або з іншими банками;

боржник надав підтвердження щодо наявності у нього інших джерел погашення боргу, які відрізняються від оформлених у забезпечення виконання зобов'язань перед банком-кредитором надходжень грошових коштів (виручки), або сума надходжень грошових коштів (виручки), визначена в договорі про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг, перевищує суму майнових прав, оформлених за цим договором у заставу.

Банк бере до розрахунку резерву вартість майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) у розмірі, що не перевищує суму грошових коштів (виручки), які можуть надійти після дати розрахунку резерву

ву на рахунки заставодавця, відкриті в банку–кредиторі, відповідно до умов укладених договорів.

4.12. Банк під час розрахунку резерву враховує вартість застави, яка є забезпеченням за двома (або більше) кредитними операціями, у тому числі за договорами наступної застави, якщо першочергове право вимоги на предмет застави як заставодержателю належить банку, у частині, пропорційній розміру заборгованості за кожною кредитною операцією.

Якщо погашення боргу за одним із таких кредитів прострочено понад 30 календарних днів, то предмет застави може братися до розрахунку резерву за всіма кредитами за умови, що в договорах про надання кредитів, забезпеченням за якими є один предмет застави, у разі невиконання боржником умов одного з договорів передбачено право банку на дострокове стягнення боргу за всіма іншими кредитами та/або його дострокового погашення за рахунок реалізації предмета застави. Якщо такої умови в договорах про надання кредиту немає, то предмет застави береться до розрахунку резерву за одним із кредитів, погашення боргу за яким прострочено понад 30 календарних днів.

У разі погашення простроченого боргу за кредитом порядок урахування банком цього предмета застави за іншими кредитами під час розрахунку резерву відновлюється.

4.13. Банк під час розрахунку резерву не враховує вартість забезпечення за кредитною операцією, якщо:

- кредитну операцію, забезпечення за якою належить до I групи відповідно до пункту 4.2 цієї глави, віднесено до V (найнижчої) категорії якості більше трьох місяців поспіль;

- кредитну операцію, забезпечення за якою належить до II–V груп відповідно до пункту 4.2 цієї глави, віднесено до V (найнижчої) категорії якості більше трьох років поспіль;

 - предметом застави є акції, що емітовані банком–кредитором;

 - відсутність у банку документів, що свідчать про реєстрацію обтяження на предмет застави на користь банку;

 - право банку-кредитора на звернення стягнення на предмет застави оскаржується в суді;

 - щодо заставодавця (боржника/майнового поручителя) порушено справу про банкрутство або його визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку;

 - банк не здійснює перевірки стану забезпечення або не має документів, що підтверджують наявність і поточний стан забезпечення;

 - банк не виконує інших вимог щодо забезпечення, визначених Положенням.

4.14. Банк бере до розрахунку резерву вартість забезпечення із коефіцієнтом ліквідності забезпечення, визначеним згідно з табл. Б.9.

Коефіцієнти ліквідності забезпечення

Група забезпечення	Коефіцієнт ліквідності
I	1,0
II	0,8
III	0,7
IV	0,6
V	0,4

4.15. Банк під час розрахунку резерву використовує ринкову (справедливу) вартість застави у вигляді цінного папера, визначену з урахуванням вимог розділу III цього Положення.

4.16. Банк під час розрахунку резерву використовує ринкову (справедливу) вартість забезпечення у вигляді застави нерухомого майна, транспортних засобів, об'єктів у формі цілісного майнового комплексу, устаткування, біологічних активів, майнових прав на нерухоме майно, вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, виходячи з оцінки такого майна, проведеної суб'єктом оціночної діяльності або оцінювачем майна – працівником банку, що має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, які не є пов'язаними з банком особами (афілійованими, спорідненими, асоційованими), відповідно до законодавства України.

Банк під час розрахунку резерву може використовувати вартість предметів застави у вигляді нерухомого майна та/або транспортних засобів, та/або устаткування, що визначена в договорі купівлі-продажу, якщо такі предмети застави були придбані не раніше ніж за місяць до дати укладення договору застави. Таку вартість банк може використовувати до дати її перегляду згідно з вимогами підпункту «в» пункту 4.1 цієї глави.

4.17. Банк здійснює перевірку наявності та стану майна, отриманого в заставу, з такою періодичністю:

нерухомого майна та цілісного майнового комплексу – не рідше одного разу на дванадцять місяців;

товарів в обороті або в переробці – не рідше одного разу на три місяці;

майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг – не рідше одного разу на місяць;

іншого майна/майнових прав – не рідше одного разу на шість місяців.

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Моделі
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	$Z=1,3 \times K_3 + 0,03 \times K_4 + 0,001 \times K_5 + 0,61 \times K_6 + 0,75 \times K_7 + 2,5 \times K_8 + 0,04 \times K_9 - 0,2$
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	$Z=0,035 \times K_1 + 0,04 \times K_2 + 2,7 \times K_3 + 0,1 \times K_6 + 1,1 \times K_7 + 1,2 \times K_8 + 0,05 \times K_9 - 0,8$
3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	$Z=0,95 \times K_3 + 0,03 \times K_4 + 1,1 \times K_6 + 1,4 \times K_7 + 3,1 \times K_8 + 0,04 \times K_9 + 0,03 \times K_{10} - 0,45$
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	$Z=0,025 \times K_1 + 1,9 \times K_3 + 0,45 \times K_6 + 1,5 \times K_8 + 0,03 \times K_9 - 0,5$
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	$Z=0,02 \times K_1 + 1,7 \times K_3 + 0,01 \times K_4 + 0,3 \times K_6 + 0,4 \times K_7 + 2,9 \times K_8 - 0,1$
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщення й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	$Z=1,03 \times K_3 + 0,001 \times K_4 + 0,16 \times K_6 + 0,6 \times K_7 + 2,9 \times K_8 + 0,08 \times K_9 - 0,14$
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	$Z=0,07 \times K_2 + 1,27 \times K_3 + 0,32 \times K_6 + 1,98 \times K_8 + 0,04 \times K_9 + 0,04 \times K_{10} - 0,15$
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	$Z=0,025 \times K_1 + 2,7 \times K_3 + 0,005 \times K_4 + 0,13 \times K_7 + 2,4 \times K_8 - 0,93$
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	$Z=0,03 \times K_1 + 0,9 \times K_3 + 0,01 \times K_4 + 0,002 \times K_5 + 0,15 \times K_6 + 0,5 \times K_7 + 2,9 \times K_8 - 0,05$

**Моделі розрахунку інтегрального показника
боржника – юридичної особи для малого підприємства**

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Моделі
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	$Z=0,02 \times MK_1 + 0,02 \times MK_2 + 1,5 \times MK_3 + 0,6 \times MK_7 + 2,6 \times MK_8 + 0,008 \times MK_9 - 1,1$
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	$Z=0,01 \times MK_1 + 0,03 \times MK_2 + 2,2 \times MK_3 + 0,03 \times MK_4 + 0,95 \times MK_7 + 1,3 \times MK_8 + 0,06 \times MK_9 + 0,2 \times MK_{10} - 0,7$
3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	$Z=0,03 \times MK_2 + 1,95 \times MK_3 + 0,01 \times MK_4 + 0,002 \times MK_6 + 2,5 \times MK_7 + 0,8 \times MK_8 + 0,05 \times MK_9 - 0,9$
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	$Z=0,01 \times MK_1 + 2,42 \times MK_3 + 0,01 \times MK_4 + 0,05 \times MK_7 + 1,35 \times MK_8 + 0,05 \times MK_9 - 0,7$
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	$Z=0,02 \times MK_1 + 2,2 \times MK_3 + 0,001 \times MK_5 + 0,01 \times MK_6 + 0,009 \times MK_7 + 1,4 \times MK_8 + 0,2 \times MK_{10} - 0,27$
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщення й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	$Z=0,03 \times MK_1 + 1,85 \times MK_3 + 0,004 \times MK_4 + 0,001 \times MK_5 + 0,1 \times MK_6 + 0,2 \times MK_7 + 2,2 \times MK_8 + 0,009 \times MK_9 - 0,35$
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електророзв'язок: секція J (розділ 61)	$Z=0,04 \times MK_1 + 0,01 \times MK_2 + 1,8 \times MK_3 + 0,002 \times MK_5 + 0,6 \times MK_6 + 0,85 \times MK_7 + 1,7 \times MK_8 + 0,03 \times MK_9 - 0,8$
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	$Z=0,02 \times MK_1 + 1,7 \times MK_3 + 0,001 \times MK_4 + 0,001 \times MK_5 + 0,15 \times MK_6 + 3,1 \times MK_8 + 0,02 \times MK_9 - 0,4$
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	$Z=0,01 \times MK_1 + 1,92 \times MK_3 + 0,01 \times MK_6 + 0,02 \times MK_7 + 1,2 \times MK_8 + 0,01 \times MK_9 - 0,35$

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи для малого підприємства

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Моделі
1	2	3
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	$Z=0,02 \times MK_1 + 0,02 \times MK_2 + 1,5 \times MK_3 + 0,6 \times MK_7 + 2,6 \times MK_8 + 0,008 \times MK_9 - 1,1$
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	$Z=0,01 \times MK_1 + 0,03 \times MK_2 + 2,2 \times MK_3 + 0,03 \times MK_4 + 0,95 \times MK_7 + 1,3 \times MK_8 + 0,06 \times MK_9 + 0,2 \times MK_{10} - 0,7$
3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	$Z=0,03 \times MK_2 + 1,95 \times MK_3 + 0,01 \times MK_4 + 0,002 \times MK_6 + 2,5 \times MK_7 + 0,8 \times MK_8 + 0,05 \times MK_9 - 0,9$
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	$Z=0,01 \times MK_1 + 2,42 \times MK_3 + 0,01 \times MK_4 + 0,05 \times MK_7 + 1,35 \times MK_8 + 0,05 \times MK_9 - 0,7$
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	$Z=0,02 \times MK_1 + 2,2 \times MK_3 + 0,001 \times MK_5 + 0,01 \times MK_6 + 0,009 \times MK_7 + 1,4 \times MK_8 + 0,2 \times MK_{10} - 0,27$
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщення й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	$Z=0,03 \times MK_1 + 1,85 \times MK_3 + 0,004 \times MK_4 + 0,001 \times MK_5 + 0,1 \times MK_6 + 0,2 \times MK_7 + 2,2 \times MK_8 + 0,009 \times MK_9 - 0,35$
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електровз'язок: секція J (розділ 61)	$Z=0,04 \times MK_1 + 0,01 \times MK_2 + 1,8 \times MK_3 + 0,002 \times MK_5 + 0,6 \times MK_6 + 0,85 \times MK_7 + 1,7 \times MK_8 + 0,03 \times MK_9 - 0,8$
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	$Z=0,02 \times MK_1 + 1,7 \times MK_3 + 0,001 \times MK_4 + 0,001 \times MK_5 + 0,15 \times MK_6 + 3,1 \times MK_8 + 0,02 \times MK_9 - 0,4$
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	$Z=0,01 \times MK_1 + 1,92 \times MK_3 + 0,01 \times MK_6 + 0,02 \times MK_7 + 1,2 \times MK_8 + 0,01 \times MK_9 - 0,35$

Розрахунок фінансових коефіцієнтів, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи

Фінансовий коефіцієнт	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1	2	3	4	5
1. K_1 , MK_1 – коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	Здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами	<u>Оборотні активи</u> Поточні зобов'язання	ф. 1 р. 260 гр. 4 ф. 1 р. 620 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 260 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 620 гр. 4
2. K_2 , MK_2 – проміжний коефіцієнт покриття	Здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами. Характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді	Монетарні оборотні активи <u>Поточні зобов'язання</u>	ф. 1 р. 150+р. 160+р. 220+ р. 240 гр. 4 ф. 1 р. 620 гр. 4	ф. 1-м р. 160+р. 220+ р. 230+р. 240 гр. 4 ф. 1-м р. 620 гр. 4 або ф. 1-мс р. 210+р. 230+ р. 240 гр. 4 ф. 1-мс р. 620 гр. 4
3. K_3 , MK_3 – коефіцієнт фінансової незалежності	Питома вага власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування. Характеризує ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування	А Власний капітал а Валюта балансу (пасив)	ф. 1 р. 380 гр. 4 ф. 1 р. 640 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 380 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 640 гр. 4

Продовження таблиці Б.13

1	2	3	4	5
4. K_4 , MK_4 – коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	Рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства	Власний капітал Необоротні активи	ф. 1 р. 380 гр. 4 ф. 1 р. 080 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 380 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 080 гр. 4
5. K_5 – коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками	<u>Чистий прибуток/збиток</u> Інвестований власний капітал	$\frac{\text{ф. 2 р. 220} - \text{р. 225 гр. 3}}{\text{ф. 1 [(р. 300+р. 310+р. 320+ р. 330-р. 360- р. 370 гр. 3)+ (р. 300+р. 310+р. 320+р. 330- р. 360-р. 370 гр. 4)]}:2}$	-
6. MK_5 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції	<u>Чиста виручка від реалізації</u> <u>Кредиторська заборгованість</u>	-	Ф ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 530 (гр. 3+гр. 4):2

Продовження таблиці Б.13

1	2	3	4	5
7. К ₆ МК ₆ – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ)	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями	Фінансові результати від операційної діяльності (ЕВІТ) Чиста виручка від реалізації	ф. 2 р. 100–р.105 гр. 3 ф. 2 р. 035 гр. 3 ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3	ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3 ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3
8. К ₇ – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації (ЕВІТДА) Чиста виручка від реалізації + інші операційні доходи	ф. 2 р. 220–р.225+р. 260+р. 10+ р. 180+р. 140 гр. 3 ф. 2 р. 035+р. 060 гр. 3	-
9. МК7 – коефіцієнт рентабельності продаж за фінансовими результатами до оподаткування	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування Разом чисті доходи	-	ф. 2-м (2-мс) р.070-р.120 гр.3 ф. 2-м (2-мс) р.070 гр.3
10. МК8 – коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	Характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства	Чистий прибуток (збиток) Валюта балансу (актив)	ф. 2 р. 220–р. 225 гр. 3 ф. 1 р. 280 (гр. 3+гр. 4):2 3	ф. 2-м (2-мс) р. 070–р.120–р. 140 –р.145 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 280 (гр. 3+гр. 4):2

Закінчення таблиці Б.13

1	2	3	4	5
11. К ₉ – коефіцієнт оборотності оборотних активів	Характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства	Чиста виручка від реалізації Оборотні активи	ф. 2 р. 035 гр. 3 ф. 1 р. 260 (гр. 3+гр. 4);2	ф. 2-м (2-мс) р. 030 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 260 (гр. 3+гр. 4);2
12. К ₁₀ – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нараховання амортизації (ЕВІТДА) Довгострокові та поточні зобов'язання	ф. 2 р. 220–р. 225+р. 260+р. 210+ р. 180+р. 140 гр. 3 ф. 1 р. 480+р. 620 гр. 4	-
13. МК ₁₀ – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами до оподаткування	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок фінансового результату	Фінансовий результат до оподаткування Довгострокові та поточні зобов'язання	-	ф. 2-м (2-мс) р. 070- р. 120 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 480+р. 620 гр. 4

Таблиця Б.14
Визначення класу боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи								
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1	2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9	клас 10	клас 11
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	Більше ніж +1,25	Від +1,25 до +0,81	Від +0,80 до +0,60	Від +0,59 до +0,35	Від +0,34 до +0,05	Від +0,04 до -0,25	Від -0,26 до -0,70	Від -0,71 до -3,20	Менше ніж -3,20
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,71	Від +0,70 до +0,35	Від +0,34 до 0,00	Від -0,01 до -0,36	Від -0,37 до -0,70	Від -0,71 до -1,20	Від -1,21 до -3,50	Менше ніж -3,50
3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,81	Від +0,80 до +0,51	Від +0,50 до +0,17	Від -0,20 до -0,50	Від -0,21 до -0,50	Від -0,51 до -1,04	Від -1,05 до -3,70	Менше ніж -3,70
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція E (розділи 36-39)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,80	Від +0,79 до +0,51	Від +0,50 до +0,04	Від +0,03 до -0,40	Від -0,41 до -0,75	Від -0,76 до -1,34	Від -1,35 до -4,70	Менше ніж -4,70
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Більше ніж +0,60	Від +0,60 до +0,07	Від +0,06 до -0,15	Від -0,16 до -0,40	Від -0,41 до -0,67	Від -0,68 до -0,90	Від -0,91 до -1,30	Від -1,31 до -3,80	Менше ніж -3,80
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розмішування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	Більше ніж +1,50	Від +1,50 до +0,91	Від +0,90 до +0,62	Від +0,61 до +0,16	Від +0,15 до -0,27	Від -0,28 до -0,60	Від -0,61 до -1,20	Від -1,21 до -4,70	Менше ніж -4,70

Продовження таблиці Б.14

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція Н (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Більше ніж +1,55	Від +0,75 до +0,35	Від +1,00 до +0,76	Від +0,75 до 0,35	Від +0,34 до -0,05	Від -0,06 до -0,37	Від -0,06 до -0,95	Від -0,38 до -3,50	Від -0,96 до -3,50	Менше ніж -3,50
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	Більше ніж +2,00	Від +2,00 до +1,20	Від +1,19 до +0,95	Від +0,94 до +0,52	Від +0,51 до +0,10	Від +0,09 до -0,25	Від -0,09 до -0,83	Від -0,26 до -4,20	Від -0,84 до -4,20	Менше ніж -4,20
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Більше ніж +1,15	Від +1,15 до +0,70	Від +0,69 до +0,45	Від +0,44 до +0,09	Від +0,08 до -0,26	Від -0,27 до -0,55	Від -0,27 до -1,10	Від -0,56 до -1,11	Від -1,11 до -3,30	Менше ніж -3,30

Визначення класу боржника – юридичної особи для малого підприємства

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи									
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9	клас 10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	Більше ніж +1,00	Від +1,00 до +0,50	Від +0,49 до +0,28	Від +0,27 до -0,10	Від -0,11 до -0,45	Від -0,46 до -0,75	Від -0,76 до -1,26	Від -1,27 до -4,20	Менше ніж -4,20	
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	Більше ніж +2,00	Від +2,00 до +1,40	Від +1,39 до +1,05	Від +1,04 до +0,55	Від +0,54 до +0,01	Від 0,00 до -0,40	Від -0,41 до -1,10	Від -1,11 до -4,40	Менше ніж -4,40	
3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	Більше ніж +1,70	Від +1,70 до +1,11	Від +1,10 до +0,81	Від +0,80 до +0,35	Від +0,34 до -0,10	Від -0,11 до -0,50	Від -0,51 до -1,14	Від -1,15 до -4,10	Менше ніж -4,10	
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція E (розділи 36-39)	Більше ніж +2,20	Від +2,20 до +1,25	Від +1,24 до +0,90	Від +0,89 до +0,42	Від +0,41 до -0,05	Від -0,06 до -0,50	Від -0,51 до -1,20	Від -1,21 до -4,90	Менше ніж -4,90	
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Більше ніж +2,10	Від +2,10 до +1,40	Від +1,39 до +0,81	Від +0,80 до +0,53	Від +0,52 до +0,04	Від +0,03 до -0,35	Від -0,36 до -1,10	Від -1,11 до -4,20	Менше ніж -4,20	
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розмішування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	Більше ніж +1,60	Від +1,60 до +0,96	Від +0,95 до +0,71	Від +0,70 до +0,20	Від +0,19 до -0,24	Від -0,25 до -0,59	Від -0,60 до -1,25	Від -1,26 до -5,20	Менше ніж -5,20	

Продовження табл. Б.15

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція Н (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Більше ніж +1,40	Від +1,40 до +0,86	Від +0,85 до +0,61	Від +0,60 до +0,20	Від +0,19 до -0,19	Від -0,20 до -0,50	Від -0,51 до -1,10	Від -1,11 до -4,40	Менше ніж -4,40
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	Більше ніж +2,50	Від +2,50 до +1,51	Від +1,50 до +1,20	Від +1,19 до +0,75	Від +0,74 до +0,32	Від +0,31 до -0,10	Від -0,11 до -0,75	Від -0,76 до -3,40	Менше ніж -3,40
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Більше ніж +1,60	Від +1,60 до +0,98	Від +0,97 до +0,62	Від +0,61 до +0,23	Від +0,22 до -0,20	Від -0,21 до -0,55	Від -0,56 до -1,19	Від -1,20 до -4,20	Менше ніж -4,20

Наукове видання

Величкін Валерій Олександрович
Гордієнко Володимир Олександрович
Тимошенко Маргарита Вікторівна

Величкін В. О., Гордієнко В. О., Тимошенко М. В.
В 27 Банківське кредитування : монографія. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, Акцент ПП, 2017. – 168 с.
ISBN 978-966-921-122-4

Кризові явища у світовій економіці та економіці України останнього часу починалися, як правило, з банківського сектора ринка фінансових послуг. Неповорнення кредитів як явище кризи не було помилкою банків, які оцінювали кредитоспроможність заявників кредитів класичними перевіреними методами. Криза показала, що в цих методів було недостатньо. Вимоги часу – вдосконалення кредитного менеджменту, управління ризиками і розрахунків.

Для наукових і практичних працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 336.77
ББК 65.262.222я9

Редактори: *Богун Л. І., Вороніна А. О., Малигіна Л. І.*
Коректор: *Малигіна Л. І.*
Комп'ютерна верстка: *Пунтус Т. Г., Кебал Л. В.*
Дизайн обкладинки *Пунтус Т. Г.*

Підп. до друку 12.12.2016 Формат 60х84 1/16 Папір друк.
Ум.друк.арк. 9,7 Обл.-видав.арк. 12,1 Тираж 300 Замовлення № 461

Засновник і видавець: Університет митної справи та фінансів
Свідоцтво про видавничу діяльність ДК 5022 від 14.12.2015 р.
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 2/4

Видано та віддруковано в ТОВ «Акцент ПП»
вул. Ларіонова, 145, м. Дніпропетровськ, 49052
тел. (056) 794-61-04(05)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4766 від 04.09.2014.